

ISSN 2311-4509 (print)
ISSN 2311-4517 (online)
ISSN 2311-4517 (online)

Науковий огляд

Научное обозрение Scientific review
Przegląd naukowy

№ 1(64)

Київ 2020

НАУКОВИЙ ОГЛЯД

SCIENTIFIC REVIEW

№ 1(64), 2020

№ 1(64), 2020

ЗАСНОВАНО У 2013 РОЦІ

WAS FOUNDED IN 2013

ВИХІД З ДРУКУ: ДЕСЯТЬ РАЗІВ НА РІК

IT IS ISSUED TEN TIMES A YEAR

СВІДОЦТВО ПРО ДЕРЖАВНУ РЕЄСТРАЦІЮ
СЕРІЯ КВ № 20878-10678P

CERTIFICATE OF STATE
REGISTRATION
KB № 20878-10678P

Засновники

Founder

Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»;
Люблінський технологічний університет (Люблін, Польща)
кафедра економічної теорії Львівської комерційної академії;
кафедра суспільно-політичних наук
Вінницького національного технічного університету;
кафедра філософських та соціальних наук
Чернівецького торговельно-економічного інституту Київського Національного торговельно-економічного університету;
Інститут наукового прогнозування (м. Київ);
Інститут реклами (м. Київ);

Center for International Scientific Cooperation "TK Meganom";
Lublin University of Technology, Lublin (Poland)
Department of Economics, Lviv Academy of Commerce;
Department of social and political sciences, Vinnytsia National Technical University;
Department of Philosophy and Social Sciences Chernivtsi Trade and Economics Institute Kyiv National Trade and Economic University;
Institute of Scientific Forecasting (Kyiv);
Universities' Institute of Advertising (Kyiv);
NGO "Association "Analitikum" (Vinnytsia);
International Society for Human Rights (Ukrainian section);

Громадська організація "Асоціація "Аналітикум" (м. Вінниця);
Міжнародне товариство прав людини (Українська секція);

Електронна версія журналу
<http://www.naukajournal.org>

The electronic version
<http://www.naukajournal.org>

Редакційна колегія:

Економічні науки

- Башнянин Григорій Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії Львівської комерційної академії;
- Барський Юрій Миколайович, доктор економічних наук, професор, Луцький Національний технічний університет;
- Швець Наталія Романівна, доктор економічних наук, професор, директор Інституту банківських технологій та бізнесу ДВНЗ "Університет банківської справи";

- Шевчук Андрій Васильович, доктор економічних наук, професор, Нововолинський навчально-науковий інститут економіки та менеджменту Тернопільського національного економічного університету;
- Вдовенко Наталія Михайлівна, доктор економічних наук, доцент, в. о. завідувача кафедри глобальної економіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ;
- Загорна Тетяна Олегівна, доктор економічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Храпкіна Валентина Валентинівна, доктор економічних наук, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Коваль Л. М. кандидат економічних наук, доцент, Хмельницький кооперативний торговельно- економічного інститут;

Медичні науки

- Бочаров Василь Андрійович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри фармацевтичних і косметологічних технологій, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Пекліна Галина Петрівна, доктор медичних наук, професор, Одеський медичний інститут Міжнародного гуманітарного університету;
- Бочарова Вероніка Володимирівна, кандидат медичних наук, Одеський національний медичний університет;
- Лебедюк Михайло Миколайович, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри дерматології та венерології, Одеський національний медичний університет;
- Куц Лариса Вікторівна, доктор медичних наук, доцент, завідувач курсом дерматовенерології, клінічної імунології, алергології, Медичний інститут Сумського державного університету;

Технічні науки

- Вальдемар Вуйцик, доктор технічних наук, професор, Люблінський технологічний університет;
- Барановський Віктор Миколайович, доктор технічних наук, професор, Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя;
- Гого Володимир Бейлович, доктор технічних наук, професор, завідувач кафедри Природничих наук, Донецький національний технічний університет;
- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор технических наук;

Політичні науки

- Корнієнко Валерій Олександрович, академік Української академії політичних наук, президент Асоціації "Аналітикум", доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Денисюк С. Г., доктор політичних наук, кафедра суспільно - політичних наук Вінницького національного технічного університету;
- Ткач Олег Іванович, доктор політичних наук, професор, Київський національний університет імені Тараса Шевченка;
- Докаш О. Ю., кандидат політичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Історичні науки

- Ореховський В. О., доктор історичних наук, доцент, завідувач кафедри філософських і соціальних наук Чернівецького торговельно - економічного інституту Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Коцур Надія Іванівна, доктор історичних наук, професор, ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди», академік Міжнародної академії безпеки життєдіяльності;
- Юрій М. Ф., доктор історичних наук, професор, академік АН України, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;
- Циганенко Лілія Федорівна, доктор історичних наук, професор, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, декан факультету української філології та історії, завідувач кафедри всесвітньої історії;
- Робак Ігор Юрійович, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри суспільних наук, Харківський національний медичний університет;
- Нікітенко Костянтин Вікторович, доктор історичних наук, завідувач кафедрою менеджменту мистецтва, Львівська національна академія мистецтв;
- Дацків Ігор Богданович, доктор історичних наук, професор, Тернопільський національний економічний університет;
- Безаров О. Т., кандидат історичних наук, доцент, Чернівецький торговельно - економічний інститут Київського Національного торговельно - економічного університету;

Філософські науки

- Alatoon Mohammad Fayiz Ahmad, доктор філософських наук;
- Чікарькова М. Ю., доктор філософських наук, професор, кандидат філологічних наук, Чернівецький національний університет ім. Ю. Федьковича;
- Андрієнко Олена Володимирівна, доктор філософських наук, професор, Донецький національний університет, доцент кафедри філософії;
- Дулин Петро Георгійович, доктор філософських наук, Миколаївський національний університет ім. В. Сухомлинського, завідувач кафедри філософії;

Правові науки

- Криницький Ігор Євгенович, доктор юридичних наук, професор, завідувач науково- дослідної лабораторії № 1, Науково-дослідний інститут фінансового права;
- Гумін Олексій Михайлович, доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри Кримінального права і процесу Навчально-наукового інституту права та психології Національного Університету «Львівська Політехніка»;
- Биков А. Н., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, вчений секретар Інституту законодавства Верховної Ради України;

Педагогічні науки

- Бельмаз Ярослава Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології , "Харківська гуманітарно-педагогічна академія" Харківської обласної ради;
- Власенко Катерина Володимирівна, доктор педагогічних наук, професор, Донбаська державна машинобудівна академія;
- Пріма Раїса Миколаївна, доктор педагогічних наук, професор, Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки;

- Кожевников Віктор Михайлович, доктор педагогічних наук, професор, Макіївський економіко-гуманітарний інститут;
- Тарнопольський Олег Борисович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри прикладної лінгвістики та методики навчання іноземних мов, Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля;
- Полубоярина Ірина Іванівна, доктор педагогічних наук, доцент, Харківський національний університет мистецтв імені І. П. Котляревського;
- Амурський Е. Е., кандидат педагогічних наук, директор Інституту наукового прогнозування, академік МАБЕТ;
- Антонович Є. А., кандидат педагогічних наук, професор, завідувач кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами;

Психологічні науки

- Волженцева Ірина Вікторівна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Макіївського економіко-гуманітарного інституту;
- Симоненко Світлана Миколаївна, доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології розвитку і соціальних комунікацій Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського;
- Мурат Еліоз, Ondokuz Mayis University, Yasar Dogu Faculty Of Sport;

Мистецтво та мистецтвознавство

- Станіславська Катерина Ігорівна, доктор мистецтвознавства, професор, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;
- Сізова Олена Равільєвна, доктор мистецтвознавства, професор, Державна бюджетна освітня установа вищої освіти «Південно-Уральський державний університет мистецтв ім. П.І. Чайковського»;
- Прокопова Наталія Леонідівна, доктор культурології, доцент, декан факультету режисури і акторського мистецтва, Кемеровський державний інститут культури;
- Пучков Андрій Олександрович, доктор мистецтвознавства, професор, Київський університет імені Бориса Грінченка;
- Круль Петро Франкович, доктор мистецтвознавства, професор, завідувач кафедри інструментально-виконавського мистецтва Інституту культури і мистецтв Прикарпатського університету ім.В.Стефаніка;
- Прищенко Світлана Валеріївна, доктор наук у галузі дизайну, професор кафедри графічного дизайну і реклами Інституту реклами, член Спілки дизайнерів України;
- Русудан Кварацхелія, доктор мистецтвознавства, Кавказький Міжнародний університет, Грузія;
- Куц Євген Вадимович, кандидат мистецтвознавства, Національна академія керівних кадрів культури та мистецтв;

Філологічні науки

- Абрамович Семен Дмитрович, доктор філологічних наук, професор, академік АН Вищої освіти України, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, завідувач кафедри слов'янської філології та загального мовознавства;
- Іваницька Наталія Борисівна, доктор філологічних наук, професор, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ, завідувач кафедри сучасних європейських мов;
- Іліаді Олександр Іванович, доктор філологічних наук, професор, Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка;

Географічні науки

- Ільїн Леонід Володимирович, доктор географічних наук, професор, завідувач кафедри туризму та готельного господарства Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки;

Журнал зареєстровано в міжнародному каталозі періодичних видань

Ulrichsweb™ Global Serials Directory

Міжнародна індексація журналу:

CORE

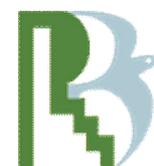
WORLDCAT

BIELEFELD ACADEMIC SEARCH ENGINE

RESEARCHBIB

РИЦ SCIENCE INDEX

OPEN ACADEMIC JOURNALS INDEX

CITEFACTOR

GOOGLE SCHOLAR

РОЗДІЛ І. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

УДК 338.658.3

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

кандидат економічних наук, Колесніков А. П.

аспірант, Стахурська С. В.

студент, Тимчук І. П.

Тернопільський національний економічний університет, Україна,
Тернопіль

Метою дослідження є систематизація та подальший розвиток досліджень щодо удосконалення інтелектуального потенціалу підприємства.

Методи. Досягнення поставленої мети передбачало використання діалектичного методу та системного підходу до вивчення особливостей інтелектуального потенціалу та економічних явищ, а також монографічний, абстрактно-логічний та метод абстрагування. Методологічною основою дослідження слугували теоретичні розробки вітчизняних і зарубіжних вчених з питань вивчення особливостей інтелектуального потенціалу підприємства, та способів оптимізації його використання.

Результати. У статті визначено основні вектори розвитку інтелектуального потенціалу підприємства з позиції науково-технічного та інноваційного потенціалу. Окреслено напрямки збільшення напрямків використання інтелектуального потенціалу через співпрацю з центрами підтримки технологій та інновацій. Зазначено сценарії активізації підприємницького сектору економіки щодо інноваційної діяльності. Визначено можливості розвитку

брендингу як способу збільшення інтелектуального потенціалу підприємства.

Сфера застосування результатів. Для подальших наукових досліджень та при прийнятті стратегічних рішень на підприємствах.

Висновки. Інтелектуальний потенціал характеризується високим рівнем динамізму та новизни, тому необхідним є реалізація нових рішень щодо його формування та реалізації.

Ключові слова: інтелектуальний потенціал підприємства, науково-технічний потенціал, інноваційний потенціал, інтелектуальна власність, інноваційне підприємництво.

кандидат економічних наук Колесников А. П., аспірант Стахурская С. В., студент Тимчук И. П. Научно-технический базис формирования интеллектуального потенциала предприятия / Тернопольский национальный экономический университет, Украина, Тернополь

Аннотация. Цель. Целью исследования является систематизация и дальнейшее развитие исследований по совершенствованию интеллектуального потенциала предприятия.

Методы. Достижение поставленной цели предусматривало использование диалектического метода и системного подхода к изучению особенностей интеллектуального потенциала и экономических явлений, а также монографический, абстрактно-логический и метод абстрагирования. Методологической основой исследования послужили теоретические разработки отечественных и зарубежных ученых по изучению особенностей интеллектуального потенциала предприятия, и способов оптимизации его использования.

Результаты. В статье определены основные векторы развития интеллектуального потенциала предприятия с позиции научно-

технического и инновационного потенциала. Определены направления увеличения направлений использования интеллектуального потенциала через сотрудничество с центрами поддержки технологий и инноваций. Указано сценарии активизации предпринимательского сектора экономики по инновационной деятельности. Определены возможности развития брендинга как способа увеличения интеллектуального потенциала предприятия.

Сфера применения результатов. Для дальнейших научных исследований и при принятии стратегических решений на предприятиях.

Выводы. Интеллектуальный потенциал характеризуется высоким уровнем динамизма и новизны, поэтому необходимо реализация новых решений по его формированию и реализации.

Ключевые слова: интеллектуальный потенциал предприятия, научно-технический потенциал, инновационный потенциал, интеллектуальная собственность, инновационное предпринимательство.

A. Kolesnikov, PhD in Economical Sciences; S. Stakhurska, postgraduate; I. Tymchuk, student, The scientific and technical basis of forming the intellectual potential of the enterprise / Ternopil National Economic University, Ukraine, Ternopil

Abstract. The aim of the research is to systematize and further research on improving the intellectual potential of the enterprise.

Methods. The dialectical method and systematic approach to the study of the intellectual potential features and economic phenomena, as well as monographic, abstract and logical method, method of abstraction was used to achieve the goal. The issue of domestic and foreign scientists about

the features of the intellectual potential of the enterprise and ways to optimize its use was the methodological basis of the study.

Results. The main vectors of developing the intellectual potential of the enterprise from the standpoint of scientific, technical and innovative potential are defined in the article. The directions for increasing the ways of using intellectual potential through cooperation with the technology and innovation support centers are outlined. The scenarios of growth of the entrepreneurial sector of the economy improving the innovation activity are outlined. Possibilities of branding development as a way of increasing the intellectual potential of the enterprise are determined.

Scope of research results. Useful for further scientific research and for making strategic decisions at enterprises.

Conclusions. The intellectual potential is characterized by a high level of dynamism and novelty, so it is necessary to implement new decisions on its formation and implementation.

Keywords: intellectual potential of enterprise, scientific and technological potential, innovation potential, intellectual property, innovative entrepreneurship.

Вступ. Однією з умов розвитку сучасних бізнес-одиниць є постійна та різновекторна інноватизація своєї діяльності, що відображається у товарах і послугах та змісті їх представлення. Результатом цього є ріст реальної ринкової вартості підприємства, який значною мірою визначається його інтелектуальним потенціалом. Саме він сьогодні визначає ринковий успіх. Оскільки креатором формування інтелектуального потенціалу є науково-дослідницький персонал, то саме особливості організації його роботи та напрямки вирішення проблемних аспектів актуалізують все нові науково-практичні дослідження.

Питаннями формування і розвитку інтелектуального потенціалу займалася значна кількість українських та закордонних вчених. Теоретичні та класифікаційні ознаки інтелектуального потенціалу досліджує Г. Швець [1]. Розвиток інтелектуального потенціалу через систему кластеризації розглядає О. Дикань [2]. Організаційні структури розвитку інноваційного та інтелектуального потенціалу розглянули М. Денисенко та А. Геник [3]. Разом з тим питання інтелектуального потенціалу є високо динамічними, і передбачають постійну появу нових аспектів свого розвитку та оптимізації, що обґрунтовує подальші дослідження у цьому напрямку. Категорійний апарат досліджує П. Перерва [4]. Значну увагу даній тематиці приділяють Л. Городянська, Н. Краснокутська, В. Базилевич, І. Мойсенко, Й. Ситник, Г. Швиданенко та багато інших.

Формулювання мети статті та завдань. Метою статті є подальший розвиток наукових досліджень щодо формування та розробка пропозицій щодо удосконалення інтелектуального потенціалу підприємства.

Виклад основного матеріалу статті. Розуміння суті інтелектуального потенціалу передбачає вироблення структуризації підходу до його розуміння.

Інтелектуальний потенціал підприємства формується з науково-технічного та інноваційного.

Науково-технічний потенціал визначається можливістю здійснення науково-технічної творчості, матеріалізувати результати досліджень, отриманих на різних етапах науково-технічного циклу. Також сюди варто віднести невикористаний ресурс роботи та функції нового обладнання та технологій. Окремим важливим елементом є здатність генерувати та матеріалізувати об'єкти інтелектуальної власності, у тому числі із залученням зовнішніх контрагентів.

Інноваційний потенціал є результатом перетворення вказаних науково-технічних знань у нові види продукції, послуг, технологічних рішень, маркетингових нововведень, управлінських та організаційно-економічних рішень, спрямованих на створення інновацій. Кадрова складова інноваційного потенціалу визначається наявністю фахівців із спеціальними прогресивними знаннями, а також кваліфікаційними характеристиками працівників.

Як вірно зазначає Г. Швець ефективний підхід до формування інтелектуального потенціалу створює умови для трансформування його інтелектуальних ресурсів у креативні наукові, інженерно-технологічні та управлінські рішення [1, с. 146]. Власне спроможність, кваліфікованість та бажання генерувати та матеріалізувати ідеї провідними фахівцями підприємства створює базис розвитку підприємства в усіх напрямках. Досягнення цього передбачає реалізацію зазначених аспектів.

Формування науково-технічного потенціалу напряму залежить від кадрового складу. На підприємствах та організаціях, що здійснюють НДР, кількість виконавців таких робіт на кінець 2018 року становила 88,1 тис. Осіб (у тому числі за сумісництвом та осіб, які працюють за цивільно-правовими договорами), з них 65,4% – дослідники, 9,7% – техніки, 24,9% – допоміжний персонал [5].

У 2018 році 56,3% загальних витрат було спрямовано на реалізацію науково-технічних (експериментальних) розробок, 36,1% фінансували іноземні компанії, 32,1% – організації підприємницького сектору та 12,5% – за рахунок власних коштів. Майже половину обсягу витрат, спрямованих на проведення фундаментальних наукових досліджень, припадало на природничі науки, 24,8% – на технічні, 8,7% – на сільськогосподарські. На реалізацію прикладних наукових досліджень спрямовано 37,8% видатків галузі технічних наук, 23,2% – природних, 12,9% – медичних та сільськогосподарських витрат. Більшість (88,9%)

витрат на виконання науково-технічних (експериментальних) розробок припадає на галузь технічних наук [5].

Формування системи науково-технічного розвитку підприємства передбачає: — організацію власних підрозділів технічного роз витку (проектно-конструкторські бюро, дослідні та експериментальні виробництва і лабораторії, монтажно-налагоджувальні служби і т.д.); — залучення зовнішніх організацій (або їх підрозділів), що виконують у взаємодії з внутрішніми підрозділами ті чи інші функції розвитку підприємства (в області продукції, технологічної системи або технологічних процесів, монтажно-будівельних робіт, підготовки кадрів); — визначення та організацію каналів підвищення науково-технічного рівня виробництва; — формування в системі управління підприємством цільової (програмно-цільової) підсистеми управління розвитком виробництва і якістю продукції [3, с. 32].

Як зазначалося вище важливим напрямком формування інтелектуального потенціалу є здатність генерувати та матеріалізувати об'єкти інтелектуальної власності. Про внутрішні кадрові ресурси вже було згадано, але важливим є також використання зовнішніх можливостей.

Здатність генерувати винаходи визначається якістю науково-дослідницького персоналу, але здатність і визначення доцільності їх генерувати залежить від ряду додаткових чинників. На початкових етапах винахідницького циклу важливим є розуміння місця винаходу у національному та світовому винахідницькому просторі. Для отримання такої інформації є необхідним звернення до спеціалізованих баз даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності. Для цього дана організація створила розгалужену мережу Центрів підтримки технологій і інновацій (TISC), що надають широкий спектр спеціалізованих послуг.

Дані центри надають як безкоштовні, так і платні послуги. до основних послуг TISC належать:

- патентний пошук (новизна, дійсність, рівень техніки, патентна чистота та ін.);
- здійснення патентної аналітики;
- побудова патентного ландшафту;
- консалтинг щодо отримання національного, або міжнародного патенту;
- консалтинг щодо подачі заявки на патент, свідоцтво на ТМ;
- розробка бізнес-моделі;
- допомога у комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності;
- інші послуги від етапу виникнення ідеї до її комерціалізації [6].

Мережа таких центрів створена і активно розвивається в усіх регіонах України.

Додатковим елементом реалізації зовнішніх інноваційних можливостей є участь у системі інноваційного підприємництва. В Україні до такої системи відносяться 3 системи парків: індустріальні (територія з необхідною інфраструктурою для діяльності в галузі переробної промисловості, а також для проведення наукових досліджень та діяльності в галузі інформації та телекомунікацій), технологічні (юридична особа чи група юридичних осіб, які здійснюють проекти з виробництва, впровадження високотехнологічних розробок, високих технологій та забезпечення промислового виробництва конкурентоспроможної продукції) та наукові (створюються лише з ініціативи закладів вищої освіти та (або) наукових установ та забезпечують реалізацію економічно та соціально обумовлених наукових, технічних та інноваційних сфер діяльності) парки.

Показниками формування інноваційного потенціалу є динаміка частки інноваційно активних підприємств та глибина інноватизації (для підприємства, для країни, для світу). Так, у 2018 році частка підприємств, що займалися інноваційною діяльністю склала 16,4%, що лише на 0,2 % більше попереднього року [7]. Даний показник є досить низький в умовах переорієнтації країни з переважно сировинної бази на шляху збільшення частки кінцевого продукту. При цьому у 2017 році частка інновацій нових для ринку склала лише 20 % [8] (дані за 2018 рік у зведеному збірнику відсутні). Решта склали виключно інновації для підприємств.

В системі управління і прогнозування інноваційного потенціалу важливим є розуміння можливостей його розвитку. В цьому напрямку змістовним є дослідження, проведене в Національній академії наук України за загальним керівництвом академіка НАН України Е.М. Лібанової, академіка НААН України М.А. Хвесика, академіка НААН України М.А. Хвесика. Вчені описали, систематизували та згрупували сценарії активізації підприємницького сектору економіки щодо інноваційної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Сценарії активізації підприємницького сектору економіки щодо інноваційної діяльності [9, с. 518]

№	Назва сценарію	Зміст
1	Сценарій інфляційного відновлення	Передбачає прискорене економічне зростання і технологічну модернізацію на базі проведення політики «дешевих грошей»
2	Сценарій «фінансової реструктуризації»	Передбачає проведення політики фінансового оздоровлення в ключових країнах, що стримує зростання в найближчому десятилітті й відкладає початок нової технологічної хвилі на середину 2020 р.
3	Сценарій індустріальної модернізації	Передбачає активізацію державних інвестицій передусім у створення інфраструктури, підтримку системи інститутів розвитку; проведення помірної-активної політики запозичень; відмова від підвищення податків на несировинний бізнес

4	Соціально-консервативний сценарій	Передбачає проведення помірно твердої бюджетної політики, податкової реформи, що забезпечує підвищення навантаження на доходи й споживання населення; факторами стабільності платіжного балансу стають одночасно приплив прямих іноземних інвестицій і більший обсяг експорту сировини порівняно зі сценарієм індустріальної модернізації
5	Інерційний	Зберігає всі сформовані негативні й позитивні тенденції розвитку (падіння)
6	Мобілізаційний	Передбачає реактивну адаптацію до екстенсивних методів ведення господарства, зберігаючи застарілу техніко-технологічну базу виробництва
7	Інноваційний	Орієнтований на постійне нарощування інвестицій у новації, розробку й упровадження нової техніки, технології, наукові дослідження, а також принципове відновлення системи трудових відносин, перетворення їх у партнерські
8	Інерційний	Темпи розвитку малих підприємств у промисловому секторі зберігаються, а проблеми, що стримують їх зростання, залишаються
9	Комплексний	Темпи розвитку малих виробничих підприємств нарощуються за рахунок системної підтримки з боку регіональної та місцевої влади
10	Інноваційний	Темпи розвитку малих виробничих підприємств нарощуються завдяки комплексному розвитку інноваційної інфраструктури малого й середнього бізнесу та реалізації регіональних і муніципальних цільових програм підтримки на системній основі
11	Консервативний	Не передбачається радикального вирішення хронічних проблем та зміни темпів інноваційного розвитку
12	Інтенсивний	Передбачається постійне нарощування потенціалу інноваційного розвитку регіону

Одним з додаткових напрямків формування інтелектуального потенціалу підприємства є розробка заходів щодо зростання вартості бренду. З однієї сторони мова йде про формування сприятливого інформаційного поля та застосування сучасних інструментів візуалізації, а з іншого – формування позитивного іміджу серед працівників та контрагентів. Особливість створення брендів в Україні полягає в тому, що їм доводиться конкурувати з уже промоційними іноземними брендами, що, звичайно, не так вже й дешево. Однак при достатньому рівні інвестицій та професійному підході українські бренди не поступатимуться імпортованим брендам. Українські споживачі сприймають

успішний бренд як систему цінностей, що дозволяє їм відрізнити продукцію, відокремлювати їх від продукції конкурентів, а в деяких випадках надавати перевагу українським брендам, ніж світовим [10, с. 38]. Ці аспекти можуть бути предметом подальших досліджень у даному напрямку.

Висновки. З проведеного дослідження бачимо, що інтелектуальний потенціал підприємства є динамічною системою, в якій постійно з'являються нові можливості та напрямки для розвитку та оптимізації, що актуалізує подальші дослідження у даному напрямку.

Література:

1. Швець Г. (2017). Особливості інтелектуального потенціалу підприємства. *Теоретичні і практичні аспекти економіки і інтелектуальної власності*, 16, 144-149.
2. Дикань О. (2015). Концепція формування інтелектуального потенціалу регіону для активізації інноваційного розвитку промислових підприємств. *Науковий огляд*, 11. <<https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/647/812>> (2020, січень, 15).
3. Денисенко М. П., Генік А. М. (2019). Організаційні структури для реалізації інновацій на підприємствах. *Інвестиції: практика та досвід*, 24, 31-34.
4. Перерва П. Г., Марчук Л. С. (2018). Інтелектуальний потенціал як економічна категорія. *Вісник Національного технічного університету "Харківський політехнічний інститут"*, 15, 53-63.
5. Наукові дослідження і розробки у 2018 році. <http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ni/arh_ndr_u.html> (2020, січень, 15).

6. Центр підтримки технологій і інновацій. <<http://tisc.org.ua/>> (2020, січень, 15).
7. Статистичний щорічник України за 2018 рік. <http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf> (2020, січень, 15).
8. Україна у цифрах 2018. <http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/Ukr_cifra_2018_u.pdf> (2020, січень, 15).
9. Лібанова Е. М., Хвесик М. А. та інші. (2017). Соціально-економічний потенціал сталого розвитку України та її регіонів: вектори реального поступу: національна доповідь. Київ.
10. Колесніков А., Шульгат Н. (2011). Основні засади, механізми та можливості розвитку брендингу в Україні. *Сталий розвиток економіки*, 7, 37-40.

References:

1. Shvets, G. (2017). Osoblyvosti intelektualnoho potentsialu pidpriemstva [Peculiarities of intellectual potential of the enterprise]. *Teoretychni i praktychni aspekty ekonomiky i intelektualnoi vlasnosti* [Theoretical and Practical Aspects of Economics and Intellectual Property], no. 16, 144-149. [in Ukrainian].
2. Dykan O. (2015). Kontseptsiiia formuvannia intelektualnoho potentsialu rehionu dlia aktyvizatsii innovatsiinoho rozvytku promyslovykh pidpriemstv [The concept of formation of the intellectual potential of the region to enhance innovative development of industrial enterprises]. *Naukovyi ohliad* [Scientific review], no. 11. Retrieved from <https://naukajournal.org/index.php/naukajournal/article/view/647/812> [in Ukrainian]. (2020, January, 15).
3. Denisenko M., Henyk A. (2019). Orhanizatsiini struktury dlia realizatsii innovatsii na pidpriemstvakh [Organizational structures for the

implementation of innovations at enterprises]. *Investytsiyyi: praktyka ta dosvid* [Investment: practice and experience], no. 24, 31-34. [in Ukrainian].

4. Pererva P. H., Marchuk L. S. (2028). Intelektualnyi potentsial yak ekonomichna katehoriia [Intellectual potential as an economic category]. *Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu "Kharkivskyi politekhnichnyi instytut"* [Bulletin of the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute"], no. 24, 31-34. [in Ukrainian].

5. Naukovi doslidzhennia i rozrobky u 2018 rotsi [Research and development in 2018] Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2019/ni/arh_ndr_u.html[in Ukrainian]. (2020, January, 15).

6. Tsentр pidtrymky tekhnolohii i innovatsii [Technology and Innovation Support Center]. Retrieved from <http://tisc.org.ua/> (2020, January, 15).

7. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2018 rik [Statistical Yearbook of Ukraine for 2018] Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/11/zb_yearbook_2018.pdf [in Ukrainian]. (2020, January, 15).

8. Ukraina u tsyfrakh 2018 [Ukraine in numbers 2018] Retrieved from http://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2019/zb/07/Ukr_cifra_2018_u.pdf [in Ukrainian]. (2020, January, 15).

9. Libanova E. M., Khvesyk M. A. and other. (2017). Sotsialno-ekonomichnyi potentsial staloho rozvytku Ukrainy ta yii rehioniv: vektory realnoho postupu: natsionalna dopovid [Socio-economic potential for sustainable development of Ukraine and its regions: vectors of real progress: national report]. Kyiv. [in Ukrainian].

10. Kolesnikov A., Shulhat N. (2011). Osnovni zasady, mekhanizmy ta mozhyvosti rozvytku brendynhu v Ukraini [Basic principles, mechanisms and opportunities for branding development in Ukraine]. Stalyi rozvytok ekonomiky [Sustainable economic development], no. 7, 37-40. [in Ukrainian].

УДК (69.003:699.87:502.1:338.28)

ТРАНСФЕР ЦИРКУЛЯРНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ ДО БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

кандидат технічних наук, доцент Шпакова Г. В.

<http://orcid.org/0000-0003-2124-0815>

Київський національний університет будівництва і архітектури, Україна,
Київ

Причина погіршення екологічного стану планети міститься у визнаних традиційними промислових, аграрних факторах виробництва. Але великий вплив також має чисельність населення, на задоволення потреб якого витрачається критична кількість природного капіталу, забруднюється навколишнє середовище. Для дотримання основних принципів концепції сталого розвитку пропонується переглянути лінійну модель виробництва на користь циркулярної. Аналізуються шляхи впровадження в дію принципів циркулярної економіки на прикладі будівельної галузі. Один з варіантів балансування еколого-соціально-економічних критеріїв в життєвому циклі об'єкта – рециклінг будівельних відходів. Висновки, наведені в даній статті, ґрунтуються на актуальних наукових дослідженнях і досвіді їх застосування в економічно розвинених країнах з адаптацією до принципів циркулярної моделі економіки.

Ключові слова: сталий розвиток, циркулярна економіка, рециклінг, вторинна сировина, утилізація, життєвий цикл.

кандидат технических, доцент Шпакова А. В. Трансфер циркулярной модели экономики в строительную отрасль / Киевский национальный университет строительства и архитектуры, Украина, Киев

Причина ухудшения экологического состояния планеты лежит в уже признанных традиционными промышленными и аграрными факторами производства. Но большое влияние также оказывает и численность населения, на удовлетворение потребностей которого тратится критическое количество природного капитала, загрязняется окружающая среда. Для соблюдения основных принципов концепции устойчивого развития предлагается пересмотреть линейную модель производства в пользу циркулярной. На примере строительной отрасли анализируются пути внедрения в действие принципов циркулярной экономики. Один из вариантов балансировки эколого-социально-экономических параметров в жизненном цикле объекта – рециклинг строительных отходов. Выводы, приведенные в данной статье, основываются на актуальных научных исследованиях и опыте их применения в экономически развитых странах с адаптацией к принципам циркулярной модели экономики.

Ключевые слова: устойчивое развитие, циркулярная экономика, рециклинг, вторичное сырье, утилизация, жизненный цикл.

H. Shpakova, PhD in Technical Sciences, Associate Professor. Ttransfer of circular economy model to the construction industry / Kyiv National University of Construction and Architecture, Kyiv

It's well known that traditional industrial and agricultural factors of production is the reason for the environmental degradation of the planet. But the size of the population also has a great influence due to critical amount of natural capital that is spent for the satisfaction of its needs, and the global environment pollution. To comply with the basic tenets of the concept of sustainable development, it is proposed to revise the linear model of production in favor of circular. The ways of implementing the principles of the circular economy are analyzed on the example of the construction industry.

One of the options for balancing environmental and socio-economic parameters in the life cycle of an object is recycling of construction waste. The conclusions presented in this article are based on relevant scientific research and the experience of their application in economically developed countries with adaptation to the principles of the circular model of the economy.

Key words: sustainable development, circular economy, recycling, secondary raw materials, utilization, life cycle.

Вступ. Збільшення ролі вторинних ресурсів в економіці розвинених промислових країн, викликане змінами в глобальній економіці, пов'язано зі зростаючими труднощами в забезпеченні промисловості цінними природними мінерально-сировинними матеріалами на тлі екологічної ситуації, яка катастрофічно швидко погіршується. Однією з основних галузей, що використовує великі обсяги ресурсів і одночасно трансформує середовище проживання людства, є будівництво. У зв'язку з цим прогрес ефективних технологій з переробки промислових будівельних відходів в якісну вторинну сировину перетворюється в один з головних соціально-економічних, екологічних та техніко-технологічних напрямків розвитку виробництва в сучасному світі. Використання, переробка і утилізація всіх цінних відходів техногенного походження, які потенційно придатні для повторного використання в якості вторинних матеріальних ресурсів, є основною стратегією досягнення цілей, поставлених перед людством і окреслених у великій кількості програмних документів, в тому числі і в Давоському маніфесті 2020 року, де шістьма основними напрямками діяльності для державно-приватного співробітництва визначено екологія, економіка, суспільство, промисловість, технологія і геополітика в рамках сталого розвитку [1]. Ще з 70-х років ХХ сторіччя концепція «сталості розвитку» в економіці

описувалась в рівновазі з основними екологічними системами. В книзі «Межі зростання», написаній на замовлення Римського клубу (автори Д. Н. Медоус, Д. Л. Медоус, Й. Рандерс, В. В. Беренс III), представили результати моделювання зростання людської популяції земної кулі та її вплив на динаміку вичерпності природних ресурсів [2, с.22]. В математичну модель закладались такі показники як невідновлювальність ресурсів, промисловий та сільськогосподарський капітал, капітал сфери послуг, вільна земля, площа міських, промислових та сільгоспугідь, ступінь забруднення навколишнього середовища, чисельність населення та ще понад 30 додаткових параметрів. На думку групи Медоуза ще до 2000 р. час на реалізацію сприятливих сценаріїв було втрачено. Останнім оптимальним сценарієм розвитку людства на сьогодні залишився шлях обмеження зростання чисельності населення та вдосконалення існуючих технологій. Вдосконалення технологій в першу чергу полягає в скороченні споживання невідновлювальних природних ресурсів на одиницю промислової продукції до 20% від сьогоденного рівня, а викидів забруднень – на 90% до 2100 року, стримування зростання виробництва товарів і послуг на душу населення з плавною стабілізацією обсягів виробництва.

На шляху слідування до мети зокрема в Маніфесті 2020 Світового економічного форуму в Давосі в рамках програми руху до сталого розвитку закладається принцип незастосування матеріалів, які не можна використовувати повторно. На форумі було запропоновано прийняти скорочення кількості відходів на 25% в порівнянні з 2019 роком завдяки інтеграції інноваційних елементів і технологій. Водночас слід відзначити, що концепція сталого розвитку – це результат об'єднання трьох основних точок зору: економічної, соціальної та екологічної, що знаходяться в балансі між собою [3].

Формулювання мети та завдань. Сьогодні проводиться пошук оптимальних економічних механізмів раціонального використання природного капіталу планети в людській діяльності за умови збереження довкілля на існуючому рівні та відтворення втраченого в випадках, коли це ще можливо зробити. Причина сучасної екологічної кризи – в споживанні природних ресурсів в обсязі, який природа вже не здатна відновити. Тому перспективний розвиток економіки не може базуватись на попередніх парадигмах економічного зростання. Потрібні якісно нові теоретичні моделі, концепції та, навіть, імперативи, на основі яких вибудовуються теоретико-методологічні основи збалансованої еколого-економічної моделі розвитку з новими імпліцитними на сьогодні функціями. Через те, що одним з найсильніших чинників антропогенного впливу на природу, в тому числі і на людину, є будівництво, слід віднайти теоретичні моделі, концепції розвитку будівельної галузі, механізми їх впровадження та послідууючої модернізації на принципах моделі циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу. За обсягом розроблюваних ґрунтів, твердих відходів при зведенні чи знесенні і залишків будматеріалів будівництво займає чи не саме передове місце серед забруднювачів навколишнього середовища. Політика раціонального використання енергії та матеріалів тісно пов'язана з багатьма напрямками науково-технічного прогресу і, перш за все, зі створенням і впровадженням більш ефективних технологічних процесів отримання і комплексної переробки вторинної сировини і матеріалів. В економічно розвинених країнах захист безпеки навколишнього середовища вирішуються системно на державному рівні при стратегічному плануванні в рамках нормативно-правових актів.

Комплексні дослідження в області утилізації різних видів будівельних відходів, що проводяться різними урядами, світовими

корпораціями із залученням значних фінансових і науково-технічних ресурсів, які враховують економіко-екологічні, організаційно-технічні, технологічні та соціальні аспекти, на сьогоднішній момент дозволили конкретизувати основні області використання одержуваної вторинної будівельної продукції та визначити перспективний вектор розвитку подальших досліджень. У 2020 році в країнах Євросоюзу заплановано повторно використовувати не менше 70% будівельних відходів. У Швеції, Норвегії, Данії, Нідерландах та інших країнах, в яких переробна промисловість доведена до максимальної ефективності, на полігони твердих побутових відходів потрапляє менше 5%. Будівельні відходи в Україні в загальному обсязі утилізації сьогодні займають сегмент в 20-30%. При сучасному рівні розвитку будівельного комплексу країни основний обсяг будівельних відходів утворюється в результаті виконання робіт з капітального ремонту (до 60%) та реконструкції будівель і споруд (до 35%), а також при новому будівництві (1,5%) і виробництві будівельних матеріалів і виробів у вигляді браку (в основному при виробництві збірних бетонних та залізобетонних конструкцій – до 3,5%). Основним способом зниження кількості будівельних відходів є їх переробка для подальшого використання.

Існує два поняття: рециклінг і переробка. Перше позначає економічно вигідний процес повернення відходів у виробництво. Друге – це діяльність людей або організацій у вигляді різних процесів, що проводяться з відходами для отримання вторинної сировини.

Сьогодні стратегія ресурсозбереження в будівельному комплексі передбачає збільшення частки рециклінгу будівельних відходів, тобто повернення їх основної частини в процес техногенеза після переробки в якості вихідної сировини. Дослідження проблем рециклінгу в сучасному будівництві в більшості акумулюють увагу на економічній та екологічній складових.

Економічна складова полягає в корегуванні Національної стратегії управління відходами та формуванні основних галузевих програм у відповідності до пріоритетних завдань економіки з урахуванням викликів зовнішнього середовища на основі раціонального використання ресурсного потенціалу країни [4]. Екологічна складова стосується кількісної та якісної оцінки територій, зайнятих під полігони, забруднення навколишнього середовища через поширення шкідливих хімічних, біологічних і біохімічних речовин, що створюють загрозу здоров'ю і життю населення, а також майбутнім поколінням [5].

Залучення особливостей класифікаційних характеристик будівельних відходів за їх фізико-механічним складом, станом зносу, області застосування, градуюються ступінь застосування рециклінгу на певному етапі переробки відповідно до сучасного рівня розвитку технологій. Таким чином враховується екологічна складова технологій рециклінга. Економічна складова полягає в зниженні вартості будівельної продукції. Але поява витрат на переробку вторинної сировини, модернізацію виробничо-технічної бази, інвестицій в наукоємні дослідження і розробки не сприяють зростанню прибутку, а навпаки, ведуть до зростання собівартості будівельної продукції, якщо економічна модель виробництва – лінійна. Іншими словами, має змінитися рівняння, що зв'язує змінні зі зростанням обсягу будівельних відходів. Тобто, збільшення обсягів виробництва не повинно призводити до зростання споживання природних (первинних) ресурсів і збільшення відходів. Першим кроком є перехід до моделі циркулярної економіки, як найбільш наближеної до принципів сталого розвитку. Основні принципи такої моделі полягають в збільшенні строку служби товарів з метою зменшення навантаження на ресурсну базу, орієнтація споживача не на володіння товаром, а на орендне користування, багатоциклічність у використанні природних ресурсів тощо.

Однак ця мета може бути досягнута, тільки якщо споживачі і виробники будуть усвідомлювати свою частку відповідальності або мати можливість відповідно поводитись. Для екологізації економіки необхідно змістити центр економічного аналізу витрат з проміжних (короткострокових) результатів на кінцеві (довгострокові) результати економічної діяльності і далі до прогнозованих тенденцій розвитку у відповідності з принципами соціальної відповідальності. Принцип відкладеного прибутку, що лежить в основі циркулярної моделі виробництва, передбачає повернення витрат на стадії сервісу і підтримки продукту, а не при одноразовому його продажі. Для будівельної галузі України при сучасному рівні технологічного розвитку одним з напрямків отримання прибутку є експорт будівельних відходів в екологічно технологічно розвинені країни, але відкриття ринку вторинних будівельних матеріалів є першочерговим завданням для економіки країни, що повністю відповідає цілям, закладеним в Стратегії 2030 [5]. Для цього потрібно не декларативно, а реально створити умови для виробництва та збуту матеріалів з перероблених відходів будівництва за цінами та показниками якості, співставними з цінами та показниками для первинної сировини; створити регіональні центри, призначені для приймання та зберігання відходів будівництва з подальшим їх сортуванням і рециклінгом; створити умови для розвитку ринку використання перероблених відходів шляхом нормування обсягів використання вторинної сировини з відходів як матеріалів у будівельній галузі; розробити механізми гарантування якості матеріалів рециклінга та економічних стимулів щодо заохочення виробників для їх використання.

Висновки. Враховуючи еколого-соціально-економічні прогнози фахівців, людство втрачає час на гарантоване майбутнє. Потрібне стрімке переорієнтування світових економічних систем на принципах сталого розвитку. Не можливо створити екологічно безпечну територію в

межах однієї країни. В той же час слід розуміти, що обмеження, які накладатимуться на виробництво (обмеження людського капіталу, природного капіталу), не сприятимуть швидкому економічному розвитку країни. Але кожна країна в рамках єдиного плану повинна просуватись до цієї мети. Будівельна галузь України, як одна з ресурсномістких, також повинна модернізуватись. Розвиток екологічної компоненти будівельного виробництва не можливий без розвитку технологій переробки відходів і їх повторного використання (рециклінгу). Подальший розвиток галузі по переробці вторинної сировини повинен спиратися на точний аналіз і прогноз ситуації з відходами з урахуванням динаміки їх обсягів і морфології з максимально широким залученням високоякісної зовнішньої експертизи. Управління відходами повинно сприяти формуванню національного доходу, замість того, щоб перешкоджати, позитивний ефект від впровадження рециклінгових технологій повинен полягати в поліпшенні еколого-економічної ситуації шляхом повернення в товарний обіг цінних вторинних ресурсів при зменшенні непрямих витрат, пов'язаних з тією ж екологізацією територій, на якій розміщено виробництво.

Література:

1. Капіталізм зацікавлених сторін: маніфест для згуртованого і стійкого миру. [Електронний ресурс]. <<https://www.weforum.org/press/2020/01/stakeholder-capitalism-a-manifesto-for-a-cohesive-and-sustainable-world>> (2020, лютий, 11).
2. Meadows, Donella H., Randers, Jorgen, Meadows, Dennis L., Behrens, William W. (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books. ISBN 0876631650.

3. Хартія «Міста Європи на шляху до сталого розвитку» (Ольборгская хартія). [Електронний ресурс] <<https://rm.coe.int/168071a868>> (2020, лютий, 11).
4. 112UA. Екологія чи економіка: Як зробити переробку сміття в Україні вигідною. [Електронний новинний ресурс]. <<https://112.ua/statji/ekologiya-ili-ekonomika-kak-sdelat-pererabotku-musora-v-ukraine-vygodnoy-495989.html>> (2020, лютий, 11).
5. НАЦІОНАЛЬНА СТРАТЕГІЯ управління відходами в Україні до 2030 року, 2017. (Розпорядження КМУ №820-р. від 8.11.2017 р.) Офіційний сайт КМ України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>> (2020, лютий, 11).

References:

1. Stakeholder Capitalism: A Manifesto for a Cohesive and Sustainable World. Retrieved from <https://www.weforum.org/press/2020/01/stakeholder-capitalism-a-manifesto-for-a-cohesive-and-sustainable-world> [in English]. (2020, February, 11).
2. Meadows, Donella H., Randers, Jorgen, Meadows, Dennis L., Behrens, William W. (1972). *The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind*. Universe Books. [in English].
3. Charter "Cities of Europe on the Road to Sustainable Development" (Aalborg Charter). Retrieved from <https://rm.coe.int/168071a868> [in English]. (2020, February, 11).
4. 112UA. Ecology or Economics: How to make waste recycling in Ukraine profitable. [Electronic news resource]. Retrieved from <https://112.ua/statji/ekologiya-ili-ekonomika-kak-sdelat-pererabotku-musora-v-ukraine-vygodnoy-495989.html> [in Ukrainian]. (2020, February, 11).
5. NATSIONALNA STRATEHIIA upravlinnia vidkhodamy v Ukraini do 2030 roku, 2017. (Rozporiadzhennia KМУ №820-r. vid 8.11.2017 r.) [NATIONAL STRATEGY waste management in Ukraine until 2030. (Order of the Cabinet

of Ministers of Ukraine from 8.11.2017 р. №820-р.)] Ofitsiinyi sait KM Ukrainy [Official website of CM of Ukraine] Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/820-2017-%D1%80>. [in Ukrainian]. (2020, February, 11).

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

UDC: 728.643.365

HOUSING TYPES FOR HIGHLY QUALIFIED MIGRANTS: OVERVIEW OF APARTMENT OPTIONS

O. Khymytsia, Master student of Architecture,

<https://orcid.org/0000-0001-8548-809X>

H. Hnat, PhD,

<https://orcid.org/0000-0003-3459-3636>

V. Babyak, Assistant Professor

<https://orcid.org/0000-0002-96720971>

Institute of Architecture, Lviv Polytechnic National University, Lviv, Ukraine

In the article analytical overview of the situation with housing options for employees around the world is presented. The focus is on the experience of the United States of America and Europe. Classification by types of workers and types of housing is provided. The survey aims to develop the methodology and basic principles that can be used in the development and integration of housing for working migrants around the world.

Key words: working migrant, housing, integration in an existing development, new construction, urban workers

Informative abstract. In modern society, intellectual migration has become significant. Seeking employees abroad or within the country and

bringing these to the place where the firm is located can have few challenges. Housing for workers has become a topic of concern for many, even top companies. The need for specialists makes companies think outside the box and create housing options for their employees. Working in big cities can become expensive in terms of monthly rent prices and complications in finding a close place to work. To furnish in modern markets some consider buying apartments and maintaining lower rent prices for renting others even plan to build the whole neighborhoods to make life easier and more enjoyable for new workers. Providing access to medium- and long-term housing for working migrants is also an important prerequisite for integrating new citizens into a new society.

Migration processes in the workplace is the movement of workers that can be characterized by:

- Emigrational processes with the aim of solving particular work task with searching work in other countries.

- Inflow of labor from other countries;

- Relocation - migration movements related to change of place of work, exchange of employees between corporations,

- Migration processes in connection with the execution of contract work.

All of these processes require different types of housing to provide for the workers.

Accordingly, there is a need to study this issue in architectural terms, finding out which type of housing is the most optimal in each case.

The goal. To examine and classify the existing developments for working migrants. Analyze the location, functions, and planning of buildings. Develop a basic strategy that can be used to build such housing.

Presenting the main material.

1. History.

In 1916 company Norton began to tackle the problem of housing for unskilled workers. They built the housing track “Nortonville” as a way of attracting workers. The company constructed it without the services of an architect and it had different types of planning. Single houses, double houses, tenements and boarding houses for men which did not have amenities.

Norton hoped to avoid this problem at Worcester prepared a new housing plan to accommodate three grades of employees; providing houses in the 5,000-7,000 dollar range to sell to foremen and office employees; houses at the 1915 Indian Hill prices (from 2,800 to 3,500 dollars) for skilled laborers, and rental housing for unskilled laborers, primarily “Italian and Poles,” with salaries of 20 dollars per week. Since the company insisted that employees should spend no more than 25 percent of their earnings for housing, this group could not afford to purchase houses.[1]

Moreover, in 1880 industrialist George Pullman set out to build a capitalist utopia. The town of Pullman was established just outside of Chicago as a model community - a place that was supposed to produce both happy workers and a nice return for Pullman's investors. The site of Pullman was ten miles south of the Chicago border at the time - not that far away, but far enough from the city to feel like its own community. At its peak the town would house about 12,000 people. [2].

Looking back at the history the importance of housing for migrants can be observed.

1. The typological aspect.

Housing for the migrant workers can have different design, it ranges from the specialized dorms to the rented flats and first of all depends on the professional level of an employee and his skills and requirements of a specific job.

Depending on the types of consumers, the housing can be divided on:

- Workers with the low salary that are not holding high position - these employees are characterized by a high turnover rate.
- Middle level workers that were hired to accomplish specific type of work. It is possible that the company (employer) provides housing for the workers for the whole period of a the stay.
- High-level professionals – they migrate in order to teach someone and share their expertise on a specific type of work, so they need more comfortable housing.

Housing for employees can be:

- Specialized dorms
- Corporate housing for rent
- Rental apartments
- Housing and production complexes
- Techno parks
- Coaching groups

2. The economical aspect.

Companies can motivate their workers by different types of the sponsorship. In many enterprises to encourage, the successful and hardworking professionals' owners implement variety of preferences. One of the possible way of it could be payment for their home. Companies can differently encourage housing for workers.

Different types of the sponsorship of housing for employees:

- The employer can fully cover the renting price for the employee on a period of a project
- The price can be covered partially by the employee and the worker
- The employer can give discounts for his housing stock or also give the free apartment for his workers depending on their circumstances.

Overview of the existing and planned developments. While the demand for specialists is high the rent in big cities around the world steadily

growing. On the graph below can be seen the amount of monthly rental and annual income needed for a single person and family.

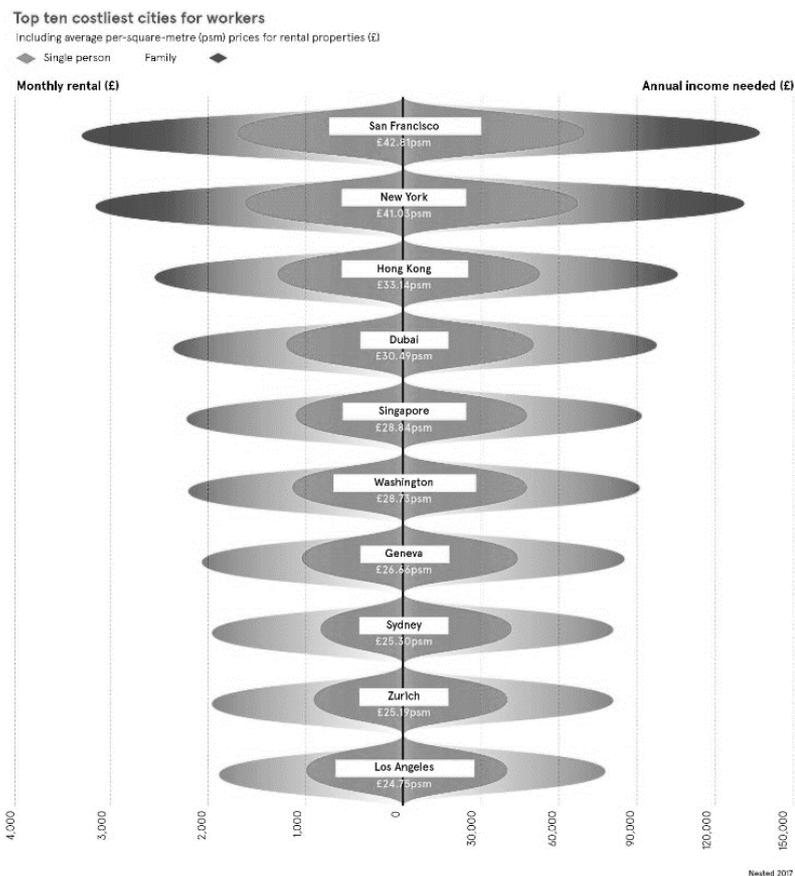

Fig 1. Top ten costliest cities for workers [3]

Based on that companies start to offer different types of housing options. Red Ventures, the internet marketing firm based in Indian Land, S.C., is developing 260 upscale apartments on its campus just south of Ballantyne, near U.S. 521 and S.C. 160. The apartments will be located in four-story buildings near the main entrance to Red Ventures' campus on Opportunity Lane, spread across 18 acres. The development is called SoBa @ RedStone, a portmanteau for "South of Ballantyne," and will also be adjacent to the RedStone retail development that's under construction by MPV Properties. That 310,000 square-foot development is anchored by a 14-screen movie theater. SoBa @ RedStone will be connected to the retail development with roads and trails for pedestrians and bicyclists. Red Ventures employees are expected occupy about half of the apartments, which will be separated from the office buildings by a lawn and landscaping. Construction will start this

summer, with completion planned for early 2020. Amenities include a pool, dog park and "dog spa," community gardens, outdoor grills, a gym with yoga studio and an "Uber lounge" for people waiting for ride-hailing services to pick them up. [4]

Fig 2. Red Ventures development [4]

Fig 3. Red Ventures housing for employees [4]

Fig 4. The RedStone main plan [5]

Another development is Willow Village, which will be constructed between Bayfront Expressway and roughly O'Brien Drive from Willow Road to University Avenue, consists of 1.75 million square feet of offices; a minimum

of 1,500 housing units, including at least 225 below market rate; 126,500 square feet of retail including a grocery store and pharmacy; 200 hotel rooms; and 18 acres of open space, of which eight are to be publicly accessible. It will also include approximately 5,300 parking spaces and a cultural/visitor center at the corner of Willow Road and the Dumbarton corridor. One difference from the traditional company-town model is that Facebook’s village would be open to the public. Besides housing its workers, Facebook said in a promotional video that the development was intended to create “pathways and connections” between its corporate headquarters and the surrounding residential neighborhoods of East Menlo Park and East Palo Alto, which are relatively poor by Silicon Valley standards. The grocery store might be particularly welcome in an area that has been described as a “food desert.”[6]

Fig 5. Menlo Park main plan [6]

Fig 6. Menlo Park conceptual diagram [6]

Fig 7. Menlo Park regional planning [6]

Fig 8. Menlo Park render [6]

Fig 9 The render of IKEA housing [7]

IKEA in Iceland is building a house with 36 apartments, meant for their staff. Perhaps for students as well, or staff at Costco (which will open in the same area as IKEA this summer), according to Þórarinn Ævarsson, CEO of IKEA in Iceland. The aim is to guarantee safe housing for the staff at a reasonable price.

A real estate company connected to IKEA will own the house. It is not yet clear how much it will cost exactly, but the estimated rent for the smallest apartments, fully furnished, will be under 100.000 ISK, “That’s a lot less than people pay for a dump here and there in town,” says Ævarsson.

Thor Aevansson, country manager of IKEA Iceland, tells Business Insider that the apartments will be tiny, ranging from 269 square feet to 613 square feet.

Tesla is looking to expand Gigafactory 1, with Elon Musk recently stating during a conversation with NV Gov. Brian Sandoval that he envisions the

company to hire more than 20,000 people for the factory. To help house this upcoming influx of workers, Musk noted that Tesla is looking to create an on-site housing compound in Gigafactory 1's premises.

It remains to be seen what type of housing Tesla would introduce for Gigafactory 1's employees. That said, the housing initiative does go in line with some ideas that Elon Musk recently expressed. During his now-infamous podcast with Joe Rogan, for one, Musk teased the concept of a smart home with a more efficient air conditioning system. Musk's side venture, The Boring Company, has also developed the Boring Bricks, which are designed as a cost-effective way to construct homes. Considering Elon Musk's penchant for the creative, there is a good chance that Tesla's on-site housing compound at Gigafactory 1 might feature some notable elements as well.[8]

Another example is EUPA – it is a factory located in Xiamen, China that not only provides 17,000 people with jobs, but houses them as well. The territory is the size of the city and functions like a community. Many workers live with their families, company hosts employee weddings, moreover workers are allowed to send their children to the school within factory walls. In this way a company shows loyalty towards the workforce, it can help the company to succeed in the future. Happy members means a productive team. EUPA practice a sort of family lifestyle and this motivates the employees to not only meet certain quotas, but exceed them. The workers are trained well for their jobs and are encouraged to rotate tasks to keep initiative alive and to prevent boredom in the workplace. Another aspect that the company took well into consideration is their approach to the misconception of the difficulty of the planning and organizing parts of building an organization; EUPA understood that it is the leading and controlling areas that must be focused on, so they created a position that specifically ensures that everything and everyone is

running at a smooth and productive pace as well as one that prioritizes the morale of each employee in every department. [9]

Conclusions. Based on the information provided above we can say that housing for highly qualified working migrants is extremely important. There is a need for a specific typology to be developed with all the necessary features for the employees.

Important factors that need to be used at the beginning of the development of housing for employees are:

Prospects of the city development. It is important to carefully study the city's prospective development plans, consider the strategy for further development, infrastructure development, and new transportation solutions. This approach is particularly relevant when considering the option of investing in the construction of new housing for highly qualified migrant workers.

City area. The choice of location and housing construction should be based on criteria such as proximity to the head office / firm location of the migrant or a convenient infrastructure.

Security. The level of security of the location not only affects the lifestyle but also determines the level of costs for the security of the apartment - the installation of solid front doors, the installation of an alarm system. In assessing the security of the area, attention should be paid to the level of crime, the illumination of streets and yards in the dark, the frequency of patrolling the area, the proximity of high-risk areas.

General infrastructure. The presence of a pharmacy, grocery stores near the house is a significant plus for the location.

Ecology. There are significant environmental problems in big cities. Therefore, it is important to know whether there is a negative impact of industrial production, and pay attention to the distance of the house from the freeways, to avoid excessive traffic.

The further research should be done in order to identify more characteristics that can be used in the development of the housing for working migrant.

References:

1. Crawford, M. (1995) *Building the Workingman's Paradise: The Design of American Company Towns* [Books.Google] Retrieved from <http://bit.ly/2u5E5Rh> [in English] (1995)
2. Novak, M. (2014). *Blood on the Tracks in Pullman: Chicagoland's Failed Capitalist Utopia* [Paleofuture.Gizmodo], Retrieved from <http://bit.ly/2GRj4MQ> [in English].(2014, November, 13)
3. Forrest, A. *Top employers are helping with city housing (2018)* [Raconteur] Retrieved from <http://bit.ly/2H1VkWx> [in English] (2018, June, 22)
4. Portillo, E. (2018) *This fast-growing company near Charlotte is building apartments for its workers* [Charlotteobserver] Retrieved from <http://bit.ly/2Uju2mc> [in English] (2018, May, 29)
5. Dunn, A. (2018) *With Red Ventures building apartments for employees, is Charlotte returning to the age of the company town* [Charlotteagenda] Retrieved from <http://bit.ly/2RSELSo> [in English] (2018, June, 4)
6. Kelly, K. (2018) *Menlo Park: Facebook's workforce will equal city's population* [Mercurynews] Retrieved from <https://bayareane.ws/37Uip9h> [in English] (2018, March, 2)
7. (2017) *IKEA Iceland to build apartments for staff* [Iceland Monitor] Retrieved from <http://bit.ly/2UId1sB> [in English] (2017, April, 5)
8. Alvarez, S. (2018) *Tesla is looking to build on-site housing for Gigafactory 1 employees, says Elon Musk* [Teslarati] Retrieved from <http://bit.ly/2uilP63> [in English] (2018, October, 11)
9. *Factory City: EUPA. Documentary China labors and the largest factory in the world, EUPA* (2018). <http://bit.ly/3b9A8eI>

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

УДК: 615.2/.3.015.2

РАЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПІВ ФАРМАКОКІНЕТИКИ

доктор медичних наук, професор Білай І. М.,
кандидат фармацевтичних наук Михайлюк Є. О.,
кандидат медичних наук, доцент Красько М. П.,
доктор медичних наук, професор Дарій В. І.,
кандидат медичних наук, Білай А. І.,
кандидат фармацевтичних наук Остапенко А. О.

Запорізький державний медичний університет, Україна, Запоріжжя.

В статті розглянуті основні принципи взаємодії лікарських засобів з урахуванням принципів фармакокінетики. Метою даної роботи було відображення можливих ускладнень викликаних взаємодією лікарських засобів та способи їх усунення. Фармакокінетична взаємодія може відбуватися на будь-якій з фаз або етапів кінетики препаратів, тобто при всмоктуванні з місця введення, при розподілі в організмі, включаючи доставку до місця дії, зв'язування з білками і форменими елементами крові в процесі біотрансформації, а так само в процесі виведення з організму.

Ключові слова: клінічна фармація, взаємодія лікарських засобів, фармакокінетика.

доктор медицинских наук, профессор Белай И. М., кандидат фармацевтических наук Михайлюк Е. О., кандидат медицинских наук, доцент Красько Н. П., доктор медицинских наук, профессор Дарий В. И., кандидат медицинских наук, Белай А. И. кандидат

фармацевтических наук Остапенко А.А. Рациональное взаимодействие лекарственных средств с учетом принципов фармакокинетики / Запорожский государственный медицинский университет, Украина, г. Запорожье

В статье рассмотрены основные принципы взаимодействия лекарственных средств с учетом принципов фармакокинетики. Целью данной работы было отражение возможных осложнений вызванных взаимодействием лекарственных средств и способы их устранения. Фармакокинетическое взаимодействие может происходить на любой из фаз или этапов кинетики препаратов, то есть при всасывании из места введения, при распределении в организме, включая доставку к месту действия, связывании с белками и форменными элементами крови в процессе биотрансформации, а также в процессе вывода из организма.

Ключевые слова: клиническая фармация, взаимодействие лекарственных средств, фармакокинетика.

doctor of medical Sciences, professor Belay I. M., candidate of pharmaceutical Sciences Mykhailiuk Ye.O., candidate of medical Sciences, associate professor Krasko N. P., doctor of medical Sciences, professor Darii V.I., candidate of medical Sciences Belay A. I., candidate of pharmaceutical Sciences Ostapenko, A. A. The rational interaction of drugs taking into account the principles of pharmacokinetics / Zaporizhzhya State Medical University, Ukraine, Zaporizhzhya.

This article shows the rational interaction of drugs taking into account the principles of pharmacokinetics. The aim of it is description adverse effects of drug's interaction and their prevention. Pharmacokinetic interaction can occur at any of the phases or stages of the kinetics of drugs, i.e. absorbtion from the injection site, when distributed in the organism, and delivery to the

site of action, binding to proteins and blood cells during biotransformation, as well as in the process of withdrawal from organism.

Keywords: clinical pharmacy, drug interaction, pharmacokinetics.

Не рідко доводиться застосовувати одночасно кілька лікарських препаратів у медичній практиці. Тому необґрунтоване одночасне застосування великої кількості лікарських засобів (поліпрагмазія), є актуальною проблемою сучасної фармакотерапії [1, 8 с.].

При комбінуванні ліків лікарі повинні ставити конкретні цілі:

- Збільшення ефективності та / або активності речовин.
- Нейтралізація раніше введених речовин при їх передозуванні (явище антагонізму); попередження або ліквідація небажаних ефектів.
- Боротьба з супутньою патологією.

Однак, при неправильному комбінуванні виникає зменшення ефективності та / або активності ліків, збільшується небезпека виникнення небажаних реакцій [2, с. 43].

Дозвольте зупинитися на видах і різновидах взаємодії та факторах, що впливають на її наявність і вираженість.

Взаємодія ліків може протікати по таким двом принциповим напрямками - синергізм і антагонізм. У тих випадках, коли лікарські засоби не взаємодіють, кажуть про індіферентність.

В теперішній час зазвичай виділяють наступні види взаємодії:

- Фармацевтична (фізико-хімічну);
- Фармакокінетична
- Фармакодинамічна
- Фізіологічна.

Фармакокінетична взаємодія може відбуватися на будь-якій з фаз або етапів кінетики препаратів, тобто при всмоктуванні з місця введення, при розподілі в організмі, включаючи доставку до місця дії, зв'язування з

білками і форменними елементами крові в процесі біотрансформації, а так само в процесі виведення з організму.

Деякі ліки можуть порушувати всмоктування інших, змінюючи величину рН шлункового соку, швидкість спорожнення шлунка, кровопостачання слизової, її проникність, інтенсивність активного транспорту.

За рахунок зміни рН змінюється ступінь іонізації ліків, властивість ліпідо- і водорозчинності. Наприклад, зниження кислотності шлункового вмісту антацидними засобами супроводжується посиленням всмоктування більшості алкалоїдів і слабких основ, а всмоктування кислих речовин, таких як сульфаніламідів, саліцилатів, нітрофуранів, пероральні протидіабетичні засоби, знижується.

Мономіцин, канаміцин, тетрациклін, порушують процеси активного транспорту в кишечнику. У зв'язку з цим гальмується засвоєння препаратів фолієвої кислоти, заліза, ціанокобаламіну.

Антибіотики широкого спектру дії можуть підсилювати антикоагулянтну дію похідних кумарину, викликаючи кровотечі. Механізм такої дії досить складний і полягає в тому, що придушується життєдіяльність сапрофітної мікрофлори, яка виробляє вітамін К, необхідний для синтезу протромбіну.

Відомо, що крім здатності зв'язуватися з білками плазми характер розподілу ліків визначається їх властивістю проникати крізь фізіологічні бар'єри. Так, саліцилати, підвищуючи проникність гістогематогенного бар'єру, підсилюють ефект сульфаніламідів; трипсин і хімотрипсин розкривають гематоенцефалічний бар'єр для антибіотиків - тетрацикліну, пеніциліну і ін.

Взаємодія ліків має місце і в процесі їх метаболізму в організмі або біотрансформації. Ця взаємодія може здійснюватися або шляхом «індукції», або «пригнічення» ферментів, які здійснюють

біотрансформацію ліків. Так, препарати фенобарбітал, мепробамат, седуксен та інші викликають індукцію ферментів мікросомального окислення і тим самим знижують ефективність кортикостероїдів, андрогенів, естрогенів, прогестерону, оральних контрацептивів, антикоагулянтів [3, с. 38]. Скасування перших при комбінованій терапії може призвести до появи токсичних ефектів перерахованих препаратів.

Препарат левоміцетин подовжує ефект барбітуратів, антикоагулянтів, тому що він є інгібітором ферментів мікросомального окислення. Властивість інгібування ферментів біотрансформації мають також інгібітори MAO, ПАСК, рутин, лідол, морфін. Інгібітори MAO гальмують перетворення барбітуратів, дифеніну.

Клінічно апробовані комбінації пеніцилінів з аміноглікозидними антибіотиками, тетрацикліну з олеандоміцином (тетраолеан). На сучасному етапі міжнародна фармацевтична компанія «Ранбаксі» пропонує також комбіновані препарати, як цифран СТ (ципрофлоксацин + тинідазол); кандесар Н (кандесартан + гідрохлортіазид); брустан (ібупрофен + парацетамол); комбінований препарат для лікування і профілактики залізодефіцитної анемії у дорослих і дітей ранферон-12 (заліза фумарат, фолієва кислота, вітамін В₁₂, аскорбінова кислота, цинку сульфат); фенюльс (заліза сульфат, аскорбінова кислота, рибофлавін, тіаміну мононітрат, нікотинамід, кальцію пантотенат, піридоксину гідрохлорид); колдакт флю плюс, що складається з хлорфенаміну малеату, парацетамолу, фенілефрину гідрохлориду; колдакт бронхо, що складається з амброксолу гідрохлориду, гуанфенезіну, хлорфеніраміну малеату, фенілефрину гідрохлориду; ревайтл гінсенг плюс (комбінація екстракту кореня корейського женьшеню, вітамінів, мінералів і ліпотропних речовин).

Такі комбіновані лікарські засоби є більш ефективними, доступними тому що спостерігається взаємне потенціювання фармакодинамічних

ефектів. При цьому відбувається вплив на різні патогенетичні ланки розвитку захворювання, а також більш безпечне застосування препаратів, пов'язане зі зменшенням доз компонентів, що входять в комбінований препарат.

Несприятливі взаємодії складають 6-10% побічних реакцій при використанні лікарських засобів. Прикладом може бути підвищення токсичності серцевих глікозидів при призначенні тiazидних діуретиків, ризик розвитку геморагічного синдрому при поєднанні фібратів з кумариновими антикоагулянтами або гепарину зі стрептокіназою, або при поєднанні протидіабетичних засобів з β -адреноблокатором пропранололом (анаприліном) (гіпоглікемія) [4, с. 4].

Якщо лікар враховує фармакологічні властивості ліків, то він може прогнозувати і профілактично уникати побічних ефектів препаратів при їх взаємодії. Користуючись досягненнями в клінічній фармакології в рішенні проблеми, лікар в даний час може вміло керувати фармакокінетикою і фармакодинамікою ліків [5 с. 719]. Залежно від завдань фармакотерапії можна гальмувати (при отруєннях) або прискорювати всмоктування, змінювати розподіл ліків, індукувати або пригнічувати біотрансформацію ліків, прискорювати або гальмувати виведення препаратів.

Література:

1. Білай І. М. (2014) Основи клінічної фармації: навчально-методичний посібник до практичних занять провізорів-інтернів зі спеціальності «Загальна фармація». Запоріжжя. 92 с.
2. Бойко А. І. (2013) Реалізація концепції розвитку фармацевтичного сектору галузі охорони здоров'я України на 2011–2020 рр.: завдання післядипломної підготовки провізорів. Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. № 3. 42-45.

3. Білай І. М., Рижов О. А., Войтенко Г. М. та ін. (2015) Клінічна фармація для провізорів інтернів: навчально-методичний посібник до практичних занять провізорів-інтернів зі спеціальності «Загальна фармація». Запоріжжя. 136 с.
4. Білай І. (2015) М. Викладання побічної дії лікарських засобів на практичних заняттях провізорам-інтернам. Науковий огляд. N 10(20). 1-5.
5. Янчук А. О., Кузнеченко С. О., Окол М. Є. (2018) До проблем управління охороною здоров'я в контексті децентралізації влади та просторового планування в об'єднаних територіальних громадах. Запоріжський медичний журнал. Том 20, № 5 (110). 717 – 722.

References:

1. Bilai I.M. (2014) Osnovy klinichnoi farmatsii: navchalno-metodychnyi posibnyk do praktychnykh zaniat provizoriv-interniv zi spetsialnosti «Zahalna farmatsiia». Zaporizhzhia. 92 s.
2. Boiko A. I. (2013) Realizatsiia kontseptsii rozvytku farmatsevychnoho sektoru haluzi okhorony zdorov'ia Ukrainy na 2011–2020 rr.: zavdannia pisliadyplomnoi pidhotovky provizoriv. Upravlinnia, ekonomika ta zabezpechennia yakosti v farmatsii. № 3. 42-45.
3. Bilai I. M., Ryzhov O. A., Voitenko H. M. ta in. (2015) Klinichna farmatsiia dlia provizoriv interniv: navchalno-metodychnyi posibnyk do praktychnykh zaniat provizoriv-interniv zi spetsialnosti «Zahalna farmatsiia». Zaporizhzhia. 136 s.
4. Bilai I. (2015) M. Vykladannia pobichnoi dii likarskykh zasobiv na praktychnykh zaniattiakh provizoram-internam. Naukovyi ohliad. N 10(20). 1-5.
5. Yanchuk A. O., Kuznechenko S. O., Okol M. Ye. (2018) Do problem upravlinnia okhoronoiu zdorov'ia v konteksti detsentralizatsii vlady ta

prostorovoho planuvannia v ob'dnanykh teritorialnykh hromadakh. Zaporozhskyi medytsynskyi zhurnal. Tom 20, № 5 (110). 717 – 722.

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЇ

UDC: 364.044:366.652

ELECTRONIC SERVICES AS A TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK IN THE CONTEXT OF THE ELECTRONIC MANAGEMENT INTRODUCTION IN UKRAINE

V. Popovych, Doctor of Philosophy Sciences, PhD, Associate Professor

O. Syzonenko, graduate student

«Zaporizhzhia Polytechnic» National university, Zaporizhzhia, Ukraine

The article is devoted to the analysis of the digital technologies` use in the system of providing social services in Ukraine. The conditions for ensuring the effective organization of social services through online services in the system of social protection and social services in Ukraine are defined, which provide for the integration and interactivity of electronic social services, technological and software, building human resources, access to the Internet network, technology development for providing social online services.

Keywords: social protection, social care, social service, electronic management, electronic service, electronic social service.

Доктор філософських наук, доцент В. М. Попович, аспірант О. О. Сизоненко. Електронні послуги як технологія соціальної роботи в контексті впровадження електронного урядування в Україні / Національний університет «Запорізька політехніка», Україна, Запоріжжя.

Стаття присвячена аналізу використання цифрових технологій в

системі надання соціальних послуг в Україні. Визначено умови забезпечення ефективної організації соціальних послуг через онлайн-сервіси в системі соціального захисту і соціального обслуговування населення в Україні, які передбачають інтегрованість і інтерактивність електронних соціальних послуг, технологічне і програмне забезпечення, нарощування кадрового потенціалу, доступність до Інтернет-мережі, розробку технології надання соціальних послуг в онлайн-режимі.

Ключові слова: соціальний захист, соціальне обслуговування, соціальна послуга, електронне урядування, електронна послуга, електронна соціальна послуга.

Доктор философских наук, доцент В. М. Попович, аспирант О. А. Сизоненко. Электронные услуги как технология социальной работы в контексте внедрения электронного управления в Украине / Национальный университет «Запорожская политехника», Украина, Запорожье

Статья посвящена анализу использования цифровых технологий в системе предоставления социальных услуг в Украине. Определены условия обеспечения эффективной организации социальных услуг через онлайн-сервисы в системе социальной защиты и социального обслуживания населения в Украине, которые предусматривают интегрированность и интерактивность электронных социальных услуг, технологическое и программное обеспечение, наращивание кадрового потенциала, доступность к Интернет-сети, разработку технологии предоставления социальных услуг в онлайн-режиме.

Ключевые слова: социальная защита, социальное обслуживание, социальная услуга, электронное управление, электронная услуга, электронная социальная услуга.

Statement of the problem in general. The creation of social protection of the population effective system of in Ukraine is one of the priorities of the state social policy, provides for the modernization of the social services system in accordance with new socio-economic challenges, the dominant needs of the population, the development of the information society, requires the introduction of innovative technologies for the social services provision, based on dissemination and application of e-government and administration methodology.

Analysis of recent research and publications. Problems, prospects and directions of electronic governance development in Ukraine attract the attention of domestic scientists: M. Roshchuk, I. Polishchuk, Yu. Sladko, A. Volokh, A. Golubitsky, M. Demkova, S. Pavlishin, I. Kulchy, K. Kislyuk , M. Vatkovska, V. Konoval, S. Gnatyuk, M. Shvets and others. The basis of e-government is the provision of administrative and social services from government bodies, including social institutions. Prospects for the distribution of e-services in Ukraine are studied by such domestic scientists as N. Didenko, V. Polyarnaya, V. Ryabets, I. Tischenkov, N. Vasilyeva, L. Trebik, M. Lyubechskaya and others, whose works highlight legal, economic, technological and sociocultural aspects of the electronic services delivery system implementation, but the social services` possibility for the population and social work on-line has hardly been explored.

The statement of the article's objectives. The purpose of the study is to determine the possibilities of introducing an electronic social services system in the context of the electronic governance development in Ukraine.

Statement of the main research material. According to the Concept of e-government development in Ukraine, the following definition is provided: "E-government - a form of public administration organization, helps to increase the efficiency, openness and transparency of the state authorities activities and local governments using information and telecommunication technologies

to form a new type of state oriented towards satisfaction the citizens` needs” [11].

T. Nizhny, having analyzed publications on e-government, identified the following groups of signs and properties that characterize this concept: 1) the form of public administration organization, helps to increase the efficiency, openness and government bodies transparency and local governments using information and telecommunication technologies to form a new type of state focused on meeting the needs of citizens; 2) optimization of the process of providing administrative and social services, political citizens` participation in state development by changing internal and external relations using technical means, the Internet and modern media; 3) the system of interaction between public authorities and the population is based on the widespread use of information technologies in order to increase the availability and quality of public services, reduce the timelines for their provision, as well as reduce the administrative burden on citizens and organizations for their receipt; 4) e-government is not only the modernization of the entire public administration system, but also the establishment of active interaction between public authorities and citizens with the help of modern information and communication technologies; 5) the use of information and communication technologies to improve the efficiency, cost-effectiveness, transparency and public control of government [8, p.113].

The information society development in Ukraine and the introduction of ICTs in all spheres of public life create fundamentally new opportunities for social work. In the information society, work in the social sphere requires knowledge and skills of effective search, accumulation, processing, storage, presentation, data transfer using computers and Internet networks.

The social work informatization, according to S. Gasumovoi, should be considered as part of the process of the social sphere informatization, that is, the process of expanded production and reproduction of social changes

taking place in modern society with the help of advanced information technologies, based on updating the resource capabilities of individuals (groups) in the solution problems of life [1, p.15].

The main information technology`s goal in the social work practice is, according to E. Kholostovoi, ensuring the effective use of information resources in the following cases: 1) providing assistance to people who find themselves in a difficult life situation; 2) the dissemination of knowledge in the society and the skills` formation for the prevention of socially dangerous situations and self-help and mutual assistance; 3) ensuring the exercise of rights and freedoms; 4) the implementation of support for management decisions in the social services field [10, p. 237].

In the context of the e-government introduction in Ukraine and the process of public services digitalization, the problem of incorporating the technologies for the provision of electronic social services into the social work sphere is becoming more relevant. Before we try to determine the possibilities of using information and communication technologies in providing various forms and types of social, we substantiate the essential, substantial and conceptual features of the “social service” concept.

To analyze the possibilities of providing certain social services in electronic form and through the use of information and communication technologies, we define the main groups of social services that are enshrined in the Legislation of Ukraine. So, in 2003, the Law of Ukraine “On Social Services” distinguishes such types as [6]: 1) social services - providing food, inventory, transportation services, primary mechanization; implementation of social patronage, social adaptation, a doctor`s call, purchase and delivery of medicines and the like; 2) psychological services - providing advice on mental health and improving relationships with the surrounding social environment, the use of psych diagnostics aimed at studying the socio-psychological characteristics of a person with a view to its psychological correction or

psychological rehabilitation, the provision of methodological advice; 3) socio-pedagogical services - the identification and promotion of diverse interests and people needs in difficult life circumstances, the organization of individual educational, formative and correctional processes, leisure activities, sports and fitness, technical and artistic activities, etc., as well as involvement in the work of various institutions, public organizations, interested parties; 4) socio-medical services - consultations on the prevention of the occurrence and development of possible organic disorders, the preservation, support and protection of his health, the implementation of preventive, therapeutic and recreational measures, occupational therapy; 5) socio-economic services - the satisfaction of the material interests and persons` needs in difficult life circumstances, which are realized in the form of providing in-kind or monetary assistance, as well as assistance in the form of one-time compensations; 6) legal services - providing advice on issues of current legislation, protecting the rights and interests of persons in difficult life circumstances, promoting the use of state coercion and realizing the legal responsibility of persons resorting to illegal actions (legal documents execution, a person rights and interests protection, other legal assistance, etc.); 7) employment services - job search, assistance in employment and the employed person social support.

Consider the possibility of introducing an online service in the provision of the social services main groups.

1. The first group of social services includes material assistance and socio-economic services. An electronic service for the provision of such social services is associated with paperwork for a certain type of financial and economic service. So, on the Portal of public services (which, unfortunately, the actions are partially in different regions of Ukraine), you can get electronic forms and applications for such services as: receiving a subsidy for payment of housing and communal services; birth assistance for a child; certificate of receipt / non-receipt of all types of state benefits; Citizens` registration in

need of better housing conditions; certificate of spa treatment provision (non-provision); certificate of non-receipt of alimony or the amount of alimony (for temporary state assistance); annual allowance for recovery from the Chernobyl accident; one-time financial assistance to citizens; temporary state assistance to children whose parents refuse to pay child support, are not able to support the child or their place of residence is unknown; assistance to low-income families; provision of in-kind assistance to vulnerable groups of the population; state social assistance to people with disabilities from childhood and children with disabilities under 18 years of age; assistance for children under guardianship or guardianship; pregnancy and childbirth assistance; help for children of single mothers; assistance with the adoption of a child; allowance for the care of a disabled person from childhood or a disabled child, etc. [9].

Despite such an impressive list of electronic services for providing material and financial assistance to vulnerable segments of the population, it should be noted that an important condition for using the online service is the presence of identification channels such as ID Bank, ID Card (passport) or digital electronic signature, which speeds up the online service process with a minimum of visits to relevant government agencies. This social services group is currently under accelerated development, since it refers exclusively to the sphere of the state and government bodies` responsibility, is part of the “state in a smartphone” formation, and therefore requires the introduction of a single electronic portal of state administrative and social services and the decision to protect the personal data of recipients electronic administrative and socio-economic services.

2. Legal services through online services in the social services field relate primarily to the areas of legal protection for people in difficult life circumstances (for example, violence, neglect and negative relationships in the family, poverty, natural disaster, catastrophe; damage caused by fire,

military operations, terrorist attack, armed conflict, temporary occupation, etc.). Now such services are provided by both state-owned Internet sites and private firms. A special place is occupied by electronic legal services from public organizations that are engaged in human rights activities.

3. Social and medical services consist of organizing consultations on preventing the occurrence and development of possible organic personality disorders, supporting their health, and carrying out preventive, curative and health measures. In the context of the electronic social services introduction, such services primarily provide an information component - displaying on the websites of institutions and social protection institutions, social services and social work a list of medical organizations, specialists and services that people who find themselves in difficult life circumstances can receive. Today, the implementation of online medical services is part of the healthcare sector reform in Ukraine, which is relevant for rural or inaccessible areas and requires an integrated approach by the state to improve medical services for the population.

4. Social services - the elderly social adaptation, people with disabilities in order to eliminate disabilities, support for social independence, training in labor skills, adaptation to feasible work. In our opinion, the main directions of introduction of electronic management in the system of social services provision are as follows: 1) the creation of an electronic database of people in need of social services at the level of a specific territorial entity; 2) reflection on the websites of social service institutions of legal information and information on the list of available social services, their tariffing and the possibility of free access, information on the qualifications of specialists providing social services; 3) creation of online emergency call services for a specialist by a registered client (through the use of telecommunications technologies, Skype software, etc.) in the territorial social service centers.

5. Socio-pedagogical services are to identify and promote the

development of diverse interests and people in difficult life circumstances needs, the organization of individual educational, formational and correctional processes, leisure, sports and fitness, technical and artistic activities and the like. A feature of the use of electronic technologies in the provision of social and pedagogical processes is the introduction of SMART-learning technologies.

6. Psychological services. Psychological services relate primarily to such types of psychological assistance as psych correction, psychotherapy, psychological counseling and require professional interaction between a psychologist and a client. In this aspect, the electronic form of the psychological services provision, in our opinion, is very limited, although it has its advantages in the modern information society.

Consequently, the psychological services provision in the social services centers in electronic and online forms is possible: firstly, as an appeal through the trust line via Skype in emergency and crisis situations and circumstances; secondly, as the provision of the first psychological consultation; thirdly, as an additional form of psychological support for the client; fourthly, as a form of psycho diagnostic client's examination. But, despite the advantages of electronic psychological services, it is the direct interaction of the psychologist and the client that is an effective background for solving psychological problems and overcoming crisis situations in interpersonal relationships.

7. Employment services. Employment services are provided free of charge. Types of social services according to the Law of Ukraine "On Compulsory State Social Insurance for Unemployment" and according to the Law of Ukraine "On Employment" are: search for suitable work and assistance in finding work, including by providing subsidies to the employer to create additional jobs for unemployed and financing the organization of paid public works for the unemployed; vocational training or retraining, advanced training and career guidance; information and consulting services related to

employment. Types of security under the Law of Ukraine “On Compulsory State Social Insurance against Unemployment” are: unemployment benefits, including one-time payment for organizing unemployed business activities; financial assistance during vocational training, retraining or advanced training of the unemployed; burial allowance in case of unemployed person death or a person who was dependent on him. Electronic employment services for today can be considered quite common. So, on the website of the State Employment Service [3] you can: 1) You can see the list of vacancies and resumes; 2) to pass vocational guidance testing; 3) register a personal account.

Thus, the need to introduce electronic social services in a modern social service system in the context of electronic governance can be noted.

Conclusions. Thus, the electronic social services introduction is at an initial level and does not cover the list of social services defined by law. That is why there is a need to explore the possibilities and develop a model for the electronic social services introduction such as: social-pedagogical, online psychological consultations, legal services, distance learning (in cooperation with regional universities) through the social service institutions system. This implies the integration and interactivity of electronic social services, technological and software, increasing human resources, access to the Internet, and developing technology for the social services provision in online mode.

References:

1. Gasumova S.E. (2011). Informatization of social work: Russian and foreign experience. *Scientific notes of the St. Petersburg State Institute of Psychology and Social Work*. St. Petersburg, No. 1 (15), P. 15–22.
2. Greba RV. (2018). Mechanisms of reforming the system of social services in the conditions of decentralization of power in Ukraine: abstract. diss. for the

sciences. degree of Cand. *Sciences. from the state. spec. 25.00.02* "Mechanisms of Public Administration", Kharkiv, 23 p.

3. State Employment Service. URL: <https://www.dcz.gov.ua/>.

4. Dragomiretska N.M. (2005). Theoretical analysis of the communicative activity of a civil servant: *a monograph*, Odessa: Astonoprint, 280 p.

5. Yevtushenko O.N. (2009). The role of state power and local self-government in building a service state to provide quality public services. *Scientific works. Political Science*, Vol. 122, 109, P. 32-37.

6. Law of Ukraine "On Social Services" (Verdicts of the Verkhovna Rada of Ukraine (BBR), 2003, № 45, Article 358. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=966-15>. (дата звернення 10.09.2019).

7. Law of Ukraine "On Social Services". Information of the Verkhovna Rada (BBR), 2019, №18, Article 73.

8. Nizhny T.V. (2017). Theoretical foundations of e-government. *Investment: practice and experience*, № 20, P. 112-116.

9. Portal of public services iGov. URL: <https://igov.gov.ua/service/97/general>.

10. Холостова Е.И., Прохорова О.Г. (2013). Правовое обеспечение социальной работы: учебник для бакалавров, 256 с.

11. On Approval of the Concept of Development of E-Governance in Ukraine: *Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine*, № 649-p of 09/20/2017. URL: <http://zakon.rada.gov.ua> (accessed 09/09/2019).

12. Solomko Y. (2018). E-Governance: Concepts, Essence, Principles and Directions for Development. *Public administration efficiency*, Vol. 2 (55), Part 1, P. 135-143.

13. Stashkiv B.I. (2005). Social service in the social security system: legal issues. *Law of Ukraine*, № 1, P. 76–79.

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

УДК: 327(477:430)

АНАЛІТИЧНИЙ ЕКСКУРС В МЕТОДИЧНІ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ

доктор філософських наук, професор, Гончарук-Чолач Т. В.

<https://orcid.org/0000-001-5640-2605>

кандидат історичних наук, доцент, Чигур Р. Ю.

<https://orcid.org/0000-002-2623-5399>

Джугла Н. В.

<https://orcid.org/0000-002-5817-9782>

Тернопільський національний економічний університет, Україна,
Тернопіль

У даній статті розглядаються різноманітні методичні теорії демократії, розуміння який дає можливість зрозуміти розвиток демократії в світі. Всі ці теорії визначають різні аспекти та ознаки демократії, але всі вони зводяться до таких її основних принципів, а саме: демократія виходить від самого народу, вона здійснюється народом та в інтересах народу.

Особлива увага акцентується на тому, що сьогодні класичне визначення демократії як народовладдя потребує певного доповнення, через те, що народ через свою масовість не може управляти державою. Незважаючи на різноманітні методичні теорії демократії, всі вони сходяться у тому, що демократія єдина має такі політичні механізми, які забезпечать людям матеріальне благополуччя та вільне і справедливе відношення до себе.

Ключові слова: демократія, теорії демократії, поліархія, моральний індивідуалізм, мажоритарна демократія, консенсуальна демократія, космополітична демократія.

Гончарук-Чолач Т. В., доктор философских наук, профессор; Чигур Р. Ю. кандидат исторических наук, доцент; Джугла Н. В. преподаватель. Аналитический экскурс в методологические теории демократии Тернопольский национальный экономический университет, г. Тернополь

В данной статье рассматриваются различные методические теории демократии, понимание позволяющий понять развитие демократии в мире. Все эти теории определяют различные аспекты и признаки демократии, но все они сводятся к следующим основным принципам, а именно: демократия исходит от самого народа, она осуществляется народом и в интересах народа. Особое внимание акцентируется на том, что сегодня классическое определение демократии как народовластия требует определенного исполнения, потому, что народ в силу своей массовости не может управлять государством. Несмотря на различные методические теории демократии, все они сходятся в том, что демократия единственная имеет такие политические механизмы, которые обеспечат людям материальное благополучие и свободное и справедливое отношение к себе.

Ключевые слова: демократия, теории демократии, полиархия, моральный индивидуализм, мажоритарная демократия, консенсуальная демократия, космополитическая демократия.

T. V. Goncharuk-Cholach Doctor of Philosophy, Professor; R. Yu. Chigur, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor; N. V. Dzhugla teacher. Analytical Excursion into Methodological Theories of Democracy / Ternopol National Economic University, Ternopol

In this article, I'm looking at the methodological theory of democracy, the understanding of the possibility of the development of democracy in society. All theories recognize the different aspects and signs of democracy, all of them are reduced to such basic principles, and the very same: democracy to be seen by the people themselves, and by the people that are in the interests of the people. Particularly respectful is the emphasis on the fact that today's classic recognition of democracies as a people requires a supplementary supplement, through those people through their masses you can't rule the state. Independently on the basis of methodological theory of democracy, they all agree on the fact that democracy is the only way to ensure that people can be safe and well off.

Key words: democracy, theories of democracy, polyarchy, moral individualism, majority democracy, consensual democracy, cosmopolitan democracy.

Вступ. Історія людства свідчить про те, що демократія не є природнім для людини способом життя. Як і в природі визначальним завжди є закон, у відповідності до якого виживає той, хто найсильніший. Демократія, яка суперечить природі, будується на принципах, які суперечать суспільному порядку, через це вона зустрічається з численними перешкодами.

Актуальність даної проблеми зумовлюється важливістю феномену демократії, оскільки сьогодні зростає складність сучасних суспільств, що є серйозною загрозою західним ліберально-демократичним традиціям і вимагає перегляду основних елементів її теорії. Нові виклики демократії породжують дискусії серед політологів відносно методичних теорій демократії.

Метою статті є аналіз різноманітних методичних теорій демократії, як важливе підґрунтя для подальшого розвитку демократії у світі.

Наукове дослідження даної проблематики представлені працями таких вчених: А. Лінкольна, С. Хантігтона, Р. Даля, А. Гуряна, Гі Ерме, Л. Мізеса, Г. Ділігенського, А. Лідтфарта та інших.

Виклад основного матеріалу. Назва «демократія» з'явилася приблизно 2,5 тисячоліття тому. Протягом цього довгого часу люди могли порівняти різноманітні форми правління і державного устрою, методи управління, взаємозв'язок влади і суспільства. Все це привело людство до тієї думки, що демократія є найбільш комфортною для його існування.

Демократія в перекладі з давньогрецької (demokratia – demos – народ + kratos - влада) означає влада народу. Відомим є трактування демократії А.Лінкольном, який у «Геттісберських зверненнях» у 1863 р. підкреслив, що «ця нація в державі Божій дасть повз народження свобод, владу, яка належить народові, здійснюється народом і в ім'я народу, ніколи не зникне з лиця Землі» [1, 358]. Це трактування визначає різні аспекти і різноманітні ознаки демократії, а саме: демократія виходить від самого народу, вона здійснюється народом та в інтересах народу. Характеристика демократії у якості влади «для народу» передбачає перспективу, в якій демократія пояснюється як мета держави, яка досягається за допомогою політичних і соціальних змін.

Сучасні дослідники переконані в тому, що класичне визначення демократії як народовладдя є неточним, через те, що народ через свою масовість не може управляти державою. Сьогодні є очевидним, що реальні важелі знаходяться в руках осіб і органів, які є представниками цього народу. Для демократії важливо, щоб народ висупав у якості джерел влади, а органи державної влади формувалися через вибори. Через це визначення демократії в сучасній політичній науці досить широкі.

У політології при вивченні даного феномену акцентується увага на дослідженні демократії: по-перше, як форми правління, яка визначається виходячи із джерел влади уряду та цілей, які вона переслідує, по-друге, із принципів формування органів влади. Як зауважив С. Хантінгтон, «для визначення демократії за джерелами влади або дій уряду виникає двухзначність та неточність, яка створює серйозні проблеми...» [2, 16]. Через це дослідники віддають перевагу визначенню демократії, яке вписується в тезу демократично-політичну. Демократію, відрізняє конкретна дія та результат функціонування, які створюють складну систему перемовин всередині влади, всередині суспільства та між владою та суспільством з приводу завдань суспільного розвитку, засобів їх досягнення та розподілу ресурсів.

Однією із найпоширеніших сьогодні дефініцій сучасної демократії є модель демократії Р. Даля – поліархія, що означає не систему влади, яка включає в себе демократичні ідеали, а правління, яке наближене до таких ідеалів. У контексті сучасності це поняття підкреслює політичний плюралізм і здатність інститутів теперішньої демократії забезпечити взаємодію та узгодження інтересів індивідів та груп без втрати їх самостійності і рівності. Не зважаючи на все це будь-яка дефініція демократії не охоплює всього, через це, його підтримує Гі Ерме, який рахує, що демократія, насамперед означає реальну можливість народу вибороти і скидати мирним шляхом владу [3, 16]. Волевиявлення при обранні влади детермінація політичного вибору за приналежністю до соціально-економічних або культурних груп, повага до прав людини – все це, на думку французьких дослідників, ці інституції морального індивідуалізму породжують демократію. За визначенням Л. Мізес, мета індивідуалізму – створення сфери, в якій індивід думає, вибирає і розвивається вільно, при цьому держава не обмежує його прав [4, 225]. Сьогодні не можна вважати, що демократія це лише влада народу, через

те, що це може привести до ліквідації меншості та встановлення безконтрольної та необмеженої абсолютної влади.

Для більшості громадян прихильність до демократії базується на переконанні, що вона є єдиним політичним режимом, який здатний поєднувати в собі захист індивідуальних інтересів та турботи про загальні інтереси.

Культурна галузь, в рамках якої може існувати демократія визначається поєднанням універсального принципу раціональності та заклику до самобутності, яка має подвійний аспект: право вибрати індивідуальне життя та повага до свого минулого, виходячи з якого кожний індивідум може вільно творити свою особистість та протистояти внутрішньому пануванню. У цьому полягає важливість дотримання прав меншості. Щоб не придушувати прав людини, потрібно надавати меншості також право вибору, крім інтеграції або повної асиміляції з суспільством та культурою більшості або маргіналізації, яка межує із самовиключенням із суспільства. З іншого боку, якщо кожна культурна група визначить свою самобутність по відношенню до інших груп, то між ними з'явиться повне відчуження, що може привести до війни або расизму. Меншість повинна брати участь в житті суспільства, частиною якого вона є, визнаючи раціональні дії та інституційні принципи демократії та відстоювання в той же час своєї власної самобутності та поважаючи свободу вибору своїх власних членів.

Г. Ділігенський досліджуючи демократію акцентує увагу на інститутах, які дозволяють громадянам в тій або іншій мірі впливати на владу та політику. Вчений вважає демократичним те суспільство, яке з одного боку «надає людям» певну свободу у самовизначенні особистості – виборі форми діяльності, місця проживання і роботи переконань, джерел інформації і т.д. – з іншого боку, захист від авторитаризму влади, життя людей у межах та підзахистом закону [5, 28].

Американський вчений А. Ліджфарт [6, 60-72] пропонує розрізнити дві основні моделі демократії: мажоритарну (деякі дослідники – Р.Даль, Райкер та ін. – називають її популістською) та консенсуальну (за іншою назвою – ліберальна або поліархія).

Принцип більшості має протиріччя між теорією та практикою. У теорії принцип більшості включає в себе принцип прийняття рішень і через це, є головним принципом демократії. Але на практиці застосування цього принципу зустрічається не часто. Особливо в тих випадках, які стосуються найважливіших рішень і спірних питань, які викликають поділ суспільства. У цьому випадку до демократії відноситься принцип більшості, більше того, держави, які переходять до демократії, потребують консенсуальної демократії більше ніж держави зрілої демократії.

Обидві моделі розрізняються в основному: хто має здійснювати управління і чиї інтереси повинна захищати влада, якщо серед громадян немає злагоди. Відповідь «більшість громадян» включає концентрацію політичної влади в руках більшості, що відповідає мажоритарній моделі демократії. Інша відповідь «якомога більша кількість людей» включає розподіл, обмеження влади, що відповідає консенсуальній моделі.

Влада більшості може бути представлена у трьох вимірах: кваліфікована більшість ($2/3$, $3/4$ і т.д.), абсолютна більшість (50% + 1 голос), відносна більшість (більшість відносно інших, але менше 50%). Таке розуміння більшості запропонував Дж. Сартр [7, 221], який підкреслював, що якщо влада більшості може означати владу груп, починаючи від відносної більшості і закінчуючи повним одноголоссям, тоді вона стає такою широкою, що втрачає сенс.

При використанні принципу більшості розуміють обмеження, яке покладається на більшість, яке може мати формальний або

неформальний характер. При цьому не варто забувати про те, що більшість може змінюватися і пристосовуватися до існуючих норм демократії.

А. Ліджфарт виділяє дев'ять характерних рис мажоритарної та консенсуальної демократії. По-перше, влада більшості досягає максимального вираження, якщо вона контролюється одною політичною партією, яку підтримує більшість в законодавчому органі. По-друге, ця влада, яка підтримується однопартійною більшістю, повинна панувати над законодавчим органом, в якому також можуть бути представлені як одна так і декілька партій. По-третє, законодавчий орган, повинен бути однопалатним, щоб забезпечити існування тільки одної більшості, тобто, щоб запобігти можливості конкурентності між різними більшістю, що може вплинути при наявності двох палат. По-четверте, урядова система повинна бути унітарною та централізованою, щоб забезпечити таке становище, при якому не було б ніяких окремих областей, які б не контролювалися владою і парламентською більшістю. По-п'яте, влада і парламентська більшість не повинні стримуватися конституційними обмеженнями це означає, що не має бути писаної конституції, або тільки «неписана» конституція, або ж писана конституція, яка може змінюватися простою більшістю голосів. По-шосте, суди не повинні обмежувати владу більшості шляхом здійснення судового нагляду, при цьому якщо конституція може бути змінена більшістю голосів, вплив судового нагляду буде мінімальним, оскільки його легко можна буде подолати за допомогою більшості. Всі ці шість характерних рис мажоритарної демократії впливають із принципів концентрування влади в руках більшості. До них А. Ліджфарт додає ще три риси, які будує не на основі логіки, а через емпіричний аналіз, який показав перевагу однієї партії. По-перше, двопартійна система посилюється за допомогою мажоритарної форми виборів (відповідно до «закону Дюверже»),

посилюється таким чином, що між обома партіями залишаються лише соціально-економічні розбіжності, або лише поділ на лівих і правих. Дев'ять протилежних рис консенсуальної демократії А. Ліджфарт визначає через протилежність до рис мажоритарної демократії, а саме:

1) виконавча влада створена на основі широкої коаліції замість одномпартійності спирається на просту більшість;

2) існування балансу влади між виконавчою і законодавчою, при цьому неможливе панування першої;

3) двопалатний законодавчий орган, де обидві палати мають приблизно однакові повноваження;

4) федеральна або централізована структура замість унітарного і централізованого правління;

5) «міцна» конституція, яка може змінюватися більшістю, замість «гнучкої» писаної або неписаної конституції;

6) судовий нагляд за конституційним законодавством;

7) багатопартійна система замість двохпартійної;

8) велика кількість партій, які відрізняються одна від одної;

9) вибори відбуваються на основі пропорційності.

Дослідники прийшли до висновку, що на сході мажоритарні традиції сильніші ніж на заході.

Демократія має два значення: громадяни повинні мати можливість брати участь в прийнятті рішень, які стосуються їх інтересів, або безпосередньо, або через обраних ними представників, при цьому повинна перемагати воля більшості. Влада більшості притаманна для гомогенних суспільств. У країнах, де суспільство розколоне за етнічним, культурним, соціальним принципом, така влада суперечить намірам демократії та руйнує перспективу створення гармонічних умов для багатьох людей.

На думку А. Ліджфарта на практиці консенсуальна модель ближча до демократії та демократичних традицій ніж мажоритарна. Сьогоднішні процеси глобалізації зачіпають всі аспекти життя, вони мають безпосередній вплив і на політичну сферу. Вплив глобалізації є системним, на нього впливають різноманітні процеси, насамперед економічні, за якими криються різні рішення, які приймає політична влада з метою забезпечити відкритий ринковий обмін шляхом подолання перешкод. Щоденні прояви глобалізації залежать від політичних рішень, які приймає влада. Ці процеси свідчать про вплив демократії на виклики глобалізації, що дозволило Ф. Шміттеру говорити про встановлення «глобальної або космополітичної демократії». «Якщо масштаби всього на світі зростають, якщо всі прояви колективного існування – виробництво, комунікації, підприємства, влада – самі рухаються в бік планетарного злиття, чому б нам не підняти на той же рівень (звичайно, поступово) і демократичні інститути? – задає запитання американський політолог. «Спроби протистояти цій динаміці на національному або регіональному рівні преречені на загибель, через це, той хто перший прийме цю динаміку і швидко підготується до неї, встановивши в себе відповідні глобальні норми та інститути, буде на чолі нового тисячоліття» [8, 143]. Зниження впливу суверенних держав у глобалізації не супроводжується виникненням відповідних легітимних, підзвітним громадянам, органів влади на глобальному рівні, що свідчить про неоднозначність здійснюваних процесів. Існує страх, що створення глобальної демократії буде стержнем гегемонії незначної кількості міжнародних суб'єктів. Також глобалізаційні процеси впливають на політичне життя, які відображають реальні або створюють нові тенденції в економічній, соціальній, культурній та інших сферах. Щоденні прояви глобалізації здаються нам такими природними, що ми забуваємо, що вони є результатом політичної діяльності урядів, як демократичних, так і

авторитарних. Ступінь демократичності глобалізації залежить від можливості громадян впливати на ті процеси, які пов'язані з її проявами. Створення відповідних політичних інститутів і механізмів взаємодії між ними і громадянами є основою для існування глобальної демократії.

Ф. Шміттер дає наступну дефініцію: «Сучасна політична демократія – це така система управління, за якої влада несе відповідальність перед громадянами за свої дії в публічній сфері і діє на громадян дотичним шляхом, через конкуренцію та співробітництво, яке здійснюється виборними органами влади»[8, 137-156].

Порівнюючи демократію та автократію Дж. Сарторі визначає демократію як політичну систему, яка характеризується відсутністю будь-якої особистої влади, яка заснована на таких принципах: «ніхто не може оголосити самого себе владою, ніхто не може утримувати владу через своє бажання. Якщо при демократії влада поширюється, обмежується, контролюється і змінюється, то при автократії влада сконцентрована, неконтрольована, невизначена та необмежена»[9, 120].

Р. Дарендорф розглядає два різних значення демократії. Одне з них конституційне, де мова йде про структуру, яка дає можливість знімати уряд без революції, через вибори, парламент і т.д. Друге значення демократії більш фундаментальне. Демократія повинна бути істиною, влада повинна передаватися народові, рівність повинна стати реальною. Але англійський вчений визнає, що фундаментальна демократія – це помилка. Наслідуючи традиції Й. Шумпетера, С. Хантінтон визначає демократію як: «...політичну систему будь-якої держави ХХ ст., в якій ступінь демократичності визначається тим наскільки влада, яка поділена правом приймати колективні рішення, обирається шляхом чесних, періодичних виборів, під час яких кандидати вільно змагаються за голоси виборців, а голосувати має право практично все доросле населення» [3, 17].

При цьому С. Хантінгтон рахує необхідним враховувати ряд моментів: по-перше, визначення на основі критеріїв виборів є мінімальним. По-друге, при демократії виборні посади не мають необмеженої влади, так як поділяють владу з іншими групами в суспільстві. Але якщо за демократично обраними керівниками стають різні недемократичні групи, які мають всю повноту влади, то такий політичний режим не є демократичним. По-третє, створені демократичні системи можуть бути не вічними через нежиттєздатність, яка пов'язана з відсутністю стабільності. По-четверте, демократію варто розглядати як величину при якій можуть існувати випадки «напівдемократичності». По-п'яте, при недемократичних політичних режимах немає виборчого права і широкої участі громадян в голосуванні [3, 19-22].

Американські дослідники Т. Дай та Л. Зіглер вважають, що демократія – влада народу, а її збереження покладене на плечі еліт. У цьому полягає «іронія демократії: еліти повинні розумно правити, щоб правління народу вижило» [10, 34].

Інше пояснення демократії приводить англійський політолог Джон Кін. На його думку «демократія виступає як складний процес розподілу влади між багаточисельними публічними сферами, які існують в середині інституційно різноманітних областей громадянського суспільства і держави та в галузі їх взаємодій» [11, 24]. Він розглядає демократію як особливий тип політичної системи, в якій інститути громадянського суспільства і держава мають тенденцію функціонувати як два необхідних елементи, як окремі і разом з тим взаємозалежні, де влада, незалежно від того, де вона здійснюється, завжди може стати предметом публічного обговорення, компромісу та згоди. Британський мислитель впевнений у тому, що потрібно пов'язувати світогляд не за допомогою зброї, а шляхом встановлення демократії як інституційно закріплених обов'язків ставити під сумнів заклики стосовно утопічних ідеалів і відстоювати

плюралізм, спираючись на підзвітність суспільству і створюючи бар'єри на шляху небезпечної концентрації влади. Д.Растоу вбачає суть демократії у звичці до постійних суперечок і примирень, які чергуються. «Ці тоталітарні правителі повинні нав'язати єдність в питаннях принципів і процедур, перш ніж братися за інші справи. Демократія – це та форма організації влади, яка бере свої сили із несприйняття половини керуючих» [12, 15]. На думку вченого, в якості основи демократії виступає не максимальний консенсус, а тонка межа між пов'язаною єдністю, яка веде до тиранії, і ворожнечею, яка знищує суспільство шляхом громадянської війни. Щоб ця межа не руйнувалась, необхідне почуття «спільності» яке сприймалося як необхідне, що приведе до того, що демократія успішно перемаже всі проблеми і розширить зону консенсусу.

Висновки. Розвиток європейської цивілізації свідчить про те, що люди завжди прагнуть до матеріального благополуччя і такого способу життя при якому могли б себе відчувати максимально вільно і розраховувати на справедливе до себе відношення. Як показує історична практика, таку тенденцію може реалізувати лише демократія – політичний механізм, здатний пристосуватися до змін форм організації суспільства. Демократія динамічніша за диктатуру і стійкіша, оскільки сучасна людина вибрану нею владу приймає легше ніж ту, яку їй нав'язали. Демократія забезпечує конкуренцію ідей, альтернативних політичних проєктів, що знижують ризик незворотних помилок. На відміну від диктатури демократія є більш відкритою і через це більш життєздатною системою правління. Демократичні процедури сприяють поступу людей найбільш здібних і енергійних, що підвищує якість професійної еліти, підвищує її конкурентоспроможність. Демократія забезпечує представництво інтересів різних соціальних груп при прийнятті політичних рішень, що підвищує легітимність влади і

керованість політичної системи в цілому. Через це демократизація політичної системи є найсильнішою тенденцією у розвитку сучасного суспільства.

Література:

1. Даль Р. (2003). *Демократия и ее критики*. М., «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН) 576 с.
2. Хантингтон С. (2003). *Третья волна. Демократизация в конце XX века*. М., «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН) 368 с.
3. Эрмэ Г. (1991). Введение: эпоха демократии? *Международный журнал социальных наук*. №1, Москва, с. 16.
4. Мизес Л. (2001). *Либерализм в классической традиции*. М., «Начала - Пресс». 190 с.
5. Дилигенский Г. (2001). *Демократия на рубеже тысячелетий. Политические институты на рубеже тысячелетий*. М., Юридическая Россия. 325с.
6. Лиджфарт А. (1991). Правление большинства в теории и на практике. *Международный журнал социальных наук*. №2. Москва, с. 60-72.
7. Sartori G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited Chatham*. N. Y., 221 p.
8. Шмиттер Ф. (2004). Будущее демократии, можно ли рассматривать его через призму масштаба? *Логос*, №2. Киев, с. 14
9. Sartori G (1972). *Democracy e olefinizioni*. Bologna-Mulino., 203 p.
10. Дай Т., Зиглер Л. (1984) *Демократия для элит. Введение в американскую политику*. М., Юридическая литература. 402 с.
11. Кин Дж. (2001). *Демократия и гражданское общество*. М., «Прогресс – Традиция». 400 с.
12. Растоу Д. (1996). Переходы к демократии: попытки динамической модели. *Полис*. №5. Киев, с. 15.

References:

1. Dal R.(2003). *Demokratia I geikritiki [Demokratiya I gegekritiki]*. M., Rosiyskaya politicheskayaentsiklopediya 576. [in Russian].
2. Khantinhon S. (2003). *[Trzeciafala. Demokratizatsiya v kontse XX veka]*. M., «Rosiyskaya politicheskaya entsi klopediya» 368 [in Russian].
3. Erme H. (1991). *Wprowadzenie: ery demorracji?Internationai Journal of Social Sciences [Vvedeniye epokha demokratii? Mezhdunarodnyy zhurnal sotsialnyhh nauk]*, 1 Moskva, 16 [in Russian].
4. Mizes L. (2001). *Liberalizm w tradycji klasycznej [Liberalizm v klasicheskoy traditsii]*. M., «Nachala-Press» 190 [in Russian].
5. Dilihenskij H. (2001). *Millennium democracy. Instytucje polityczne na przelomie tysiacleci. [Demokratiya na rubezhe tgsyacholetiy. Politicheskiyeinstituty na rubezhe tysyacholetiy]*. M., Yuridicheskaja Russiya. 325 [in Russian].
6. Lidzhfart A. (1991). *Wiekzosc r zadzi w teorii i praktyce International Sournal of Social Sciences. [Pravleniye bolshinstva v teorii i na praktike. Mezhdunarodnyj zhurnal sotsialnykh nauk]*, 2, Moskva, 60-72.[in Russian].
7. Sartori G. (1987). *The Theory of Democracy Revisited Chatham*. N.Y., 221 p.[in English].
8. Shmitter F. (2004). *Przyszlosc demokracji mozna postrzegac przez pryzmat skali? [Budushcheye demokratii mozhno li rassmatrivat yego cherez prizmu masshtaba]*. *Logos*, 2, Kijev, 143.
9. Sartori G (1972). *Democracy e definizioni*. Bologna-Mulino., 203 p. [in English].
10. Day T., Zichler L. (1984) *Demokracia dla elity. Wprowadzenie do polityki amerykanskiej. [Demokratiya dla elit. Vvedeniye v amerikanskuju politiku]*. M., Yuridicheskaja literatyra. 402. [in Russian].
11. Kin D. (2001). *Demokracja i spoteczenstwo obywatelskie [Demokratija i grazhdanskoje obshechestvo]*. M., «Progress - Traditsija». 400. [in Russian].

12. Rastoy D. Przejscia do prob demokracji w modeli dynamicznym [Perekhody k demokratii popytki dinamicheskoy modeli]. *Polis*, 5, Kijev, 15.

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ БОГОСЛОВ'Я ТА ТЕОЛОГІЇ

УДК 2 (23) 23/28

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА, КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ МЕТАФОРЫ И ВОПЛОЩЕННАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА ДЖОНА САНДЕРСА

магистр религиоведения, Картаев В. В.

Национальный педагогический университет им. М. П. Драгоманова,
Киев, Украина

Исследование посвящено влиянию когнитивной лингвистики на герменевтику Джона Сандерса. Как ведущий богослов открытого теизма, Сандерс приходит к своим богословским выводам благодаря специфическому герменевтическому подходу. Прежде, чем оценивать эти богословские выводы, следует провести анализ герменевтического ключа, который используется Сандерсом для толкования Библии.

В статье исследуется как воплощение влияет на человеческие когнитивные возможности, а также на человеческую способность рассуждать о религиозном. Кроме того, рассматривается такое понятие, как концептуальная метафора. Библия полна образной речи. Какую функцию выполняет метафора в библейском тексте и что она может сообщить о Боге.

Ключевые слова: когнитивная лингвистика, герменевтика, открытый теизм, воплощение, концептуальная метафора.

Магістр релігієзнавства, Картаєв В. В. Когнітивна лінгвістика, концептуальні метафори і втілена герменевтика Джона Сандерса / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Київ, Україна.

Дослідження присвячене впливу когнітивної лінгвістики на герменевтику Джона Сандерса. Як провідний богослов відкритого теїзму, Сандерс приходить до своїх богословських висновків завдяки специфічному герменевтичному підходу. Перш, ніж оцінювати ці богословські висновки, слід провести аналіз герменевтичного ключа, який використовується Сандерсом для тлумачення Біблії.

У статті досліджується як втілення впливає на людські когнітивні можливості, а також на людську здатність міркувати про релігійне. Крім того, розглядається таке поняття, як концептуальна метафора. Біблія сповнена образної мови. Яку функцію виконує метафора в біблійному тексті і що вона може повідомити про Бога.

Ключові слова: когнітивна лінгвістика, герменевтика, відкритий теїзм, втілення, концептуальна метафора.

V. V. Kartaiev, Master of Religious Studies. Cognitive linguistics, conceptual metaphors and embodied hermeneutics of John Sanders / National Pedagogical University named after M. P. Drahomanova, Kiev, Ukraine.

This study focuses on the impact cognitive linguistics has on the hermeneutics of John Sanders. As a leading theologian of open theism, Sanders arrives at his theological conclusion through a specific hermeneutic approach. Before evaluating these theological conclusions, an analysis of the hermeneutical key, which Sanders uses to interpret the Bible, should be made.

The article explores how incarnation affects human cognitive capabilities, as well as the human ability to reason about religious things. In addition, such a concept as a conceptual metaphor is considered. The Bible is full of figurative speech. What function does the metaphor have in the biblical text and what can it say about God.

Keywords: cognitive linguistics, hermeneutics, open theism, embodiment, conceptual metaphor

Вступление: Когнитивная лингвистика (КЛ) берет свое начало в 70-х годах прошлого века. Основателями этого направления лингвистики считаются Джордж Лакофф и Рональд Лангакер. КЛ – это определенный подход к изучению того, как человек конструирует смысл. КЛ интегрирует то, что известно о человеческом разуме с тем, как люди используют язык. Другими словами, КЛ описывает, как язык взаимодействует с познанием, как язык формирует наши мысли. Согласно когнитивным лингвистам, слова не являются носителем смысла. Слова провоцируют процесс конструирования смысла в человеческом уме. Как говорит Джон Сандерс, «...язык – это верхушка огромного когнитивного айсберга. Так же как большая часть айсберга остается невидимой под водой, так и большая часть ментальных операций, которые конструируют смысл, остаются нами незамеченными. Эти операции глубоко скрыты за видимыми словами и грамматикой. Когнитивная лингвистика пытается выявить и понять эти, по большей части, невидимые процессы» [9, 5].

В этом изучении мы сосредоточимся на влиянии КЛ на герменевтику открытого теиста Джона Сандерса. Целью и задачей данного изучения является анализ того, какую роль, по мнению Джона Сандерса, воплощение, а также концептуальные метафоры играют в рассуждении о религиозном.

Изложение основного материала: Джон Сандерс – один из ведущих богословов открытого теизма. Открытый теизм (ОТ) – это модель провидения Божьего. Во-первых, ОТ – это теизм. Бог, согласно пропонентов ОТ – это окончательная реальность, которой объясняется все сущее. Бог – максимально совершенное существо, обладающее всеми атрибутами такого существа – самосуществованием, свободой, всемогуществом, всезнанием и т.д. ОТ – это теизм открытый. Открытость касается, прежде всего будущего. Будущее представляется как состоящее из подлинных возможностей. Поскольку Бог наделил некоторых существ значимой свободной волей, не существует одного единственного развития событий, не существует одного, уникального и необходимого будущего. Будущее не вполне предопределено Божьим предвечным решением (провиденциальная открытость), оно также не вполне обусловлено детерминистическими факторами (каузальная открытость). Поскольку будущее каузально и провиденциально открыто, Божье знание, по мнению сторонников ОТ, должно соответствовать этой реальности – Божье знание будущего также открыто. Бог не знает о том, что произойдет в точности, так как такое знание предполагало бы одно уникальное будущее. Он знает совершенно обо всех возможных вариантах развития будущего, а также о вероятности каждого из вариантов. Это знание позволяет Ему провиденциально управлять тварным миром, историческим процессом и достигать своих целей.

К идеям открытого теизма возможно прийти на основании либо философских аргументов, либо аргументов библейских¹. В этом исследовании нас интересует второе. Как такие богословы, как Джон Сандерс, приходят к выводам ОТ на основании библейского материала? Очевидно, что классическая богословская мысль противоречит идеям ОТ. Ответ лежит в различных герменевтических подходах. Другими

¹ Хотя идеи открытого теизма существуют и в других религиях, в этом изучении мы говорим о христианстве.

словами, классические теисты и теисты открытые по-разному толкуют Библию. Особенно это касается так называемых антропоморфизмов – описаний Бога, как обладающего человеческими качествами. В Библии Бог принимает решения, изменяет свои решения на основании влияния извне, кается, сожалеет о своих решениях, гневается, сострадает, надеется на определенный исход событий и печалится, когда происходит иначе. Как относиться к подобным отрывкам? Каким образом их толковать? Обычно дискуссия между классическими и открытыми теистами касается того, где пролегает граница между текстами, которые следует понимать буквально и текстами, которые следует воспринимать как образную речь, как некое снисхождение к человеческой ограниченности. Однако Джон Сандерс предлагает другой подход. Свой подход Сандерс основывает на исследованиях в области когнитивной лингвистики и особенно на исследованиях концептуальных метафор.

Для когнитивной лингвистики важна идея воплощения. Воплощение касается того факта, что человек живет в теле. Особенности нашего тела – нейроанатомические, сенсорно-моторные особенности – обуславливают наши когнитивные способности. «Согласно когнитивным лингвистам, человеческое воплощение «мотивирует» и ограничивает то, что мы можем постичь...» [9, 20]. В этом смысле человеческое познание всегда происходит с человеческой точки зрения. Другими словами, человек может познавать только «по-человечески» и никак иначе. Мы не можем понять, что значит "познание" для летучей мыши, которая исследует мир с помощью эхолокации и, наравне с удавами, питонами и гремучими змеями, – являются единственными известными позвоночными, способными воспринимать инфракрасное излучение. Мы не живем в ее теле. Человек способен воспринимать и осмысливать только с помощью тех когнитивных

инструментов, которые доступны ему, как человеку, и которые, в свою очередь, определяются тем, в каких телах мы живем.

В этом контексте важно отметить, как Сандерс и когнитивные лингвисты понимают идею объективной истины. Объективная истина – это истина, которая отражает реальность как она есть, независимо от сознания познающего. Это обычное определение объективной истины. Если говорить о религиозном определении, то объективная истина – это истина с Божьей точки зрения. Многие богословы считают познание такой истины целью богословия. Богослов должен пытаться думать так, как думает Бог – думать мыслями Божьими, ему следует стремиться смотреть на реальность Божьими глазами, даже если это до конца и невозможно при настоящем положении вещей. Когнитивные лингвисты ставят под сомнение принципиальную возможность такого познания. Джордж Лакофф: «...не может быть объективно правильного описания действительности с точки зрения Божественного видения. Это, конечно, не означает, что объективная действительность не существует. Это означает только, что у нас нет привилегированного доступа к ней с внешней по отношению к ней точки зрения» [4, 338]. Другими словами, когнитивные лингвисты пытаются найти компромисс между объективизмом и радикальным релятивизмом (субъективизмом). С одной стороны, человек не имеет «привилегированного доступа» к объективной истине, потому что человеческое познание по своей сути воплощенное и перспективное. С другой стороны, человеческое познание не является также полностью субъективным, потому что люди обладают одинаковыми телами, которые функционируют в одних и тех же условиях. При нормальном функционировании тел, люди воспринимают мир одинаково: для всех нас трава – зеленая, мед – сладкий, камень – твердый и т.д. Объективная истина, то есть истина, соответствующая объективной реальности, существует, однако для нас

эта истина всегда будет в соответствии с нашим воплощением – нашими сенсорными и когнитивными способностями. Поэтому Сандерс говорит, что «люди обладают объективной истиной о некоторых вещах, если под словом «объективная» мы подразумеваем то, как мы воспринимаем реальность согласно нашим специфическим и нормально оперирующим когнитивным способностям» [9, 96–97].

Эти рассуждения приводят к важным выводам о том, каким образом Бог общается с человеком. Сотворив нас телесными, Бог ограничивает свою способность коммуницировать с нами нашей телесностью. Божье общение с человеком необходимо воплощенное. Если Бог желает что-то нам сообщить, Ему придется говорить с нами на нашем языке. Сандерс: «Для общения с людьми, Богу придется использовать обычные для телесного человека перцепционные и когнитивные структуры... Бог может открыть для нас истину, но общаясь с людьми, Бог будет использовать человеческие концепции, которые сформированы нашим воплощением и разнообразными культурами» [9, 99]. Даже если говорить о мистическом опыте, который предполагает познание, превосходящее все человеческие ограничения, то и такой опыт не может вырвать нас из нашей человечности. Если мы и получим знание, минуя нашу человечность, все равно, впоследствии мы начнем обдумывать это знание с человеческой точки зрения. Для того, чтобы познавать иначе, чем человек, необходимо перестать быть человеком и стать кем-то другим. В этом смысле вся Библия – это антропоморфизм. Бог открывается через человеческий язык, через человеческие культуры, Он использует человеческие концепции и категории. Это признают все, но в отличие от других, Сандерс считает, что другое познание человеку не доступно. Антропоморфизм в этом смысле – это все, что у нас есть для познания Бога. Вот почему Сандерс не разделяет тексты на буквальные и метафорические. Такой подход он считает

непродуктивным. Вопрос «буквальности» – это вопрос философский. Дискуссия должна касаться не того, где пролегает граница между буквальными текстами и антропоморфическими, а о природе таких понятий, как метафора, смысл и истина. Сандерс мыслит в унисон с Адрио Кёнигом, который, в свою очередь, делает реформатского богослова Германа Бавинка своим союзником. Кёниг пишет: «Бавинк был одним из первых, кто увидел, насколько недопустимым является различие между антропоморфными выражениями (которые не должны интерпретироваться согласно их очевидному значению) и буквальными или прямыми высказываниями (например, о сострадании или любви Бога). Поскольку откровение Бога было направлено на людей, и, следовательно, должно было быть ими понято, Бавинк приходит к выводу, что мы не просто встречаемся то здесь, то там с антропоморфизмами в Библии, но что все Писание антропоморфно, потому что все откровение сосредоточено на Слово (Иисуса Христа), и это как бы единый процесс воплощения, когда Бог становится человеком» [7, 71]. Другими словами, откровение приходит к нам в человеческом теле, оно не может не быть воплощенным.

Как уже было сказано выше, спор между открытыми теистами и классическими богословами часто сводится к вопросу о том, где пролегает граница между текстами буквальными и метафорическими. Многие классические богословы настаивают, что следует избегать метафор, рассуждая о Боге. В Библии следует искать «прямые», «ясные», «сильные», то есть буквальные утверждения о Боге. Хотя Библия и использует в изобилии метафорический язык в отношении Бога, если мы хотим добраться до истины, которая сообщается тем или иным метафорическим текстом, этот язык следует «переводить» на язык буквальный. Буквальный язык прямо сообщает истину, а значит для рассуждений о религиозном буквальный язык лучше, чем

метафорический. Язык, согласно этой позиции, может служить двум целям: когнитивной и эмоциональной. Метафора, конечно же, воспринимается как нечто, служащее эмоциональной цели языка. Метафора – это всего лишь фигура речи, риторический прием, который служит для украшения речи, но не является необходимостью. Смысл с легкостью можно передать, не используя метафоры. Сам факт существования метафор говорит о том, что существует буквальный смысл. Поэтому метафора, по мнению многих – это что-то вроде лингвистического паразита, она не вносит ясность, но только запутывает. Джон Локк, например, считал, что «образная речь есть ...злоупотребление языком», и что «образные выражения и игра слов являются несовершенством языка». Следует предпочитать «сухую истину», потому что именно такая истина несет «действительное познание». Слова должны использоваться для того, чтобы «вносить порядок и ясность». Что же касается образной речи, то «образное употребление слов ... имеет в виду лишь внушать ложные идеи, возбуждать страсти и тем самым вводить в заблуждение рассудок и, следовательно, на деле есть чистый обман». Образная речь, согласно Локку, является всего лишь инструментом ораторского искусства. Ее, «несомненно, нужно совершенно избегать во всех рассуждениях, имеющих в виду научать или просвещать, и нельзя не считать огромным недостатком языка или лица, употребляющего его там, где речь идет об истине и познании» [6, 566–67]. Конечно же, можно согласиться с Локком в том, что ораторское искусство, умелое жонглирование образной речью часто является инструментом обмана и манипуляций. Однако кажется, что за таким радикализмом Локка – стремлением максимально ограничить использование образной речи в контексте познания и просвещения – скрывается непонимание природы образной речи, в общем и метафор, в частности.

Сандерс вслед за когнитивными лингвистами указывает на то, что метафоры используются человеком не только для того, чтобы говорить, но прежде всего для того, чтобы думать. Отсюда термин «концептуальная метафора». Концептуальные метафоры используются человеком для того, чтобы размышлять о себе, своей жизни, об окружающем его мире. Метафора является одной из основных ментальных операций, это способ познания, структурирования и объяснения реальности. Метафоры являются концептуальными прежде, чем они получают выражение в языке. Их «можно рассматривать как речевые гештальты, отражающие особенности когнитивных процессов» [1]. Таким образом, метафоры – это не излишество, но необходимый когнитивный инструмент. Наша жизнь наполнена метафорами (заметьте, эта фраза также является метафорой, потому что жизнь здесь представляется как некий контейнер, который наполняется). Настолько использование метафор широко и повсеместно, что мы часто не замечаем их, воспринимая как буквальную речь. Локк, протестуя против образной речи, сам того не замечая использует метафору «сухая истина». Конечно же истина не может быть сухой в буквальном смысле этого слова. «Сухая истина», в данном случае – это скорее всего образ экстракта. Из лекарственного растения жидкость удаляется настолько, что остается только сухой остаток – самое важное и полезное. Локк считает, что слова должны вносить «ясность»². В данном случае им используется метафора «понимание, как видение». Когда небо не покрыто облаками (ясное небо), мы видим звезды, когда нет тумана, мы четко видим дальние предметы. Когда мы говорим о вещах буквально, туман образной речи рассеивается, становится ясно, и тогда мы видим, то есть понимаем. Призывая «совершенно избегать» использования образной речи, Локк сам «грешит» использованием метафор. Как сказал

² «clearness»

герой одного литературного произведения: «...выражайтесь яснее. От мистики и метафор меня тошнит». Ирония в том, что фраза «меня тошнит» в данном контексте – это также метафора. Мы говорим: «теплые отношения» или «близкие отношения», и это, конечно же, является метафорой, потому что отношения не обладают свойствами температуры или расстояния на самом деле. Мало того, что эти фразы являются метафорами, такие метафоры являются прямым следствием нашей телесности. Теплота воспринимается нами благодаря нервным окончаниям, присущим нашему телу. Мы связываем хорошие отношения с теплотой потому, что переживали теплоту в утробе матери, потом под грудью матери. Нам было тепло и комфортно. Вот почему это телесное ощущение комфортной теплоты используется нами для описания хороших отношений. «Идти вперед к цели» или «достигать цели» – метафора пути, где цель воспринимается как место назначения. И это также является воплощенной метафорой. Мы идем, потому что у нас есть ноги, и это наш способ передвижения. Мы идем вперед, потому что у нас есть перед, есть лицо, и мы передвигаемся лицом вперед. Другие существа, у которых нет ног или лица (медузы, например) или которые передвигаются не вперед (крабы, например), использовали бы другие метафоры (если представить, что они могут думать о достижении цели). Они плыли бы к цели или шли бы к цели боком. «Мы идем вместе по жизни», или «наши пути разошлись» – часто такие выражения воспринимаются нами как буквальные, хотя в действительности это метафоры, которые представляют отношения как совместный путь. Метафоры всегда связаны с человеческим опытом. Информационная война, война с коррупцией, предвыборная стратегия, тактическое отступление, народный фронт, взять реванш на выборах, армия консультантов, предвыборный штаб – милитарные метафоры. Посеять смуту, зреет решение, цены растут, прививать ценности, корни кризиса,

ветви власти, пожинать плоды недалёковидности, зерна сомнения, процветание экономики – фитоморфные метафоры. Городской организм, утечка мозгов, встать лицом к проблемам жилья, за спиной у мужа, переварить финансовый поток, несъедобная информация, духовный голод – физиологические метафоры [2]. Этот список можно продолжать бесконечно. Человек не просто не может говорить без метафор, он не может думать без метафор. Нам нужна метафора, чтобы рассуждать и говорить о времени, причинности, состояниях и других абстрактных понятиях. «Метафора проникает в повседневную жизнь, причем не только в язык, но и в мышление и действие. Наша обыденная понятийная система, на языке которой мы думаем и действуем, по сути своей метафорична» [5, 25]. Сказанное выше опровергает идею о том, что все истинные концепции – это буквальные концепции, и что любую метафору можно и следует «переводить» на язык буквальный. Во-первых, человеческий мозг предпочтет скорее те выражения, которые для него более понятны, чем те, которые более буквальные. Во-вторых, чтобы понять метафорические выражения, мозг не «переводит» их в буквальные. Более того, концептуальные метафоры часто воспринимаются мозгом быстрее, чем буквальные выражения. В-третьих, метафоры часто имеют такие оттенки смысла, которых просто нет в их буквальных аналогах [9, 65–66]. Фраза «я без ума от тебя» – это не то же, что фраза «я очень в тебя влюблен». В первом случае используется метафора душевной болезни, из-за которой человек перестает себя контролировать. Сообщается, что человек полностью подвластен чувствам влюбленности, он ничего не может с собой поделать. Буквальная фраза «я очень в тебя влюблен» лишена этих смысловых полутонов. Фраза «меня тошнит от тебя» – это не то же, что фраза «ты мне отвратителен». Это физиологическая метафора, которая призвана воссоздать физическое ощущение тошноты в связи с

человеком, который крайне неприятен. Переводить метафору на буквальный язык – это не только обеднять язык, но также терять целые пласты смысла.

Что в этом контексте можно сказать о понятийной системе, связанной с рассуждениями о Боге? Очевидно, что метафора проникла не только в нашу повседневную жизнь, но и в жизнь религиозную. «Не существует такой концептуальной структуры, которая специфически была бы предназначена для рассуждений о религиозных вопросах» [9, 5], – утверждает Сандерс, и «нет доказательств, что наш мозг усваивает информацию как-то иначе, когда предметом рассуждения является Бог, чем когда мы рассуждаем об обычных предметах – о зебрах или любви» [9, 245]. Когда мы рассуждаем о религиозном (о таких вопросах, как Бог или спасение), мы используем тот же когнитивный аппарат, что и для рассуждений об обыденных вещах. Мы не только не способны говорить о Боге без метафор, мы не способны думать о Нем без метафор. Именно такую роль играют метафоры в Библии – они помогают нам думать о Боге. Многие образы Бога в Писании являются не просто поэтическими выражениями, но концептуальными метафорами, которые позволяют придать смысл человеческому восприятию Бога с точки зрения нашего телесного опыта, конкретных событий или физических объектов. Библейские авторы брали переживание физической реальности и с помощью этого опыта описывали свое понимание Бога. Таким образом, концептуальные метафоры – это необходимый инструмент для передачи воплощенного по своей сути откровения. «Библейские авторы использовали те же когнитивные процессы, которые доступны и для нас» [9, 203]. И, по мнению Сандерса, ни библейские авторы, ни мы иначе не можем. Даже пророк Исайя, который, наверное, больше всех библейских авторов подчёркивал несравненность Бога и Его трансцендентность, использовал метафоры

для описания Бога. Вот что пишет об этом Сандерс: «Еврейский пророк Исаия упрекал своих современников за то, что те творили каменных и деревянных идолов Богу: «кому уподобите вы Бога? И какое подобие найдете Ему?» (40:18). Многие интерпретируют это утверждение как означающее, что любое сравнение Бога с творением является незаконным. Однако это вряд ли то, что имел в виду Исаия, потому что в этой главе Бог неоднократно описывается с помощью человеческих терминов». И действительно, снова и снова Исаия использует человеческие понятия для описания Бога. Бог описывается как владыка, царь, хозяин, воин, отец, муж, мать. Исаия, таким образом, хотя и считал Бога кем-то, кто отличается от человека, понимал, что говорить о Нем можно только по-человечески. Сандерс: «Кому Исаия уподобляет Бога? Человеку, конечно!» Кроме того, по мнению Сандерса, фраза «Бог отличается от всего в творении» может означать две вещи. Либо Бог полностью не похож на что-либо в творении, и тогда о Нем ничего невозможно сказать истинного. Либо Бог не полностью похож на что-либо в творении, и тогда человеческий язык возможно использовать по отношению к Богу [8, 29]. В первом случае мы не можем ничего сказать о том, каков Бог сам в себе, без творения. Бог – это что-то вроде тефлоновой сковородки, к которой ни человеческие концепции, ни слова прилипнуть не могут. Ирония в том, что те, кто так верит, используют человеческий язык, человеческие концепции и даже метафоры, чтобы это высказать. Описывая Божью трансцендентность, они говорят, что Бог «над всем творением» или «за пределами тварного мира». Эти выражения – метафоры. «Бог вне тварного мира» представляет мир, как некий контейнер, а Бог находится вне этого контейнера. «Над творением» – это обычная для человека образ-схема «то, что выше, лучше, чем то, что ниже». «Образ-схемы характеризуют понятия схематически, отображая форму предмета, его локацию, траекторию

движения и т.д» [3]. Мы достигаем пика возможностей, мы восходим по карьерной лестнице, мы на вершине славы и т.д. С другой стороны, мы опустились на дно жизни, или того хуже – пробили дно, наше настроение ниже плинтуса, нас унизили... Все эти фразы – выражение образ-схемы «то, что выше, лучше, чем то, что ниже». Говоря о религиозном, ад всегда внизу, небеса всегда вверху. Бог превыше всех небес, сатана пал с небес на землю. Наши молитвы восходят к Богу, и паломники всегда восходят в Иерусалим. Не удивительно, что инаковость Бога и Его трансцендентность, выражается с помощью такой образ-схемы. Так что похоже, что метафор не могут избежать даже те, кто утверждают абсолютную непохожесть Бога на что-либо в творении. Библейские авторы и не пытаются. Они смело используют человеческий язык по отношению к Богу. Они считали, что что-то истинное можно сказать о Нем с помощью разнообразных метафор, потому что то, каков Бог сам в себе выражено в Его действиях в тварном мире. Слово стало плотью. Мы можем видеть Его своими глазами, осязать Его своими руками. Полнота божества открылась для нас телесно.

Вывод: Воплощение человека необходимо мотивирует и ограничивает когнитивные способности человека. Для рассуждения о реальности, в том числе и реальности трансцендентной, человек использует доступные для него ментальные инструменты. Одним из таких инструментов является концептуальная метафора. В отличие от многих философов и богословов, Джон Сандерс считает, что все рассуждения о Боге в широком смысле антропоморфны, поэтому метафоры способны сообщить нам нечто истинное о Боге.

Литература:

1. Булюбаш И. Д. (2019). *Метафора Как Путь к Интеграции: Работа Через Метафору Клиента в Гештальт-Подходе*. <http://gestalt->

- therapy.ru/biblio/theor/per_metaphor/. (2019, December, 5)
2. Грузберг Л. А. (2019) *Концептуальная Метафора*. http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_5_101#b6. (2019, November, 12)
 3. Денисова В. (2019). *Образ-Схема*. <http://scodis.ru/студентам/глоссарий/образ-схема/>. (2019, December 19)
 4. Лакофф Д. (2004). *Женщины, Огонь и Опасные Вещи. Что Категории Языка Говорят Нам о Мышлении*. Москва: Языки славянской культуры.
 5. Лакофф Д., Джонсон М. (2004). *Метафоры, Которыми Мы Живем*. Москва., Едиториал УРСС.
 6. Локк Д. *Джон Локк*. (1985). *Сочинения в Трех Томах*. Vol. 1. Москва: Мысль.
 7. König A. (2011). *Here Am I!: A Christian Reflection on God*. Eugene: Wipf & Stock Pub.
 8. Sanders J. (2007). *The God Who Risks: A Theology of Divine Providence*. InterVarsity Press.
 9. Sanders J. (2016). *Theology in the Flesh: How Embodiment and Culture Shape the Way We Think about Truth, Morality, and God*. Minneapolis: Fortress Press.

References:

1. Bulyubash, I. D. (2019). *Metafora Kak Put' k Integracii: Rabota Cherez Metaforu Klienta v Geshtal't-Podhode*. [A Metaphor as a Way to Integration: Work through a Client Metaphor in a Gestalt Approach.]. http://gestalt-therapy.ru/biblio/theor/per_metaphor/. (2019, December, 5) [in Russian]
2. Gruzberg, L. A. (2019). *Konceptual'naja Metafora*. [Conceptual Metaphor.]. http://philolog.pspu.ru/module/magazine/do/mpub_5_101#b6. (2019, November, 12). [in Russian]

3. Denisova, V. (2019). *Obraz-Shema [Image-Scheme]*.
[http://scodis.ru/students/ Glossary / image-scheme /](http://scodis.ru/students/Glossary/image-scheme/). (2019, December 19) [in Russian]
4. Lakoff, G. (2004). *Zhenshhiny, Ogon' i Opasnye Veshhi. Chto Kategorii Jazyka Govorjat Nam o Myshlenii. [Women, Fire and Dangerous Things. What Language Categories Tell Us About Thinking]*. Moscow, Jazyki slavjanskoj kul'tury. [in Russian]
5. Lakoff, G., & Johnson, M. (2004). *Metafory, Kotorymi My Zhivem. [The metaphors that we live by]* Moscow, Editorial URSS. [in Russian]
6. Locke, J. Dzhon Lokk. (1985) *Sochinenija v Treh Tomah. [John Locke Works in Three Volumes.]* Vol. 1. Moscow, Mysl'. [in Russian]
7. König, A. (2011). *Here Am I!: A Christian Reflection on God*. Eugene: Wipf & Stock Pub.
8. Sanders, J. (2007). *The God Who Risks: A Theology of Divine Providence*. Inter Varsity Press.
9. Sanders, J. (2016). *Theology in the Flesh: How Embodiment and Culture Shape the Way We Think about Truth, Morality, and God*. Minneapolis. Fortress Press.

УДК: 23/28:260.1

РАДИКАЛЬНА ОРТОДОКСІЯ: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРАДИЦІЇ

аспірант, Шевчук П. В.

<https://orcid.org/0000-0002-3657-8758>

Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Україна,
Київ

В статті розглядається історія виникнення, загальних засад Радикальної ортодоксії. Досліджено програму переосмислення та реінтерпритації традиції представниками даної богословської течії, які приділяють особливу увагу працям Платона, Аврелія Августина, Томи Аквінського та Дунса Скота, а також звертаються до представників католицької " нової теології". Виявлено, що Радикальна ортодоксія, таким чином, перепрочитує традицію, перекладаючи її на мову постмодерної сучасності.

Ключові слова: Радикальна ортодоксія, традиція, Джон Мілбанк, Кетрін Піксток, Грем Ворд.

аспірант, Шевчук П. В., Радикальная ортодоксия: реинтерпритация традиции/ Национальный педагогический университет, Украина, Киев

В статье рассматривается история возникновения, общие основания особенности Радикальной ортодоксии. Исследуется программа переосмысления и реинтерпритации традиций представителями данного богословского течения, которые уделяют особое внимание работам Платона, Аврелия Августина, Фомы Аквинского и Дунса Скотта, а также обращаются к представителям католической "новой теологии". Таким образом, Радикальная традиция перепрочитывает традицию, переводя её на язык постмодернистской современности.

Ключевые слова: Радикальная ортодоксия, традиция, Джон Милбанк, Кэтрин Пиксток, Грэм Уорд.

Pavlo Shevchuk, PhD student, Radical orthodoxy: reinterpretation of tradition / National Pedagogical Dragomanov University, Ukraine, Kyiv

The article overviews history history of the emergence of Radical Orthodoxy and it's, general features. The program of rethinking and reinterpreting a tradition is researched by members of this theological movement. They pay particular attention to the writings of Plato, Saint Augustine, Thomas Aquinas, and Duns Scotus and also to members of Catholic "new theology". It has been found that Radical orthodoxy re-reads tradition, translating it into the language of postmodern modernity.

Keywords: Radical orthodoxy, tradition, John Milbank, Catherine Pickstock, Graham Ward.

Вступ. Значення та роль традиції в протестанському богослов'ї завжди викликало дискусії. Наразі ми спостерігаємо тенденцію - повернення до її вивчення та переосмислення, зокрема, в середовищі англіканських богословів. Спільні богословські візії народили нову богословську течію, що отримала назву - Радикальна ортодоксія. Оригінальність ідея представників даної течії викликав надзвичайний резонанс у світовому науковому дискурсі, що зумовлює наш інтерес та актуальність дослідження даної теми.

Метою даного дослідження постає аналіз основних засад Радикальною ортодоксії, а також її програму переосмислення традиції.

Виклад основного матеріалу. Радикальна ортодоксія як течія виникає в середовищі викладачів та студентів на богословському факультеті Кембриджського університету, а також її поява тісно пов'язана з коледжами Еммануель, Пітерхаусом і Літл Сент-Мері.

Інтелектуальним ядром руху постають Джон Мілбанк (John Milbank) і його найближчі однодумці Кетрін Піксток (Catherine Pickstock) і Грем Ворд (Graham Ward), які сформулювали магістральну лінію розвитку цієї новітньої богословської течії. Рішення створити теологічне співтовариство, метою якого є переосмислення значної частини західноєвропейської богословської та філософської спадщини, визрівало декілька років. Першим його передвісником послужила книга Дж. Мілбанк "Теологія і соціальна теорія: по той бік секулярного"[6], що вийшла друком в 1990 р. Протягом наступних семи років Дж. Мілбанк, К. Піксток і Г. Ворд, які працювали разом в Кембриджі, виношували ідею про те, якою має бути теологія в умовах постмодерну. В цей період богослови публікують свої статті в британських теологічних журналах, в яких апробують свої ідеї [13,17]. Таким чином, підготовча робота і розробка магістральних ліній богословської думки, ініційованих першою книгою Дж. Мілбанк, відбувалося близько семи років.

Офіційне оформлення Радикальної ортодоксії (далі за текстом РО) як течії відбулось в 1997 році. Троє вищезгаданих авторів, а також інші прихильники руху зібралися в Американській Академії Релігії, де було прийнято рішення про об'єднання та затвердження назви руху [1, с.12]. Результатом зустрічі в США стало видання програмного збірника статей учасників цієї зустрічі під назвою "Радикальна Ортодоксія. Нова Теологія" [7], який вийшов у світ лише два роки по тому. Радикальні ортодокси вирішили не вибирати формального керівника свого руху, однак інтелектуальне лідерство було негласно визнано за трьома вищезазначеними теологами і, в першу чергу, за Дж. Мілбанк.

Генетично Радикальна ортодоксія пов'язана з британською теологічною традицією. Про це свідчить ряд фактів, зокрема, приналежність центральних фігур цього руху до англіканської Церкви. В той час як частина їх послідовників належить до Римсько-католицької

церкви. Англікани, що відносять себе до радикальних ортодоксів, є представниками виключно Високої Церкви Англії (High Church of England) - тобто до традиції, що бере початок від Оксфордського Руху (Oxford Movement) на чолі з англіканським священиком Джоном Ньюманом (John Henry Newman, 1801-1890), який виступав за зближення англіканства з католицизмом, врешті, ставши католицьким кардиналом [1, с. 14]. Варто зауважити, що серед радикальних ортодоксів існує досить сильне тяжіння до католицької теології. Джон Мільбанк зазначає: "Радикальна ортодоксія є католицькою, однак не є римо-католицькою теологією; учасником руху можуть бути як римо-католиками, так і ті, хто формально "протестантами", але теорія та практика, по суті, відповідають католицькому баченню від часів святих отців церкви до Високого середньовіччя" [10, с. 36]. В загальному, даний рух не ставить собі жорстких конфесійних обмежень і може розглядатися як надконфесійний, з вільною конфесійною орієнтацією. Гевін Д'Коста, характеризуючи течію, пише: "Це церковне богослов'я, без" підзвітності "перед реальною церквою" [3, с. 358].

Характеризуючи Радикальну ортодоксію у більш глобальному контексті, її було задумано як теологічну спільноту з визначеними ідейними і методологічними принципами. Передпосиланням до його створення стала незадоволеність сучасним станом теологічної думки і неприйняття так званого "модерністсько- постмодерністського нігілістичного проекту", що, на думку представників РО, втратив істинні християнські орієнтири. Поворотним пунктом в історії християнської західноєвропейської культури, представники руху вважають часи пізнього середньовіччя, що поклали початок новому дехристиянізованого світосприйняття, що позбавило людину та світ трансцендентних основ. Вони наголошують на потребі повернення до принципу панування теології як мета-дискурсу, деконструючи секулярну

побудову світу, в якій "богослов'я постає дискредитованим, приватним та маловажливим заняттям на дозвіллі"[8, с. 6].

Для розуміння природи Радикальної Ортодоксії як течії, нам необхідно з'ясувати, що її представники вкладають у визначення терміну "ортодоксія" і в якому сенсі вона названа "радикальною". Дж. Мілбанк, К. Піксток і Г. Ворд пояснюють, що «Ортодоксію» - як, перш за все, в розумінні повернення до патристичної традиції. В більш вузькому сенсі, рух співвідносить себе з тим багатим і внутрішньо-цілісним християнством, яке було поступово витіснено із сучасного дискурсу, починаючи з періоду Пізнього Середньовіччя. "В такому розумінні, слово "ортодоксальний" виходить поза конфесійні межі, оскільки як біблійний протестантизм, так і посттридентський позитивістський авторитаризм католицької Церкви являють нам результатами теологічного дискурсу, що збився зі шляху в період Раннього нового часу ...» [8, с.12].

«Радикальна» - перш за все, в сенсі повернення до коріння патристики та середньовіччя, зокрема, до августиніанської концепції знання, як божественного просвітлення, що перевищує модерністський дуалізм віри і розуму, природи і благодаті. По-друге, "радикальна" - оскільки поставлені завдання будуть здійснюватись з позицій послідовної і систематичної критики сучасного суспільства, культури, політики, мистецтва, науки і філософії з безпрецедентною зухвалістю. По-третє, радикальність виявляється у спробі переосмислення традиції " [8, с.12].

Джон Мілбанк, Грем Ворд та Кетрін Піксток не називають Радикальну ортодоксію школою чи рухом у будь-якому інституційному сенсі. Піксток підкреслює, що "Радикальна ортодоксія ніколи не сприймала себе як ексклюзивний рух, а скоріше як вільну тенденцію "[15, с. 66]. Ворд повторюючи цю думку, зазначає, що "РО не має ні власного штабу, ні визначено програми, скажімо, як у Єльської школи". Уорд характеризує РО як "теологічну чутливість, яку учасники руху поділяють

в більшій чи меншій мірі”[18, с. 117]. Кетрін Піксок, в свою чергу, говорить про течію як про “дух” Радикальної ортодоксії. Таким чином, РО не має чіткого віросповідання, під яким варто підписатися, і не є рухом або школою, до якої хтось належить, або не належить. Як теологічна чутливість і дух, РО є набором більш глибоких тез та постулатів, з якими багато хто може погодитися. Як зазначає Піксток: “Радикальна ортодоксія охоплює всіх тих, хто підтримує в основному ортодоксальну теологію, але не вважає себе просто церковним або політичним традиціоналістом [14, с.147].

Обрана назва даного теологічного проекту, перш за все, вказує на бажання повернутися до витоків богословської думки. Однак це не лише протестантське “повернення до Писання”, але, скоріше, це заклик повернутися до середньовіччя з його глобальним християнським світоглядом, коли теологічний дискурс був визначальним по відношенню до всіх інших. Варто також зазначити, що присутній в назві термін “ортодоксія” ніяким чином не вказує на зв'язок руху з православ'ям, а ортодоксальність цих теологів скоріше говорить про їхнє бажання бути ближче до ранньої католицької традиції, про уважність до патристики, схоластики та римського обряду і т.д. Так, наприклад, Г, Ворд пише:

“Немає єдиної християнської традиції і ми, дійсно, в деякому сенсі говоримо про різні ортодоксії, адже ортодоксія - це щось, що значно ширше, ніж здається на перший погляд . Це певна спадкоємність традиції .. .”[19, с. 106].

В рамках переосмислення традиції, РО приділяє особливу увагу працям Платона, Аврелія Августина, Томи Аквінського та Дунса Скота, а також РО звертається до здобутків католицької “нової теології”[16, с.167]. Центральною фігурою для РО постає Блаженний Августин, думка якого наскрізь пронизує світогляд течії. Це яскраво простежується в статті Дж. Мілбанка “Постмодерністське критичне августиніанство”, яка розкриває

основні положення РО [9]. Августиніанська теологія простежується у всіх творах Мілбанка, особливо в його найгрунтовнішій праці “Теологія і соціальна теорія: по той бір секулярного порядку” (1990), Джеймс К. А. Сміт коментує:

“... думка Августина - зокрема його гносеологія, культурний аналіз та його теологічне бачення - перегукується з постфундаменталіським проектом, який відкидає автономію розуму, а отже, і автономію соціально-політичної сфери. Таким чином, для Августина не існує світської, нерелігійної сфери, яку витлумачує модерн; для нього існує або язичництво, або ж справжнє поклоніння” [15, с. 116].

Особливу увагу РО приділяє й Томі Аквінському, зоерема Джон Мілбанк та Кетрін Піксток у своїх роботах прагнуть реінтерпритувати його ідеї, одною з яких постає онтологія участі. Однак багато хто не погоджується з її трактування, звинувачуючи РО у використанні даної доктрини задля власної цілі - заперечити будь-яку можливість існування автономії філософії від теології [4, с. 78]. Девід Б. Беррелл у своєму творі “Радикальна ортодоксія: вдячність”, резюмує оцінку Олів'є-Томаса Венара щодо позиції РО стосовно теології святого Тома Аквінського. Беррелл вказує на два основні аспекти: по-перше, теологію слід розглядати як доктрину “*sacra doctrina*”, по-друге, томізм є опорною теологічною системою для РО [2, с. 74]. Кетрін Піксток, в свою чергу, використовує ключові елементи теології Томи Аквінського для побудови власної євхаристійної теології, зокрема, концепції “сутнісної присутності”.

Представники “нової теології” в рамках римо-католицької традиції, котрі звертаються до патристичного та середньовічного періодів та прагнуть до переосмислення традиції, стали предметом особливого зацікавлення радикальними ортодоксами. Зокрема, Анрі де Любак

постає головним натхненником як для Джона Мілбанка, так і для Кетрін Піксток [11]. Мілбанк пише:

“Радикальна ортодоксія вважає, що Анрі де Любак був більшим богословським революціонером, ніж Карл Барт, оскільки, ставлячи під сумнів ієрархічну подвійність природи та благодаті як дискретних етапів, він переступив, на відміну від Барта, загальну систему припущень всієї сучасної теології. Отже, наразі, можна сказати, анахронічно, що він відкрив постмодерну теологію» [10, с. 35].

Підсумовуючи тему місця традиції в думці РО, ми знову ж звернемося до Лоренса Пола Хеммінга, який зазначає: "Радикальна ортодоксія не прагне навчити нас як "переосмислити традицію"; скоріше, вона дає нам бачення того, як традиція виглядає переосмисленою», [5, с.13] - а саме те, як виглядає читання «традиції в межах традиції»[12, с. 94], що робить доробок РО настільки унікальним для сучасної англо-американської теології.

Висновок. Отже, пласт історико-філософських досліджень в творчості представників Радикальної ортодоксії займає досить вагомим місце, що, на наш погляд, обумовлено не тільки програмної реінтерпретації традиції, а й необхідністю обґрунтування молодого руху в контексті християнської теології. РО здійснює спробу актуалізації традиції в сучасному постмодерному контексті, задля віднайдення нової якості християнської теології.

Література:

1. Щипков, Д. А. (2004). *"Радикальная ортодоксия"*. Критический анализ. Санкт-Петербургский государственный университет.
2. Burrell, D. B. (2004). Radical Orthodoxy: An Appreciation. *Philosophy and Theology*, 16(1), 73–76.

3. D'Costa, G. (1999). Seeking after Theological Vision. *Reviews in Religion & Theology*, 6(4), 354–359.
4. Hemming, L. P. (2004). *Quod Impossible Est! Aquinas and Radical Orthodoxy*. In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry*. (p. 76-96). Ashgate.
5. Hemming, L. P. (2004). *Radical Orthodoxy's Appeal to Catholic Scholarship.*”, In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry*. (p. 3019). Ashgate.
6. Milbank, J., (1993). *Theology and social theory. Beyond secular reason*. Oxford: Blackwell.
7. Milbank, J., Pickstock, C., & Ward, G. (1999). *Radical Orthodoxy: A New Theology*. Routledge.
8. Milbank, J., Pickstock, C., & Ward, G. (1999). *Suspending the material: The turn of radical orthodoxy*. In J. Milbank, C. Pickstock, & G. Ward (Eds.), *Radical Orthodoxy: A New Theology* (p. 1-20). Routledge.
9. Milbank, J. (2009). *Postmodern critical augustinianism: A short summa in forty-two responses to unasked questions*. In S. Oliver & J. Milbank (Eds.), *The Radical Orthodoxy Reader* (Vol. 7, pp. 225–237). Routledge.
10. Milbank, J., *The Programme of Radical Orthodoxy*, In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry* (p. 33-43). Ashgate.
11. Milbank, J., (2005). *The Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate Concerning the Supernatural*. Grand Rapids, MI: Eerdsmans.
12. Montag, J. (2004). Radical Orthodoxy and Christian Philosophy. *Philosophy and Theology*, 16(1), 89–100.

13. Pickstock, C., (1998). *After writing. On the liturgical consummation of philosophy*. Oxford: Blackwell Publishers.
14. Pickstock, C. (2001). Reply to David Ford and Guy Collins. *Scottish Journal of Theology*, 54(3), 405-422.
15. Smith, J. K.A. (2004). *Introducing Radical Orthodoxy. Mapping a Post-secular Theology*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic.
16. Shakespeare, S. (2000). The New Romantics A Critique of Radical Orthodoxy: *Theology*, 103(813), 163–176.
17. Ward, G.,(1995), *Barth, Derrida and the language of theology*. Cambridge: Cambridge University Press.
18. Ward, G. (2003). In the Economy of the Divine: A Response to James K. A. Smith. *Pneuma*, 25, 115–120.
19. Ward, G., (2000). *Radical Orthodoxy and cultural politics*. In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry* (p. 97-111). Ashgate.

References:

1. Shhipkov, D. A. (2004). “Radikal'naja ortodoksija”: Kriticheskij analiz. Sankt-Peterburgskij gosudarstvennyj universitet. [in Russian]
2. Burrell, D. B. (2004). Radical Orthodoxy: An Appreciation. *Philosophy and Theology*, 16(1), 73–76. [in English]
3. D’Costa, G. (1999). Seeking after Theological Vision. *Reviews in Religion & Theology*, 6(4), 354–359. [in English]
4. Hemming, L. P. (2004). *Quod Impossible Est! Aquinas and Radical Orthodoxy*. In L. P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry*. (p. 76-96). Ashgate. [in English]

5. Hemming, L. P. (2004). *Radical Orthodoxy's Appeal to Catholic Scholarship.*”, In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry.* (p. 3019). Ashgate. [in English]
6. Milbank, J., (1993). *Theology and social theory. Beyond secular reason.* Oxford: Blackwell. [in English]
7. Milbank, J., Pickstock, C., & Ward, G. (1999). *Radical Orthodoxy: A New Theology.* Routledge. [in English]
8. Milbank, J., Pickstock, C., & Ward, G. (1999). *Suspending the material: The turn of radical orthodoxy.* In J. Milbank, C. Pickstock, & G. Ward (Eds.), *Radical Orthodoxy: A New Theology* (p. 1-20). Routledge. [in English]
9. Milbank, J. (2009). Postmodern critical augustinianism: A short summa in forty-two responses to unasked questions. In S. Oliver & J. Milbank (Eds.), *The Radical Orthodoxy Reader* (Vol. 7, pp. 225–237). Routledge. [in English]
10. Milbank, J., *The Programme of Radical Orthodoxy*, In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry* (p. 33-43).Ashgate. [in English]
11. Milbank, J., (2005). *The Suspended Middle: Henri de Lubac and the Debate Concerning the Supernatural.* Grand Rapids, MI: Eerdsmans. [in English]
12. Montag, J. (2004). Radical Orthodoxy and Christian Philosophy. *Philosophy and Theology*, 16(1), 89–100. [in English]
13. Pickstock, C., (1998). *After writing. On the liturgical consummation of philosophy.* Oxford: Blackwell Publishers. [in English]
14. Pickstock, C. (2001). Reply to David Ford and Guy Collins. *Scottish Journal of Theology*, 54(3), 405-422. [in English]

15. Smith, J. K.A. (2004). *Introducing Radical Orthodoxy. Mapping a Post-secular Theology*. Grand Rapids, Michigan: Baker Academic. [in English]
16. Shakespeare, S. (2000). The New Romantics A Critique of Radical Orthodoxy: *Theology*, 103(813), 163–176. [in English]
17. Ward, G.,(1995), *Barth, Derrida and the language of theology*. Cambridge: Cambridge University Press. [in English]
18. Ward, G. (2003). In the Economy of the Divine: A Response to James K. A. Smith. *Pneuma*, 25, 115–120. [in English]
19. Ward, G., (2000). *Radical Orthodoxy and cultural politics*. In L.P. Hemming (Eds), *Radical orthodoxy? A Catholic enquiry* (p. 97-111). Ashgate. [in English]

РОЗДІЛ VI. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

UDC: 303.7-047.22:37:343.8-057.4(477)(045)

CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE PENITENTIARY OFFICERS IN UKRAINE

V. Anishchenko, PhD in Engineering sciences, Associate Professor

<http://orcid.org/0000-0002-5062-3789>

Academy of the State Penitentiary Service, Ukraine, Chernigov

The new conception of officers` training in graduate education needs to be developed for the future officers` training of the State Criminal and Executive Service of Ukraine, who are able to conduct tasks at a high level of service and quasi professional activity, that is why it is important to discover

the criteria, indicators and levels of penitentiary officers` formation in traditional education.

The purpose of the study is the research of the professional competence formation state of officers of the State Criminal and Executive Service of Ukraine at the bachelor's and master's education degrees.

The results of the analytic and research work are shown in the study that allowed to consider the positive experience, contributed to the rational use of pedagogic innovations and technologies, implemented by other scientists and also provided the author`s reasonable propositions as to quality implementation of officers` professional competence formation of the State Criminal and Executive Service of Ukraine in the process of graduate education.

The author proved that formation of professional competence is appropriate to be evaluated in four levels: low (receptive and productive); middle (reproductive); sufficient (constructive and variable) and high (creative). The trial study indicated the need to significantly improve the characteristics of the levels, the definition of clear methods for obtaining quantitative data, and the proposed methodology has received favorable reviews.

Keywords: penitentiary officer, professional competence, professional competence, criteria of professional competence formation, indicators of professional competence formation, levels of professional competence formation, conceptual methods for professional competence formation.

кандидат технічних наук, Аніщенко В. А. Результати дослідження стану сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв України в умовах традиційної системи навчання/ Академія Державної пенітенціарної служби, Україна, Чернігів

Для підготовки майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України, які здатні виконувати на високому рівні завдання службової квазіпрофесійної діяльності необхідно розробити нову концепцію їх підготовки в умовах ступеневої освіти, тому важливо виявити критерії, показники і рівні сформованості майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв в умовах традиційної освіти.

Метою статті є дослідження щодо з'ясування стану формування професійної компетентності офіцерів ДКВС України на бакалаврському і магістерському ступені освіти.

У статті подані результати аналітико-пошукової роботи, що дозволило врахувати позитивний досвід, сприяло раціональному використанню реалізованих іншими науковцями педагогічних інновацій, технологій, а також забезпечило доказовий характер обґрунтованих авторських пропозицій щодо поліпшення якості формування професійної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби у процесі ступеневої освіти.

Автор обґрунтував, що сформованість професійної компетентності доцільно оцінювати за чотирма рівнями: низький (рецептивно-продуктивний; середній (репродуктивний); достатній (конструктивно-варіативний) та високий (творчий). Проведене пілотне дослідження дозволило зауважити на необхідності несуттєвого доопрацювання характеристики рівнів, визначення чітких методів отримання кількісних даних, а запропонована методика отримала схвальні відгуки.

Ключові слова: офіцер-пенітенціарій, професійна компетентність, критерії рівня сформованості професійної компетентності, показники рівня сформованості професійної компетентності, рівні рівня сформованості професійної компетентності, концептуальні підходи до формування професійної компетентності.

Вступ. Реформування пенітенціарної системи України викликало необхідність перегляду концептуального підходу щодо формування професійної компетентності майбутніх офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України), що підтверджує Концепція реформування (розвитку) пенітенціарної системи України [1]. Для розробки та обґрунтування концепції формування професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України у процесі здобуття ступеневої освіти важливе значення, безумовно, має докладне вивчення, аналіз і узагальнення наукових праць і досліджень, виконаних на вітчизняному і зарубіжному науковому просторах. Так можна відзначити наукові праці Дж. Макгакіна [2], Э. Койла [3], А. Либлінга [4], П. Дармограя [5], О. Торічного [6], В. Синьова [7], О. Тогочинського [8], С. Білявець [9], О. Діденка [10], В. Собка [11], Н. Усачик [12] та інших. Водночас обґрунтування нової сучасної авторської концепції формування професійної компетентності офіцерів ДКВС України у процесі ступеневої освіти має ґрунтуватися на результатах глибокого і системного аналізу існуючої традиційної практики професійної підготовки курсантів у закладі вищої освіти ДКВС України. При цьому має бути проведено спеціальне дослідження, на результатах якого ґрунтується констатувальний етап педагогічного експерименту.

Формулювання мети статті та завдань.

Метою статті є дослідження щодо з'ясування стану (якості, ефективності, рівня наукового, методичного й інформаційно-технічного забезпечення) формування професійної компетентності офіцерів ДКВС України на бакалаврському і магістерському ступені освіти.

Відповідно до мети дослідження було визначено наступні завдання:

- 1) з'ясувати методологічні засади та визначити критерії, показники та рівні сформованості професійної компетентності офіцерів ДКВС України;
- 2) з'ясувати ставлення курсантів і слухачів закладу вищої освіти ДКВС

України на кожному ступені освіти до формування професійної компетентності, рівень їхніх мотивів, ціннісні орієнтації, рівень сформованості професійних властивостей тощо; 3) визначити типові недоліки та суперечності в організації освітнього процесу щодо формування професійної компетентності курсантів і слухачів закладу вищої освіти ДКВС України на кожному ступені освіти; 4) визначити резерви освітнього процесу закладу вищої освіти ДКВС України на кожному ступені освіти щодо формування професійної компетентності курсантів і слухачів; 5) сформулювати напрями удосконалення освітнього процесу закладу вищої освіти ДКВС України на кожному ступені освіти щодо формування професійної компетентності курсантів і слухачів.

Виклад основного матеріалу дослідження. З'ясування стану якості й ефективності формування професійної компетентності офіцерів ДКВС України на кожному ступені освіти у контексті оцінювання рівня наукового, методичного й інформаційно-технічного забезпечення стало визначення діагностичного апарату дослідження з врахуванням дотримання вимог щодо надійності та валідності визначення показників сформованості професійної компетентності офіцерів-пенітенціаріїв.

Надійність – це характеристика методики, що відображає точність психодіагностичних вимірів, а також стійкість результатів дослідження від дії випадкових чинників [13]. Ця характеристика також засвідчує, «наскільки досліджувані ознаки відображають дійсні ознаки вимірюваних властивостей і наскільки випадкові чинники впливають на результати. У вузькому (методичному) розумінні надійність є мірою узгодженості результатів тесту, отриманих під час першого і повторного застосування, в одних і тих самих досліджуваних у різний час за допомогою різних, але однакових за характером, наборів тестових завдань або за інших змін умов дослідження» [14]. Щодо поняття «валідності», то у наукових

джерелах його сутність тлумачиться як комплексна характеристика методу або методики, що полягає у відповідності (придатності) їх для вимірювання того, для чого вони були створені. Інше пояснення валідності пов'язане з її дієвістю, ефективністю, практичною корисністю [14].

Загалом потрібно зазначити, що наукове обґрунтування і визначення критеріїв для оцінювання педагогічних явищ і процесів є важливою умовою надійності і точності експериментальних досліджень і отриманих у результаті даних. Це пов'язане з тим, що «критерії є однією з ключових ланок експериментального дослідження. Вони дозволяють оцінити стан вирішення певної педагогічної проблеми, виокремити напрями її подальшого розв'язання, перевірити ефективність запропонованих методичних систем. З критеріями пов'язане формулювання гіпотези дослідження та перевірка її положень» [15, с. 106]. Результати аналізу наукових джерел, а також публікацій у фахових педагогічних виданнях дозволяють зробити висновок, що на теперішній час склалися різні підходи у сучасній професійній освіті і педагогіці вищої школи до питання щодо визначення критеріїв оцінювання результатів навчальної діяльності майбутніх фахівців (професійна компетентність розглядається нами як результат навчальної діяльності). Зокрема, О. Бородієнко [16], М. Гусаковський [17], О. Каданер [18], В. Полторацька [18], В. Федієнко [19], М. Фіцула [20], у своїх публікаціях індикаторами оцінювання пропонують обрати структурні одиниці навчальної діяльності майбутніх фахівців: емоційно-мотиваційний (ставленням до навчання – байдуже, недостатньо позитивне, зацікавлене, позитивне або яскраво виражене), змістовий (обсяг, повнота, правильність, логічність, усвідомленість знань, вміння їх застосовувати відповідно до навчальних програм, державних стандартів), та операційно-організаційний (здатність обирати способи дій відповідно до змісту навчальної дисципліни, рівень розумових

здібностей, наявність умінь порівнювати, абстрагувати, класифікувати, узагальнювати, аналізувати, планувати, організовувати, контролювати процес і результати виконання завдання, правильність, самостійність виконання в умовах нових ситуацій тощо) компоненти [18; 21, с. 119–123].

Важливе значення для визначення критеріїв має аргументація Є. Хрикова, який стверджує, що «існують відповідні структури особистості, з якими можуть бути пов'язані ті чи інші критерії, формулювати які необхідно так, щоб було зрозуміло, що саме буде підлягати оцінці, та які конкретні особливості досліджуваного явища описує критерій» [15, с. 107]. Крім цього, на думку Є. Хрикова, виокремити критерії для оцінювання явищ і процесів неможливо без докладного понятійно-термінологічного аналізу та визначення сутності поняття, яке характеризує досліджуване явище. У нашому випадку йдеться про сутність поняття професійна компетентність офіцера ДКВС України. «Проведення такого аналізу, вважає Є. Хриков, – це перший крок на шляху виявлення критеріїв, другий – це здійснення операціоналізації цього поняття, під якою розуміють виокремлення індикаторів, які дозволяють оцінити досліджуване явище. Ці індикатори і є критеріями» [15, с. 110]. З таким висновком автора цілком погоджуємося. Додаємо лише, що доцільно проводити не лише понятійно-термінологічний аналіз, визначення сутності і структури поняття, яке є основним (ключовим) у дослідженні, а й понять, які описують окремі критерії й їхні показники.

Такий підхід щодо визначення критеріїв і показників оцінювання результатів навчальної діяльності майбутніх фахівців може бути взятий за основу для з'ясування стану сформованості професійної компетентності офіцерів ДКВС України, оскільки емоційно-мотиваційний, змістовий та операційно-організаційний компоненти навчальної

діяльності корелюють зі структурою професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, що поєднує п'ять основних компонентів – когнітивний, функціональний, мотиваційний, ціннісний та особистісний. Зокрема емоційно-мотиваційний компонент навчальної діяльності курсанта відображається в мотиваційному та частково в ціннісному й особистісному компонентах професійної компетентності. Результатом засвоєння змістового компоненту навчальної діяльності курсанта є когнітивний компонент професійної компетентності майбутнього офіцера ДКВС України. У процесі засвоєння операційно-організаційного компоненту навчальної діяльності курсанта відбувається формування функціонального та частково ціннісного та особистісного компонентів професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Крім цього потрібно звернути увагу ще на один важливий аспект для об'єктивного з'ясування стану сформованості професійної компетентності офіцерів ДКВС України. Результати аналізу наукових джерел [22] дозволяють зробити висновок, що у педагогіці розрізняють діагностування навченості і навчання, тобто досягнутих результатів (навченість) і здатності до навчання – загальної здатності до досягнення запроектованих результатів [22]. З огляду на це, у дослідженні ми виходили з того, що з'ясування стану сформованості професійної компетентності офіцерів-пенітенціаріїв передбачатиме діагностику і навченості і навчання.

Для об'єктивного з'ясування стану сформованості професійної компетентності офіцерів ДКВС України необхідно уточнити ще один важливий аспект. Йдеться про те, що цей процес передбачає отримання певних числових даних – «еквівалентів відповідно до попередньо визначених правил» [19, с.15] шляхом вимірювання. На думку О. Бородієнко [16, с. 109–115], з якою ми погоджуємося, вимірювання є

алгоритмічною операцією, що передбачає встановлення кількісного відношення між певною характеристикою об'єкта й деякою величиною, яка приймається за еталон» [16, с. 109–115; 19, с. 15]. Таким еталоном (мірилом, основою, ознакою, взятою за основу класифікації тощо) у педагогічних дослідженнях називають критерій. Разом з тим, у дослідженні ми виходили з того, що основні ознаки критеріїв мають розкривати показники – індикатори, що характеризують «кількісну характеристику явища або часткову складову процесу розвитку [16, с. 109–115]. Тобто показники відображають основні параметри та специфічні (особливі) якісні аспекти критеріїв, кількісні та якісні характеристики сформованості властивості, знання чи уміння або іншого компонента критерію. Критерій і показники співвідносяться як загальне і конкретне (особливе, специфічне). Критерій фактично відображає одну з найбільш загальних властивостей компетентності (дозволяє виміряти один з компонентів). Він об'єднує певну кількість (на вибір дослідника) показників (параметрів, індикаторів) її сформованості, що дозволяє за допомогою науково доведених і визнаних методів отримати кількісні (числові) значення специфічних якісних характеристик.

Отже, представлені умовиводи щодо визначення критеріїв та показників для оцінки сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв на різних ступенях підготовки дозволяють зробити висновок, що система критеріїв і показників повинна узгоджуватися зі структурними компонентами зазначеної компетентності. Цей висновок знаходить своє підтвердження у публікаціях С. Білявця (дослідження професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників) [9, с. 25–39], О. Діденка (дослідження особливостей змісту та сутності професійної компетентності офіцера-прикордонника) [10, с. 263–264], Л. Дудікової (дослідження формування професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів) [21, с. 119–123], А. Машталера

(особливості розвитку професійної компетентності офіцерів Держприкордонслужби у системі підвищення кваліфікації) [23], В. Собка (особливості розвитку професійної компетентності офіцерів Державної прикордонної служби України у процесі фахової підготовки) [11], Н. Усачик (дослідження особливостей формування професійної компетентності курсантів – майбутніх офіцерів під час стажування в підрозділах прикордонного відомства) [12], а також інших науковців.

З огляду на це, з урахуванням структури професійної компетентності офіцера ДКВС України, що поєднує п'ять основних компонентів – когнітивний, функціональний, мотиваційний, ціннісний та особистісний, можна зробити висновок, що критеріями сформованості цієї компетентності доцільно вважати пізнавальний, діяльнісний, мотиваційно-вольовий, аксіологічний і професійно-особистісний. При цьому у дослідженні ми виходили з того, що пізнавальний критерій призначений для з'ясування рівня сформованості професійних знань, діяльнісний – для діагностики професійних умінь і навичок. За допомогою мотиваційно-вольового критерію можна отримати кількісні та якісні параметри щодо сформованості професійної спрямованості, професійних інтересів, потреб і мотивів професійної діяльності. Аксіологічний критерій забезпечує отримання інформації про сформованість ціннісних орієнтацій, а професійно-особистісний критерій забезпечує діагностику сформованості професійно важливих властивостей майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв.

Наступним етапом дослідження, відповідно до рекомендацій професора Є. Хрикова [15, с. 110], є оптимізація критеріїв. На думку вченого, з якою ми погоджуємося, «цей етап має за мету забезпечити системне охоплення найбільш важливих характеристик досліджуваного явища, взаємозв'язок, цілісність критеріїв, їх оптимальну кількість» [15, с. 110]. Йдеться про те, що критерії для оцінювання сформованості

професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв України мають бути одного рівня, а жоден із них не має бути частиною (складником) іншого критерію. Вирішення завдання щодо оптимізації критеріїв доцільно реалізувати за допомогою методу експертного оцінювання (опитування). Для цього, як правило, потрібно підготувати анкету з переліком критеріїв та запропонувати експертам оцінити їх значущість для вимірювання досліджуваного явища (у нашому дослідженні для оцінювання сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв).

Для вирішення цього завдання, а також для кращої ефективності роботи групи експертів нами було заздалегідь підготовлено для них додаткову інформацію про сутність, структуру і зміст професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, а також інші відомості про смислові та змістовні характеристики запропонованих критеріїв, що підлягають оцінюванню.

Для визначення групи експертів було обрано документальний метод і метод самооцінки. Документальний метод передбачає відбір фахівців на основі соціально-демографічних відомостей, зокрема стажу роботи за спеціальністю, наявності попереднього досвіду роботи в експертному оцінюванні, рівень освіти і спеціальність, стаж діяльності у сфері, пов'язаною з предметом експертного оцінювання, займану посаду, наявність наукового ступеня та вченого звання, наявність опублікованих наукових і науково-методичних праць та участь у наукових науково-практичних масових заходах [24, с. 490–493.]. Документальний метод для відбору групи експертів було обрано з поміж інших, зокрема експериментального, методу оцінки ефективності попередньої експертної діяльності та методу голосування, що згадуються у рекомендаціях таких науковців як О. Даниленко [25], В. Добреньков, А. Кравченко [24, с. 490–493.]. Ці методи відбору експертів, на нашу

думку, є більш громіздкими та менш надійними ніж документальний метод. Хоча і він має певні недоліки, оскільки ґрунтується на певною мірою формальних індикаторах, що характеризують експертів: наприклад посада, науковий ступінь і вчене звання, стаж роботи, кількість публікацій тощо) не завжди відображають реальний рівень компетентності певного експерта [24, с. 490–493.]. Документальний метод відбору нами було доповнено анкетною для з'ясування обізнаності кандидатів у експерти щодо визначення критеріїв, показників і рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України.

Отже, за результатами відбору кандидатів у експерти на першому етапі із застосуванням документального методу було відібрано 22 експерти, серед яких завідувачі та начальники кафедр, професори і доценти зі стажем педагогічної роботи понад 10 років, офіцери управління навчального закладу зі стажем служби в підрозділах пенітенціарної системи понад 10 років. Щодо наукового ступеня, то 4 з них були докторами наук (у галузі педагогіки і технічних наук), а інші 8 – кандидати наук (у галузі педагогіки та технічних наук). За результатами другого етапу відбору, проведеного за допомогою методу самооцінки серед попередньо відібраних кандидатів, було визначено 12 експертів. Саме вони і стали експертами для визначення критеріїв, їхніх показників та рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. Методика опитування експертів передбачала таку процедуру, відповідно до якої інформацію про кожний критерій було наведено на окремому аркуші. Така процедура допомагала експертам класифікувати критерії, ранжувати їх за значимістю, не брати до уваги або відкидати неважливі. Кожен аркуш, на якому була інформація про критерії, їхні показники та рівні сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв, мав свій

індивідуальний номер. Це сприяло чіткій фіксації результатів експертного оцінювання під час роботи експертів.

Ще одним важливим завданням, що потребувало вирішення у процесі дослідження, стосувалося визначення показників кожного з критеріїв. За результатами експертного оцінювання було зроблено висновок, що запропоновані нами критерії сформованості професійної компетентності, зокрема пізнавальний, діяльнісний, мотиваційно-вольовий, аксіологічний і професійно-особистісний, отримали схвальну оцінку від експертів. З огляду на це, з урахуванням змісту професійної компетентності офіцера ДКВС України експертам були запропоновані показники по кожному з цих критеріїв. При цьому у дослідженні ми виходили з рекомендації Є. Хрикова про те, що «кількість показників можна визначати за правилом 5 ± 2 » [15, с. 110]. Автор це пояснює тим, що, «система оцінки не може бути громіздкою, вона повинна враховувати потенційну можливість отримати, необхідну для всебічного аналізу, інформацію» [15, с. 110]. Ми повністю поділяємо такий підхід, оскільки значно більша кількість показників призведе до громіздких розрахунків – по кожному з них потрібно буде отримувати числові (кількісні) дані, а для цього використовувати методи і методики отримання цих даних.

На підтвердження думки про те, що кількість показників по кожному критерію має бути в межах від 5 до 7, можна навести приклад із міжнародних стандартів серії ISO 9000, де також рекомендується використання принципу доцільності при визначенні кількості процесів, які необхідно розробляти та оцінювати їх ефективність [15, с. 110].

При визначенні кількості показників ми виходили також з того, що кожен з критеріїв сформованості професійної компетентності повинен бути представлений хоча б одним індикатором (показником), який би відповідав одній із видів діяльності, до якої готуються майбутні офіцери ДКВС України, зокрема управлінсько-організаційної, педагогічно-

виховної, юридично-правової, адміністративно-економічної, режимно-оперативної та дослідницької (на магістерському рівні освіти). Отже, з урахуванням структури і змісту професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв на бакалаврському і магістерському рівнях вищої освіти, видів діяльності, до якої готуються майбутні офіцери ДКВС України, а також наявного досвіду, накопиченого у педагогічній теорії та практиці, експертам було запропоновано здійснити ранжування та скласти рейтинг показників за кожним з критеріїв. Для цього їм було запропоновано заповнити певні таблиці. Після того, як експерти опрацювали ці таблиці (методика роботи експертів передбачала процедуру, подібну до оцінювання критеріїв) було узагальнено усі оціночні результати. В Таблиці 1 наочно представлено визначені критерії та їхні показники. Запропонований підхід, відповідно до якого кожному критерію відповідає певна кількість показників, не викликає сумнів щодо правильного обґрунтування і визначення таких критеріїв.

Наступний етап дослідження – опис рівнів прояву запропонованих критеріїв і показників. У дослідженні ми виходили з того, що критерії та показники є основним компонентом методики оцінювання, проте її розроблення передбачає також характеристику рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв. Якщо показники дійсно розкривають основні характеристики критеріїв, тобто є реальними індикаторами, то їх наявність (достатня представленість) у досліджуваному явищі відповідає високому рівню сформованості критерію, відсутність – низькому рівню, а часткова сформованість – середньому рівню [15].

Таблиця 1

Компоненти професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України, критерії, показники її сформованості та методи діагностики

Компоненти / Критерії	Показники	Методи діагностики
1	2	3
Когнітивний / пізнавальний	<ul style="list-style-type: none"> – знання теорії прийняття управлінських рішень та основ пенітенціарного менеджменту; – знання основ пенітенціарної педагогіки та специфічних особливостей педагогічного процесу в установах виконання покарань; – знання кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчого процесу, сучасних міжнародних стандартів поводження з ув'язненими; – знання господарської діяльності та забезпечення комунально-побутової діяльності установ виконання покарань; знання основ оперативно-розшукової діяльності; – знання основ організації і проведення наукових досліджень. 	Опитування (письмове та усне), виконання практичних завдань, тестування, письмове вирішення ситуацій юридично-правового характеру, контрольні роботи, есе, співбесіда
Функціональний / діяльнісний	<ul style="list-style-type: none"> – вміння планувати, організувати, контролювати діяльність персоналу установ виконання покарань; – вміння організувати педагогічний процес в установах виконання покарань; – вміння орієнтуватися в системі кримінально-процесуального права та в судовій практиці з кримінальних справ; – вміння раціонально використовувати економічні важелі та передові методи господарювання з метою залучення засуджених до суспільно-корисної праці; – вміти регулювати правові відносини та дотримуватись вимог законності під час виконання кримінальних покарань, як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних з ним; – вміння застосовувати сучасні методики викладання та методів наукової обробки й аналізу інформації 	Виконання практичних завдань, оцінювання дій курсантів під час їх участі у рольових і ділових іграх, опитування (письмове та усне), тестування, письмове вирішення ситуаційних завдань, контрольні та проектні роботи, метод спостереження

1	2	3
<p>Мотиваційний / мотиваційно-вольовий</p>	<ul style="list-style-type: none"> – позитивне ставлення до професії та прагнення до професійного розвитку; – прагнення особисто брати участь у досягненні об'єктивних соціально значущих цілей професії офіцера ДКВС; – прагнення до поглиблення знань в юридично-правовій сфері та галузі міжнародного законодавства; – прагнення до запобігання корупційних схем у діяльності установ виконання покарань – мотивація до розкриття та запобігання злочинів; – прагнення до самореалізації в науково-педагогічній діяльності 	<p>Анкетування, тестування, спостереження за діями курсантів і слухачів у різних ситуаціях навчальної та практичної діяльності, експертне оцінювання, мотиваційні есе, співбесіда, методика вивчення здатності до самоуправління в спілкуванні, методика визначення індексу групової згуртованості» Сишора, «Тест-опитувальник рівня професійної спрямованості»</p>
<p>Ціннісний / аксіологічний</p>	<ul style="list-style-type: none"> – корпоративні цінності та робота в команді; – повага до ув'язнених і толерантність; – готовність дотримуватися прав людини по відношенню до осіб, які перебувають в умовах несвободи; – ціннісне ставлення до господарської діяльності УВП; – професіоналізм у здійсненні оперативно-розшукової діяльності; – освіта й інтелектуальний розвиток 	<p>Анкетування, тестування, «Експрес-діагностика соціальних цінностей особистості», «Експрес-діагностика рівня соціальної ізольованості особистості» Д. Рассела і М. Фергюссона, Т. Дубовицької, методика А. Реана «Задоволеність обраною професією», методика «Ціннісні орієнтації» М. Рокіча, метод спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної та квазіпрофесійної діяльності, експертне оцінювання, написання есе, співбесіда</p>
<p>Особистісний / професійно-особистісний</p>	<ul style="list-style-type: none"> – організаторські здібності та соціальний інтелект; – педагогічний такт і емоційна стійкість; – відповідальність, чесність і нетерпимість до корупційної поведінки; – поважливе ставлення до права й закону; – дисциплінованість і працездатність; – здатність до науково-педагогічної діяльності 	<p>Анкетування, тестування метод спостереження за діями курсантів у різних ситуаціях навчальної та службової діяльності, експертне оцінювання, есе, співбесіда</p>

Такий підхід, що пропонує три рівні сформованості професійної компетентності є, на нашу думку досить оптимальним. Його перевагами є чітка межа між рівнями, що дозволяє встановити чіткі відмінності між проявами показників. Водночас у педагогічній теорії та практиці використовуються й інші підходи щодо кількості рівнів. Так, наприклад, Л. Дудікова [21] пропонує здійснювати оцінювання сформованості професійно-етичної компетентності у майбутніх лікарів з урахуванням таксономії Б. Блума, відповідно до якої визначає чотири рівні: пороговий (низький), середній, достатній і високий [21, с. 170–171].

Підхід, у якому застосовується чотири рівні сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників пропонує також С. Білявець [26]. Нам імponує обґрунтування автора, відповідно до якого для визначення рівнів сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників наголошується, що «потрібно враховувати повноту, частоту (регулярність) і стійкість прояву показників (індикаторів, ознак), а також повноту, глибину, гнучкість, системність та міцність знань, умінь і навичок» [26, с. 190]. При цьому автор пропонує взяти за основу систему оцінювання навчальних досягнень курсантів, відповідно до якої «курсанту за усну відповідь, письмову роботу, практичні дії та виконання робіт виставляється одна з чотирьох оцінок – «відмінно», «добре», «задовільно» і «незадовільно» [26, с. 191]. Нам видається досить переконливою позиція С. Білявця про те, що основою професійної компетентності майбутнього офіцера є знання, уміння і навички (поєднання когнітивного і функціонального компонентів). Рівень їх засвоєння та сформованості у закладах вищої освіти, як правило, визначається за допомогою методів опитування (письмового та усного), виконанням практичних вправ або завдань, тестування тощо. Пропозиції С. Білявця видаються нам цілком прийнятними. Їх доцільно екстраполювати на процедуру визначення кількості рівнів для з'ясування

рівня сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України. Вірність цього висновку підтверджується відповідністю результатів контролю знань за різними шкалами і критеріями оцінювання, що міститься у Положенні про організацію освітнього процесу в Академії Державної пенітенціарної служби [27].

Отже, з урахуванням вищевикладених умовиводів можемо зробити висновок, що сформованість професійної компетентності доцільно оцінювати за чотирма рівнями: низький (рецептивно-продуктивний; середній (репродуктивний); достатній (конструктивно-варіативний); високий (творчий).

При цьому на низькому рівні майбутній офіцер-пенітенціарій володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять незначну частину навчального матеріалу, демонструє відтворення окремих знань теорії прийняття управлінських рішень та основ пенітенціарного менеджменту; основ пенітенціарної педагогіки та специфічних особливостей педагогічного процесу в установах виконання покарань; фрагментарно відтворює знання кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчого процесу, сучасних міжнародних стандартів поводження з ув'язненими; володіє матеріалом на рівні окремих фрагментів, що становлять знання господарської діяльності та забезпечення комунально-побутової діяльності установ виконання покарань, знання основ оперативно-розшукової діяльності; має поверхове уявлення про основи організації і проведення наукових досліджень.

Відтворення умінь планувати, організовувати, контролювати діяльність персоналу установ виконання покарань, організовувати там педагогічний процес відбувається з грубими помилками або неправильно. Курсант демонструє фрагментарні вміння орієнтуватися в системі кримінально-процесуального права та в судовій практиці з

кримінальних справ, вміння раціонально використовувати економічні важелі та передові методи господарювання з метою залучення засуджених до суспільно-корисної праці. Вміння регулювати правові відносини та дотримуватись вимог законності під час виконання кримінальних покарань, як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних з ним курсант відтворює фрагментарно. Вміння застосовувати сучасні методики викладання та методів наукової обробки й аналізу інформації практично відсутні.

В ціннісно-мотиваційній сфері домінують прагматичні мотиви і цінності. Спостерігаються слабкі прояви мотивів професійної діяльності, зокрема ставлення до професії та прагнення до професійного розвитку, прагнення до поглиблення знань в юридично-правовій сфері та галузі міжнародного законодавства, мотивація до розкриття та запобігання злочинів. Курсант демонструє низький рівень засвоєння корпоративних цінностей та здатність до роботи в команді. Повага до ув'язнених і толерантність проявляються фрагментарно. Інтерес до господарської діяльності установ виконання покарань виражений слабо. Професійно-важливі властивості сформовані недостатньо та не проявляються у ситуаціях професійної взаємодії.

На середньому рівні майбутній офіцер відтворює значну частину теоретичного матеріалу, виявляє знання і розуміння основних положень теорії прийняття управлінських рішень та основ пенітенціарного менеджменту; основ пенітенціарної педагогіки та специфічних особливостей педагогічного процесу в установах виконання покарань; фрагментарно відтворює знання кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчого процесу, сучасних міжнародних стандартів поводження з ув'язненими. Відтворює на репродуктивному рівні знання господарської діяльності та забезпечення комунально-побутової діяльності установ виконання покарань, знання основ оперативно-

розшукової діяльності. За допомогою викладача може відтворити уміння планувати, організовувати, контролювати діяльність персоналу установ виконання покарань, організовувати там педагогічний процес. Курсант з помилками демонструє вміння орієнтуватися в системі кримінально-процесуального права та в судовій практиці з кримінальних справ, вміння раціонально використовувати економічні важелі та передові методи господарювання з метою залучення засуджених до суспільно-корисної праці. Для цього рівня характерним є недостатній рівень організаторських здібностей, досить не виразний соціальний інтелект, недостатній педагогічний такт і емоційна стійкість, вибірково-фрагментарні прояви відповідальності, чесності і нетерпимості до корупційної поведінки. Рівень дисциплінованості і працездатності потребує покращення.

Курсант усвідомлює професійної цінності та мотиви професійної діяльності, але не завжди проявляє їх на практиці. Спостерігається фрагментарне ціннісне ставлення до професії, розуміння і усвідомлення важливості завдань, що їх виконують офіцери ДКВС України, проте часто проявляються прагматичні мотиви і ціннісні орієнтації. Професійно-важливі властивості сформовані, однак виявляються у ситуаціях професійної взаємодії не завжди.

Достатній (конструктивно-варіативний) рівень сформованості професійної компетентності передбачає, що майбутній офіцер ДКВС України в цілому володіє знаннями з теорії прийняття управлінських рішень та основ пенітенціарного менеджменту; основ пенітенціарної педагогіки та специфічних особливостей педагогічного процесу в установах виконання покарань; фрагментарно відтворює знання кримінально-виконавчого права та кримінально-виконавчого процесу, сучасних міжнародних стандартів поводження з ув'язненими. Разом з тим під час відтворення знань допускає помилки. Демонструє здатність

розв'язувати вправи і завдання господарської діяльності та забезпечення комунально-побутової діяльності установ виконання покарань, знання основ оперативно-розшукової діяльності, що стосуються стандартних ситуацій. Вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача щодо організації і проведення наукових досліджень.

Може в цілому самостійно застосовувати на практиці уміння планувати, організовувати, контролювати діяльність персоналу установ виконання покарань, організовувати там педагогічний процес. Курсант демонструє вміння орієнтуватися в системі кримінально-процесуального права та в судовій практиці з кримінальних справ, вміння раціонально використовувати економічні важелі та передові методи господарювання з метою залучення засуджених до суспільно-корисної праці, проте інколи потребує допомоги викладача. Вміє зіставляти, узагальнювати, систематизувати інформацію під керівництвом викладача щодо регулювання правових відносин та дотримання вимог законності під час виконання кримінальних покарань, як пов'язаних із позбавленням волі, так і не пов'язаних з ним. Демонструє вміння застосовувати сучасні методики викладання та методи наукової обробки й аналізу інформації у стандартних ситуаціях.

Професійно-важливі властивості сформовані, як правило проявляються у ситуаціях професійної взаємодії. Курсант в цілому усвідомлює корпоративні професійні цінності, часто проявляє їх у практичній діяльності. У ціннісно-мотиваційній сфері домінує ціннісне ставлення до професії, важливості завдань, що їх виконують працівники пенітенціарної служби, прагматичні мотиви і цінності проявляються не часто.

Щодо високого (творчого) рівня сформованості професійної компетентності офіцера-пенітенціарія України, то його характеризують

особливі творчі здібності, вміння самостійно здобувати знання, без допомоги викладача знаходити та опрацьовувати необхідну інформацію, вміння використовувати набуті знання і вміння для прийняття рішень у нестандартних ситуаціях, переконливо аргументувати відповіді, самостійно розкривати власні здібності та задатки. Професійно-важливі властивості сформовані, завжди проявляються у ситуаціях професійного характеру. Курсант демонструє здатність до роботи в команді у ситуаціях професійної взаємодії. У ціннісно-мотиваційній сфері виявляються ціннісне ставлення до професії, повне розуміння і усвідомлення важливості завдань, що їх виконують офіцери ДКВС України, прагматичні мотиви і цінності не притаманні.

Висновки. За результатами дослідження можна зробити наступні висновки: 1) аналітико-пошукові роботи дозволили врахувати позитивний досвід, сприяли раціональному використанню реалізованих іншими науковцями педагогічних інновацій, технологій, а також забезпечили доказовий характер обґрунтованих авторських пропозицій щодо поліпшення якості формування професійної компетентності офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби у процесі ступеневої освіти; 2) методика вимірювання рівня сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-пенітенціаріїв України ґрунтується на результатах узагальнення й аналізу педагогічної теорії та практики, охоплює систему критеріїв, показників і рівнів; 3) сформованість професійної компетентності доцільно оцінювати за чотирма рівнями: низький (рецептивно-продуктивний; середній (репродуктивний); достатній (конструктивно-варіативний) та високий (творчий); 4) проведене пілотне дослідження, яке охопило 100 курсантів 3-го та 4-го курсів Академії Державної пенітенціарної служби, та експертного оцінювання здатності критеріїв, показників і рівнів виконувати своє призначення дозволило зауважити на необхідності несуттєвого

доопрацювання характеристики рівнів, визначення чітких методів отримання кількісних даних, а також в цілому запропонована методика отримала схвальні відгуки.

Подальші дослідження будуть спрямовані на виконання аналізу традиційної системи підготовки офіцерів Державної кримінально-виконавчої служби України з позиції компетентнісного і системного підходів, а також стану сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів ДКВС України в умовах традиційної системи навчання.

Література:

1. Про схвалення Концепції реформування (розвитку) пенітенціарної системи України 2017. (Кабінет Міністрів України). Офіційний сайт Верховної ради України <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80>> (2020, січень, 03).
2. Макгакін, Дж. (2017). Сучасний в'язничний менеджмент. Київ: К. І. С.
3. Койл, Э. (2002). Подход к управлению тюрьмой с позиций человека. Лондон: МЦТИ.
4. Либлинг, А., Прайс, Д., Шеффер, Г. (2012). Тюремный работник. Лондон: «Рутледж».
5. Дармограй, П. В. (2017). Формування професійно компетентності майбутніх офіцерів Державної пенітенціарної служби України у процесі фахової підготовки: автореф. на здобуття ступеня канд. педагог. наук : 13.00.04. / Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія. Хмельницький.
6. Торічний, О. В. (2016). Потенціал інтерактивних технологій у формуванні фахової компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: Педагогічні науки*, 1, 186–198.
7. Синьов, В.М. (1996). Підготовка спеціалістів для пенітенціарної

системи. *Проблеми пенітенціарної теорії і практики*, 1, 17-24.

8. Тогочинський, О. М. (2015). Теорія і практика формування соціальної компетентності слухачів та курсантів вищих навчальних закладів МВС України: монографія. Чернігів: Видавництво «Десна Поліграф», 488 с.

9. Білявець, С. Я. (2017). Характеристика критеріїв і показників сформованості професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників. *Innovative solutions in modern science*, 6 (15), 25–39.

10. Діденко, О. В. (2015). Професійна компетентність офіцера-прикордонника: сутність поняття. *Освітньо-наукове забезпечення діяльності правоохоронних органів і військових формувань України: тези VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції*. Хмельницький: Вид-во НАДПСУ.

11. Собко, В. Г. (2015). Розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у фаховій підготовці із застосуванням ділових ігор: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький.

12. Усачик, Н. М. (2011). Формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі стажування в органах Державної прикордонної служби України: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький.

13. Морозов, С. М. (1994). Засоби контролю діагностичних якостей психологічних тестів. Київ: ІСДО.

14. Бурлачук, Л. Ф., Морозов, С. М. (2000). Словарь-справочник по психодиагностике. Санкт-Петербург: Издательство «Питер».

15. Хриков, Є. М. (2017). Методологія педагогічного дослідження. Харків: ФОП Панов А. М.

16. Бородієнко, О. В. (2017). Критерії, показники, рівні сформованості професійної компетентності керівників структурних підрозділів підприємств сфери зв'язку. *Молодь і ринок*, 7.

17. Гусаковский, М. А. (2006). Оценивание: образовательные возможности. Сборник научно-методических статей, Вып.4. Минск: БГУ.
18. Полторацька, В. В., Каданер, О. В. Контроль і оцінювання навчальних досягнень студентів в умовах модульно-рейтингової системи навчання. *Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports*. < <https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-03/09pvvrsl.pdf>>. (2020, січень, 03).
19. Федієнко, В. В. (2009). Моделі кваліметрії і порівняння рівнів навчальних досягнень студентів у різних оціночних системах: дис...канд. пед. наук: 13.00.09 «Теорія навчання». Кіровоград.
20. Фіцула, М. М. (2003). Педагогіка. Київ: Академвидав.
21. Дудікова, Л. В. (2018). Критерії, показники та рівні сформованості професійно-етичної компетентності майбутніх лікарів. *Virtus : scientific journal* / Ed.-in-Chief M. A. Zhurba, 20, Part 1.
22. Лебедева, Н. Г., Джурелюк, О. Т., Самойленко, Д. О. (2009). Основи психології і педагогіки: конспект лекцій. Алчевськ: ДонДТУ.
23. Машталер, А. М. (2016). Розвиток професійної компетентності офіцерів-прикордонників у системі підвищення кваліфікації засобами дистанційного навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Хмельницький.
24. Добренев, В. И., Кравченко, А. И. (2004). Виды экспертного опроса. Методы социологического исследования. Москва: ИНФРА-М. 768 с.
25. Даниленко, О., Желясков, В. (2019). Характеристика критеріїв сформованості готовності майбутніх судноводіїв до професійної діяльності. *Danish Scientific Journal*, 27 (2). С. 20–25.
26. Білявець, С. Я. (2019). Методична система формування професійної компетентності майбутніх офіцерів-прикордонників у процесі навчання військово-спеціальних дисциплін: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02,

13.00.04 / Нац. акад. Держ. прикордон. служби України ім. Богдана Хмельницького. Хмельницький: НАДПСУ.

27. Положення про організацію освітнього процесу в Академії Державної пенітенціарної служби. Затверджено наказом Академії Державної пенітенціарної служби від 08 серпня 2018 року № 249/ОД. (2018). Чернігів: Академія Державної пенітенціарної служби.

References:

1. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia (rozvytku) penitentsiarnoi systemy Ukrainy 2017. (Kabinet Ministriv Ukrainy). [On approval of the Concept of reforming (development) of the penitentiary system of Ukraine 2017. (Cabinet of Ministers of Ukraine)] Ofitsiynyy sayt Verkhovnoyi Rady Ukrayiny [The official website of the Verkhovna Rada of Ukraine]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/654-2017-%D1%80> (2020, January, 03) [in Ukrainian].

2. Makhakin, Dzh. (2017). Suchasnyi viaznychnyi menedzhment [Modern Prison Management]. Kyiv, Ukraine: K.I.S. [in Ukrainian].

3. Koyl, E. (2002). Podkhod k upravleniyu tiurmoy s pozitsii cheloveka [Approach to prison management from the point of view of a human]. London, UK: MTSTI. [in Ukrainian].

4. Libling, A., Prays, D., & Shefer, G. (2012). Tiuremnyy robotnik [Prison Officer]. London: Rutledzh. [in Ukrainian].

5. Darmohrai, P. V. (2017). Formuvannia profesiino kompetentnosti maibutnikh ofitseriv Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby Ukrainy u protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional competence of future officers of the State Penitentiary Service of Ukraine in the process of professional training]: avtoref. na zdobuttia stupenia kand. pedahoh. nauk: 13.00.04. / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [Khmelnytskyi Humanitarian Pedagogical Academy]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].

6. Torichnyy, O. V. (2016). Potencial interaktyvnykh tekhnologiy u formuvanni faxovoyi kompetentnosti majbutnix oficeriv-prykordonnykiv [Potential of interactive technologies in formation of future officers-frontier guards'professional competence]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriya: Pedagogichni nauky* [Collection of scientific papers of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine], no 1, 186–198. [in Ukrainian].
7. Synov, V.M. (1996). Pidgotovka specialistiv dlya penitentsiarnoyi systemy [Training specialists for Penitentiary System]. *Problemy penitentsiarnoyi teorii i praktyky* [Problems of Penitentiary Theory and Practice], no 1, 17-24. [in Ukrainian].
8. Togochnytskyi, O.M. (2015). Teoriya i praktyka formuvannya social'noyi kompetentnosti sluxachiv ta kursantiv vyshhykh navchal'nykh zakladiv MVS Ukrayiny [Theory and practice social competence forming of students and cadets of higher educational institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: monograph]. Chernigiv: Vydavnyctvo «Desna Poligraf». [in Ukrainian].
9. Biliavets, S. Ya. (2017). Kharakterystyka kryteriiv i pokaznykiv sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv [Characterization of criteria and indicators of professional competence of future border guards]. *Innovative solutions in modern science*, 6 (15), 25–39. [in Ukrainian].
10. Didenko, O. V. (2015). Profesiina kompetentnist ofitsera-prykordonnyka: sutnist poniattia [Professional competence of border guard officer: the essence of the concept]. *Osvitno-naukove zabezpechennia diialnosti pravookhoronnykh orhaniv i viiskovykh formuvan Ukrainy* [Educational and scientific support of law enforcement agencies and military formations of Ukraine] (2015, Khmelnytskyi). [in Ukrainian].

11. Sobko, V. G. (2015). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykiv u fakhovii pidhotovtsi iz zastosuvanniam dilovykh ihor [Development of professional competence of border guards in professional training using business games]: avtoref. na zdobuttia stupenia kand. pedahoh. nauk: 13.00.04. / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [Khmelnytskyi Humanitarian Pedagogical Academy]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
12. Usachyk, N. M. (2011). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi stazhuvannia v orhanakh Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy [Formation of professional competence of future border guards in the process of internship at the State Border Service of Ukraine]: avtoref. na zdobuttia stupenia kand. pedahoh. nauk: 13.00.04. / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [Khmelnytskyi Humanitarian Pedagogical Academy]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
13. Morozov, S. M. (1994). Zasoby kontroliu diahnostychnykh yakosti psikhologichnykh testiv [Means of control of diagnostic qualities of psychological tests]. Kyiv: ISDO. [in Ukrainian].
14. Burlachuk, L. F., Morozov, S. M. (2000). Slovar-spravochnyk po psikhodyahnostyke [Dictionary of psycho-diagnostics]. Sankt-Peterburh: Yzdatelstvo «Pyter». [in Russia].
15. Khrykov, Ye. M. (2017). Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of pedagogical research]. Kharkiv: FOP Panov A. M. [in Ukrainian].
16. Borodiienko, O. V. (2017). Kryterii, pokaznyky, rivni sformovanosti profesiinoi kompetentnosti kerivnykiv strukturnykh pidrozdiliv pidpriemstv sfery zv'iazku [The criteria, indicators, and levels of development of professional competence of the heads of structural subdivisions of professional competence of the heads of structural subdivisions of business enterprises of the contact sphere].

communication companies]. *Molod i rynek* [Youth and market], no. 7. [in Ukrainian].

17. Husakovskiy, M. A. (2006). Ocenivanie: obrazovatel'nye vozmozhnosti [Assessment: educational opportunities]. Sbornik nauchno-metodicheskikh statej [Collection of scientific and methodological articles], Vyp.4. Minsk: BGU. [in Belarus].

18. Poltoratska, V. V., Kadaner, O. V. Kontrol i otsiniuvannia navchalnykh dosiahnen studentiv v umovakh modulno-reitynhovoi systemy navchannia [Monitoring and estimation of educational reachings of students in conditions of a modular rating system of learning] *Pedagogika, psihologia ta mediko-biologichni problemi fizichnogo vihovanna i sportu* [Pedagogics, psychology, medical-biological problems of physical training and sports] <<https://www.sportpedagogy.org.ua/html/journal/2009-03/09pvvrsl.pdf>>. (2020, January, 03). [in Ukrainian].

19. Fediienko, V. V. (2009). Modeli kvalimetrii i porivniannia rivniv navchalnykh dosiahnen studentiv u riznykh otsinochnykh systemakh [Qualimetry Models and Comparison of Student Achievement Levels in Different Assessment Systems]: dysertatsiia kand. pedahoh. nauk : 13.00.09 «Learning theory». Kirovohrad. [in Ukrainian].

20. Fitsula, M. M. (2003). Pedahohika [Pedagogy]. Kyiv: Akademvydav. [in Ukrainian].

21. Dudikova, L. V. (2018). Kryterii, pokaznyky ta rivni sformovanosti profesiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh likariv [Criteria, indicators and levels of future doctor's professional and ethical competence formation]. *Virtus: scientific journal* / Ed.-in-Chief M. A. Zhurba, 20, Part 1. [in Ukrainian].

22. Lebedieva, N. G., Dzhureliuk, O. T., Samoilenko, D. O. (2009). Osnovy psykholohii i pedahohiky [Fundamentals of psychology and pedagogy]. Alchevsk: DonDTU. [in Ukrainian].

23. Mashtaler, A. M. (2016). Rozvytok profesiinoi kompetentnosti ofitseriv-prykordonnykiv u systemi pidvyshchennia kvalifikatsii zasobamy dystantsiinoho navchannia [Development of professional competence of frontier officers in the system of advanced training by means of distance learning]: avtoref. na zdobuttia stupenia kand. pedahoh. nauk: 13.00.04. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
24. Dobrenkov, V. I., Kravchenko, A. I. (2004). Vidy jekspertnogo oprosa. Metody sociologicheskogo issledovaniia. [Types of expert survey. Methods of sociological research]. Moskva: INFRA-M. [in Russia].
25. Danylenko, O., Zheliaskov, V. (2019). Kharakterystyka kryteriiv sformovanosti hotovnosti maibutnikh sudnovodiiv do profesiinoi diialnosti [Characterization of the criteria for the formation of readiness of future navigators for professional activities]. *Danish Scientific Journal*, no. 27 (2). [in Ukrainian].
26. Biliavets, S. Y. (2019). Metodychna systema formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv-prykordonnykiv u protsesi navchannia viiskovo-spetsialnykh dystsyplin [Methodical system of formation of professional competence of future officers-border guards in the process of training of military special disciplines]: dysertatsiia dokt. pedahoh. nauk: 13.00.02, 13.00.04 / Khmelnytska humanitarno-pedahohichna akademiia [Khmelnytskyi Humanitarian Pedagogical Academy]. Khmelnytskyi. [in Ukrainian].
27. Academy of the State Penitentiary Service (2018). Polozhennia pro orhanizatsiiu osvithoho protsesu v Akademii Derzhavnoi penitentsiarnoi sluzhby [Position on the organization of the educational process in the Academy of the State Penitentiary Service]. Chernihiv [in Ukrainian].

УДК: 378:37.013.3

ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДИЗАЙНУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬО- ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

аспірант, Горянський В. В.

Київська державна академія декоративно-прикладного мистецтва і дизайну імені М. Бойчука

У статті окреслено завдання й шляхи розв'язання проблем художньо-графічної освіти на шляху формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів дизайну. Здійснено ґрунтовний аналіз сучасних досліджень та публікацій щодо формування фахової компетентності у майбутніх дизайнерів. Обґрунтовано сутність поняття «компетентність» через призму державних освітніх стандартів вищої професійної освіти щодо формування базових професійних компетентностей у майбутніх фахівців дизайну. Переглянуто методичку формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів дизайну у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін.

Ключові слова: фахова компетентність, художньо-графічні дисципліни, художня освіта, дизайн, формування професійних компетентностей.

аспірант, Горянський В.В. Формирования профессиональной компетентности будущих бакалавров дизайна В процессе изучения художественно-графический дисциплин / Киевская государственная академия декоративно-прикладного искусства и дизайна имени М. Бойчука, Украина, Киев

В статье обозначены задачи и пути решения проблем художественно-графической образования на пути формирования профессиональной компетентности будущих бакалавров дизайна. Осуществлен основательный анализ современных исследований и публикаций по формированию профессиональной компетентности у будущих дизайнеров. Обоснованно сущность понятия «компетентность» через призму государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования по формированию базовых профессиональных компетенций у будущих специалистов дизайна. Просмотрено методика формирования профессиональной компетентности будущих бакалавров дизайна в процессе изучения художественно-графических дисциплин.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, художественно-графические дисциплины, художественное образование, дизайн, формирование профессиональных компетенций.

Goryanskiy V.V., postgraduate, Formation of professional competence of future bachelors of design in the process of study of scientific and graphic disciplines / Kyiv state academy of frts and design named after M. Boychuk, Ukraine, Kiev

The article outlines the tasks and ways of solving the problems of graphic arts education in the way of forming the professional competence of future bachelors of design. A thorough analysis of current research and publications on the formation of professional competence in future designers has been carried out. The essence of the concept of "competence" is substantiated through the prism of the state educational standards of higher professional education in relation to the formation of basic professional competences in future design specialists. The technique of forming the

professional competence of future bachelors of design in the process of studying the art and graphic disciplines is reviewed.

Keywords: professional competence, graphic arts disciplines, art education, design, formation of professional competences.

Вступ. Проблема набуття компетентностей для формування творчої особистості набуває державного значення. Це зумовлено необхідністю вдосконалення професійної освіти і формування творчої особистості, підвищення рівня розвитку творчої грамотності студентів на заняттях, потребами розширення їхніх знань, умінь і навичок у художньо-графічній діяльності, збереження кращих традицій академічної школи рисунку, живопису, використання тільки ефективних форм і методів професійної підготовки майбутнього бакалавра.

Нині провідним показником якості підготовки дизайнера до професійної діяльності є фахова компетентність – сукупність характеристик ділових і особистих якостей професіонала, що відображають рівень знань, умінь, досвіду та соціально-етичну позицію людини [1].

На жаль, у вітчизняній педагогічній науці до цього часу були практично відсутні ґрунтовні дослідження такої невід’ємної складової професійної підготовки художників-дизайнерів як художньо-графічна діяльність, тому особливо актуальними залишаються науково-практичні пошуки шляхів формування у студентів фахової компетентності під час художньо-графічних дисциплін, вивчення психолого-педагогічних чинників розвитку творчої особистості та виховання у студентської молоді бажання створювати, жити і творити.

Основними причинами актуалізації проблеми формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів дизайну вважаємо відсутність загальноприйнятої структури компетентностей в існуючих педагогічних

дослідженнях, теоретичних засад цього процесу, що відображають сутність та можливості його вдосконалення, системного підходу до формування знань, умінь і навичок з художньо-графічних дисциплін у досліджуваній галузі, а також змістового наповнення та відповідного навчально-методичного інструментарію.

Постановка завдання. Мета статті – охарактеризувати та висвітлити основні методичні напрямки формування фахових компетентностей у майбутніх бакалаврів дизайну в процесі вивчення художньо-графічних дисциплін.

Разом з цим постає питання про обґрунтування сутності фахової компетентності майбутніх бакалаврів дизайну та опис оптимальних методичних рішень для формування фахових компетентностей у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін.

Поставлені завдання вирішуються такими методами дослідження: теоретичним – аналіз та вивчення психолого-педагогічної, філософської, спеціалізованої та художньої літератури для визначення і обґрунтування формування фахової компетентності майбутніх бакалаврів дизайну у процесі вивчення художньо-графічних дисциплін; уточнення поняття «компетентність» та «фахова компетентність»; праксиметричні – для визначення ефективності поетапного впровадження методики розвитку фахових компетентностей майбутніх бакалаврів дизайну під час вивчення художньо-графічних дисциплін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проблемою дослідження професійної компетентності займалися і займаються багато зарубіжних і вітчизняних вчених: Л. Ващенко, В. Введенський, М. Жалдак, І. Зязюн, М. Корнілова, О. Локшина, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Пометун, А. Хуторський, О. Савченко, С. Сисоєва, О. Семенов та ін. Питання компетентності у дизайн-освіті вивчали такі українські науковці як О. Бойчук, О. Васіна, В. Запорожченко, С. Мільчевич, В. Неня, О.

Пальцун та ін., а також зарубіжні науковці, такі як Н. Банько, О. Ларіонова, Г. Синіцин, О. Тат'яненко та ін.

Аналізуючи наукову літературу з проблеми художньо-графічної діяльності в педагогічному аспекті, вважаємо за необхідне виділити наступні її істотні ознаки [2,3,4,5]: Художньо-графічна діяльність – процес соціальний, пов'язаний з духовно-практичним освоєнням середовища, який сприяє втіленню змісту діяльності і її гуманістичної спрямованості в емоційно-образній формі, яка забезпечує естетичне сприйняття світу. Художньо-графічна діяльність забезпечує реалізацію культурологічної функції особистості, що характеризується у філософії як здатність творити культуру. Художньо-графічна діяльність – соціально-психологічне явище, що визначає емоційно-естетичну активність особистості із складною, зовні і всередину направленою пізнавальною і комунікативною мотивацією.

Художньо-графічна діяльність розвиває комплексну здібність особистості до створення кінцевого продукту художнього твору, який забезпечує: здібність до художньо-образного освоєння світу, в якому поєднуються об'єкт і суб'єкт, і відношення до нього суб'єкта, тобто ціннісну інформацію про світ; здібність до створення художньої реальності: наочних, наочно-імітаційних образів, співпереживання і співчуття суб'єкта; здатність користуватися мовою мистецтва, тобто здатність образно моделювати предметне середовище і своє відношення до нього, здатність втілювати його в реальній формі.

Художньо-графічна діяльність – це особливий вид людської діяльності, в процесі якої людина, саморозвиваючись, самореалізуючись, самовиражаючись, створює духовні та матеріальні цінності, що володіють, як об'єктивно-суспільною, так і суб'єктивно-особистісним значенням.

Художньо-графічна діяльність розвиває: здатність особистості до цілісного світосприймання, проявами якого є відчуття пропорцій, ритму, форми; здатність естетичної оцінки, художній смак; здатність особистості до психологічного перевтілення – гнучкості, керованості і координування мовного і рухового апарату. Художньо-графічна діяльність – це вища форма самореалізації і самовираження особистості, в якій активно беруть участь всі фізичні і духовні сили людини.

Отже, в ході узагальненого аналізу проблеми художньо-графічної діяльності нами було встановлено, що вона може розглядатися як особливий вид людської діяльності, для якої характерні: наявність загальної художньо-естетичної спрямованості особистості, ненасичуваній і перманентній потребі в графічному мистецтві; наявність якої-небудь ідеї, задуму, завдання; соціокультурна або особова значущість діяльності; наявність сприятливих умов для цієї діяльності; наявність особистих передумов (спеціальних здібностей і психологічних якостей), а також новизна, оригінальність процесу і результату.

У контексті даного дослідження художньо-графічна діяльність, що виражається в художньому способі сприйняття, пізнання, втілення і рефлексії, зумовлюється, на нашу думку, рівнем розвитку графічної компетентності особистості і, у свою чергу, може служити інструментом її розвитку.

Для визначення спеціалізованих компетентностей майбутніх педагогів-дизайнерів проведемо дослідження професійної компетентності самих дизайнерів. Так, за визначеннями С. В. Чирчик, професійна компетентність дизайнера – це готовність і здатність цілеспрямовано діяти відповідно до вимог справи, методично, організовано і самостійно розв'язувати задачі та проблеми в конкретній предметній галузі, а також здійснювати самооцінку результатів своєї діяльності [7].

Художньо-графічна компетентність – це інтеграційна властивість особистості учня, особливе психологічне формування, що визначає емоційно-естетичну спрямованість і активність особистості, здібність до художньо-образного освоєння середовища за допомогою графічних методів і засобів, а також його втілення в духовному або реально предметному матеріалі. Слід зазначити, що в загальнопсихологічному аспекті творчу компетентність педагога розглянуто в дослідженні С. Яланської, яка трактує це поняття з позиції найвищого рівня розвитку професіоналізму, коли людина здійснює професійну діяльність на творчій основі стабільно й неперервно [9, с.77].

Організація дослідження поняття «компетентність» полягає у виконанні основних функцій:

– *методологічній*, яка дає змогу визначити проблему, задля якої здійснюється дослідження; сформулювати його мету і завдання; зафіксувати вихідні положення про досліджуваний об'єкт; зіставити дане дослідження з тими, що проводилися раніше;

– *методичній*, спрямованій на розроблення загального логічного плану дослідження, визначення методів збору і аналізу інформації, розроблення процедури дослідження, проведення порівняльного аналізу отриманих результатів;

– *організаційній*, яка забезпечує розробку чіткої системи процесів дослідження, публікацію результатів тощо.

За визначенням А.В. Хуторського: «Компетентнісно-орієнтований підхід – підхід до організації навчально-виховного процесу, спрямований на набуття особистості певної суми знань і досвіду, що дають змогу їй робити висновки про щось, переконливо висловлювати власні думки, діяти адекватним чином у різних ситуаціях» [8]. На нашу думку, компетентнісний підхід у вищій мистецькій освіті орієнтований на всебічний розвиток й підготовку студента до його професійної діяльності

не лише як компетентного фахівця, а й як високо вихованої, освіченої особистості і передбачає отримання ним як знань, умінь, навичок так і здатності до постійного самовдосконалення, самоосвіти, прийняття креативних рішень та розвитку гуманістичних цінностей. Розвиток компетентностей студента у вищій мистецькій освіті спрямований на оволодіння ним художньо-графічних умінь, знань і навичок, а також на перебудову способу мислення у русло художньо-графічної професійної діяльності.

Висновки. Аналіз динаміки в розвитку художньо-графічної діяльності дає можливість стверджувати поступовий хід від меншої до більшої реалістичності. На певному етапі еволюції трапляється перехід від однієї якості до іншої. Майже скрізь, в різних куточках земної кулі протягом тисячоліть триває безперервний розвиток образотворчого мистецтва, підґрунтям якого слугує графічний рисунок. В ньому, як і в інших артефактах культури, людина втілила народжені нею думки, винайдені та використані нею засоби та способи дій.

У художньо-графічної діяльності як культурологічного явища є об'єктивна визначеність, тому що це – реальність, яка існує сама по собі, окремо від людини. Але цьому феномену культури властива суб'єктивна визначеність, оскільки в ній втілений смисл, значення людської духовно-творчої активності. Людина втілює в рисунку світ уявлення, цілі, бажання, художній смак, ідеали тощо. І в той же час людина олюднює рисунок як продукт своєї діяльності. Культурологи вважають, що найбільша здатність людини наділяти свої творіння смислом проявлена в мові. Художньо-графічна діяльність – своєрідна мова образотворчого мистецтва, яка несе сенс і зміст людської суті від первісного життя до сучасності, а всередині цих сценаріїв, може отримати нові імпульси для розвитку. Нами було з'ясовано, що фахова компетентність майбутнього бакалавра дизайну – це інтеграційна

властивість особистості студента, особливе психологічне формування, що визначає емоційно-естетичну спрямованість і активність особистості, здібність до художньо-образного освоєння середовища за допомогою графічних методів і засобів, а також його втілення в духовному або реально предметному матеріалі.

Отже, компетентність, по-перше, об'єднує в собі інтелектуальну і навичкову складову освіти; по-друге, в понятті компетентності закладена ідеологія інтерпретації змісту освіти, орієнтованого на результат; по-третє, компетентність має інтеграційну природу, оскільки вона вбирає в себе ряд однорідних або близькоспоріднених умінь і знань, що належать до широких сфер діяльності.

Література:

1. Андрущенко В.П. (2004). *Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу*. Вища освіта України, 1, 5-9.
2. Комарова, Т.С. (1990) *Изобразительная деятельность в детском саду: обучение и творчество*. Москва, Педагогика, 144.
3. *Закон України про вищу освіту, 2004*. (Верховна Рада України Відомості Верховної Ради України, 168-221, 54.
4. Рубинштейн С.Л. (1958). *О мышлении и путях его исследования: монография*. Москва, АН СССР, 145.
5. Рубинштейн С.Л. (1981). *Особенности и одаренность: хрестоматия по возрастной и педагогической психологии*. Москва, АН СССР, 35–36.
6. Татарченкова С.С., Телешов С.В. (2008). *Формирование ключевых компетентностей учащихся через проектную деятельность: учебно-методическое пособие*. Москва, КАРО, 160.
7. Чирчик С.В. (2011). *Акмеологічний підхід у професійній підготовці майбутніх дизайнерів*. Вища школа, 5/6, 36-37.

8. Хуторской А.В. (2003). *Ключевые компетенции как компонент личностно ориентированной парадигмы образования*. Народное образование, 2, 58–64.
9. Яланська С. (2012) *Творча компетентність педагога як умова ефективності професійної діяльності. Естетика і етика педагогічної дії*. ПНПУ ім. В.Г. Короленка, 4, 77.

References:

1. Andrushchenko V.P. (2004). *Modernizatsiia pedahohichnoi osvity Ukrainy v konteksti Bolonskoho protsesu* [Modernization of pedagogical education of Ukraine in the context of the Bologna process]. *Vyshcha osvita Ukrainy*, 1, 5-9. [in Ukrainian].
2. Komarova, T.S. (1990) *Izobrazitel'naja dejatel'nost' v detskom sadu: obuchenie i tvorchestvo* [Visual Activities in Kindergarten: Learning and Creativity]. Moskva, Pedagogika, 144. [in Russian].
3. *Zakon Ukrainy pro vyshchu osvitu, 2004*. (Verkhovna Rada Ukrainy Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy [Law of Ukraine on Higher Education, 2004. (Verkhovna Rada of Ukraine)], 168-221, 54. [in Ukrainian].
4. Rubinshtejn S.L. (1958). *O myshlenii i putjah ego issledovanija: monografija* [About thinking and ways of its research: a monograph]. Moscow, AN SSSR, 145. [in Russian].
5. Rubinshtejn S.L. (1981). *Osobennosti i odarennost': hrestomatija po vozrastnoj i pedagogicheskoi psihologii* [Features and giftedness: anthology in developmental and educational psychology]. Moscow, AN SSSR, 35–36. [in Russian].
6. Tatarchenkova S.S., Teleshov S.V. (2008). *Formirovaniye kliuchevykh kompetentnostei uchashchikhsia cherez proektnuiu deiatelnost: uchebno-metodycheskoe posobie* [The formation of key competencies of students through project activities: a teaching tool]. Moscow, KARO, 160. [in Russian].

7. Chyrchuk S.V. (2011). *Akmeologichnyi pidkhid u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh dyzaineriv* [Acmeological approach in the professional training of future designers]. *Vyshcha shkola*, 5/6, 36-37. [in Ukrainian].
8. Hutorskoj A.V. (2003). *Kljuchevye kompetencii kak komponent lichnostno orientirovannoj paradigmy obrazovanija* [Key competencies as a component of a personality-oriented education paradigm]. *Narodnoe obrazovanie*, 2, 58–64. [in Russian].
9. Yalanska S. (2012) *Tvorcha kompetentnist pedahoha yak umova efektyvnosti profesiinoi diialnosti. Estetyka i etyka pedahohichnoi dii* [The creative competence of the teacher as a condition for the effectiveness of professional activity. Aesthetics and ethics of pedagogical action]. *PNPU im. V. H. Korolenka*, 4, 77. [in Ukrainian].

УДК 378.14

**АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З
АГРОІНЖЕНЕРІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО
СЕРЕДОВИЩА**

кандидат технічних наук, доцент, Доценко Н. А.

Миколаївський національний аграрний університет, Миколаїв, Україна

<https://orcid.org/0000-0003-1050-8193>

У статті представлений аналітичний огляд підготовки бакалаврів з агроінженерії в умовах інформаційно-освітнього середовища. Досліджувались питання частоти використання мережі Інтернет для пошуку навчальної інформації; типів девайсів, які здобувачі вищої освіти інженерних спеціальностей використовують для організації навчання; ступеня зацікавленості щодо відповідних типів електронної навчальної інформації; стану використання інформаційного освітнього середовища в процесі фахової підготовки;

видів інформації щодо наочного сприйняття. З'ясовано потреби бакалаврів з агроінженерії при роботі в інформаційно-освітньому середовищі та надано рекомендації щодо створення електронного навчального контенту дистанційних курсів. Обґрунтовано необхідність побудови курсу з використанням медіа-об'єктів, виконання покрокового контролю отриманих знань та навичок та безперервного зв'язку між здобувачем вищої освіти і викладачем.

Ключові слова: інформаційно-освітнє середовище, професійна підготовка, бакалаври з агроінженерії.

Канд. техн. наук, доцент Доценко Н. А. Аналитический обзор подготовки бакалавров агроинженерии в условиях информационно-образовательной среды/ Николаевский национальный аграрный университет, Николаев, Украина

В статье представлен аналитический обзор подготовки бакалавров агроинженерии в условиях информационно-образовательной среды. Исследовались вопросы частоты использования сети Интернет для поиска учебной информации; типов девайсов, которые соискатели высшего образования инженерных специальностей используют для организации обучения; степени заинтересованности в соответствующих типов электронной учебной информации; состояния использования информационной образовательной среды в процессе профессиональной подготовки; видов информации по наглядного восприятия. Выяснено потребности бакалавров по агроинженерия при работе в информационно-образовательной среде и даны рекомендации по созданию электронного учебного контента дистанционных курсов. Обоснована необходимость построения курса с использованием медиа-объектов, выполнения пошагового контроля

полученных знаний и навыков и непрерывной связи между соискателем высшего образования и преподавателем.

Ключевые слова: информационно-образовательная среда, профессиональная подготовка, бакалавры по агроинженерии.

Ph.D., Associate Professor Dotsenko N. A., Analytical overview of bachelor's degree programs in agricultural engineering in the conditions of information and education environment / Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, Ukraine

The article presents an analytical review of the preparation of bachelors in agricultural engineering in the conditions of information and educational environment. The question of the frequency of use of the Internet for searching educational information was investigated; the types of devices that higher education students use to organize training; the degree of interest in relevant types of e-learning information; the state of use of the educational information environment in the process of professional training; types of information on visual perception. The requirements of the bachelors in agricultural engineering to work in the information and educational environment are clarified and the recommendations on creation of e-learning content of distance courses are given. The necessity to build a course using media objects, step by step control of the acquired knowledge and skills and continuous communication between the higher education applicant and the teacher are substantiated.

Keywords: informational and educational environment, vocational training, bachelors in agricultural engineering.

Вступ. Викладачі та здобувачі вищої освіти спеціальності «Агроінженерія» в ході роботи в умовах інформаційно-освітнього середовища стикаються з подоланням труднощів у досягненні своїх

спеціалізованих цілей. Сучасні здобувачі вищої освіти потребують актуальних дистанційних курсів, що можуть допомогти їм вирішити практичні завдання за фахом, з якими вони стикаються в реальному житті [1, 2]. Позитивним є те, що інформаційно-освітнє середовище створене з багатьох дисциплін, але все одно під час їх застосування виникає багато проблемних питань, а також вони потребують систематичного вдосконалення у зв'язку з технологічним прогресом [3, 4]. Тому перш ніж приступити до створення курсу, необхідно визначити, яку саме інформацію хотілося б бачити на сторінках курсу здобувачам вищої освіти та з'ясувати, чи буде використання саме цих методів ефективним в процесі фахової підготовки майбутнього агроінженера.

Виклад основного матеріалу. З метою аналітичного огляду підготовки бакалаврів з агроінженерії в умовах інформаційно-освітнього середовища нами було проведено анкетування. В ньому брали участь здобувачі вищої освіти інженерно-енергетичного факультету Миколаївського національного аграрного університету у кількості 174 особи. Метою анкетування було виявлення стану використання здобувачами вищої освіти інженерних спеціальностей електронної навчальної інформації в мережі Інтернет, а також з'ясування найбільш актуальних методів навчання в умовах єдиного освітнього середовища.

Досліджувались наступні питання [5]:

- частота використання мережі Інтернет для пошуку навчальної інформації;
- типи девайсів, які здобувачі вищої освіти інженерних спеціальностей використовують для організації навчання;
- ступінь зацікавленості щодо відповідних типів електронної навчальної інформації;
- стан використання інформаційного освітнього середовища в процесі фахової підготовки;

- види інформації щодо наочного сприйняття.

Проаналізуємо результати анкетування з приводу дослідження частоти використання мережі Інтернет для пошуку навчальної інформації представлено на рис.1.

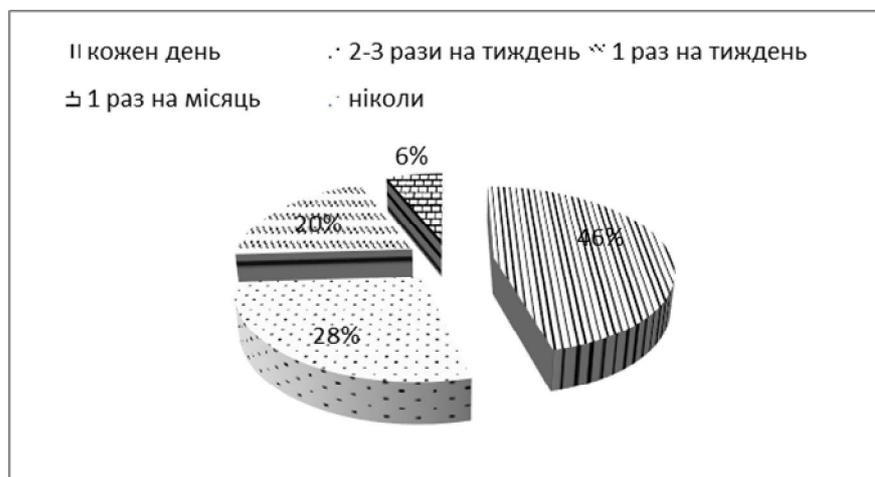

Рис. 1. Графічне зображення стану використання мережі Інтернет здобувачами вищої освіти спеціальності «Агроінженерія» для пошуку навчальної інформації

Згідно отриманих даних майже 50% опитаних використовують мережу Інтернет щодня, 28% – користуються нею до трьох раз на тиждень, 20% – щотижня і 6% – щомісяця. Актуальність використання мережі Інтернет для пошуку навчальної інформації підтверджено. Цей факт надає можливість стверджувати, що майбутні агроінженери потребують навчального контенту в електронному вигляді.

Щодо дослідження типів девайсів, якими здобувачі вищої освіти інженерних спеціальностей користуються для навчання отримані наступні результати (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**). Стаціонарний комп'ютер з метою навчання використовують 12% опитаних респондентів, 36% використовують ноутбук, всього 2% користуються нетбуком, 12% – планшетом і 44% опитаних здобувачів вищої освіти обрали для навчальних цілей смартфон. Дослідження типів девайсів, якими користуються здобувачі вищої освіти інженерних

спеціальностей для навчання представлено у вигляді діаграми на рисунку.

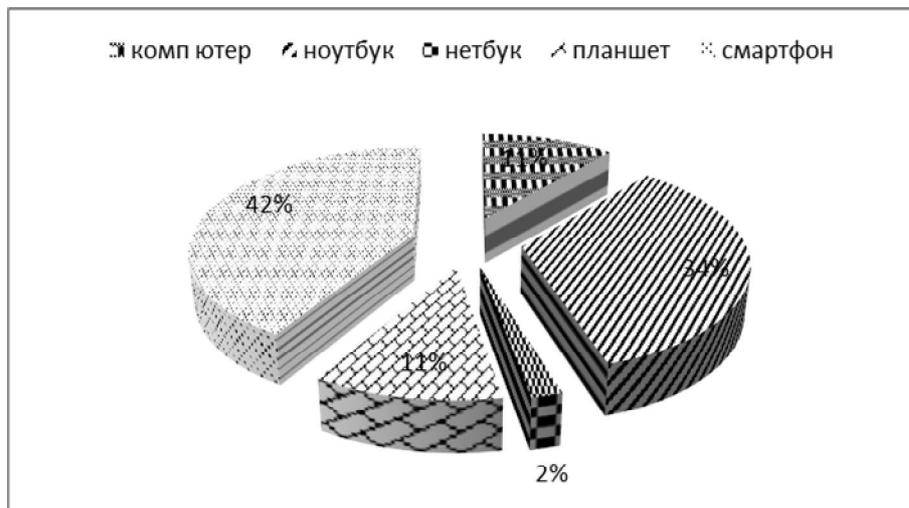

Рис. 2. Дослідження типів девайсів, якими користуються здобувачі вищої освіти інженерних спеціальностей для навчання

Відповідно, електронна навчальна інформація має бути представлена в дистанційному курсі таким чином, щоб нею було зручно користуватися саме за допомогою таких девайсів. Тобто можна зробити висновок про те, що найбільш популярним типом девайсів для навчання є ноутбук та смартфон.

Проаналізуємо результати анкетування стосовно дослідження типів електронної навчальної інформації, що цікавить бакалаврів з агроінженерії найбільше (**Ошибка! Источник ссылки не найден.**).

Навчальна інформація, що цікавить бакалаврів з агроінженерії в Інтернеті найбільше – електронні навчальні посібники. За отриманими результатами досліджень 42 % відповіли, що їх цікавлять електронні навчальні посібники, 24 % надають перевагу відео лекціям провідних фахівців зі спеціальності, 10 % вважають необхідними для освіти навчальні тренажери та 24 % відзначили презентації з дисциплін.

Тобто, найбільш актуальною інформацією є електронні посібники, презентації та відео лекції. Можливо відзначити актуальність наповнення

дистанційного курсу для майбутніх агроінженерів інтерактивними презентаціями, відео лекціями та електронними посібниками.

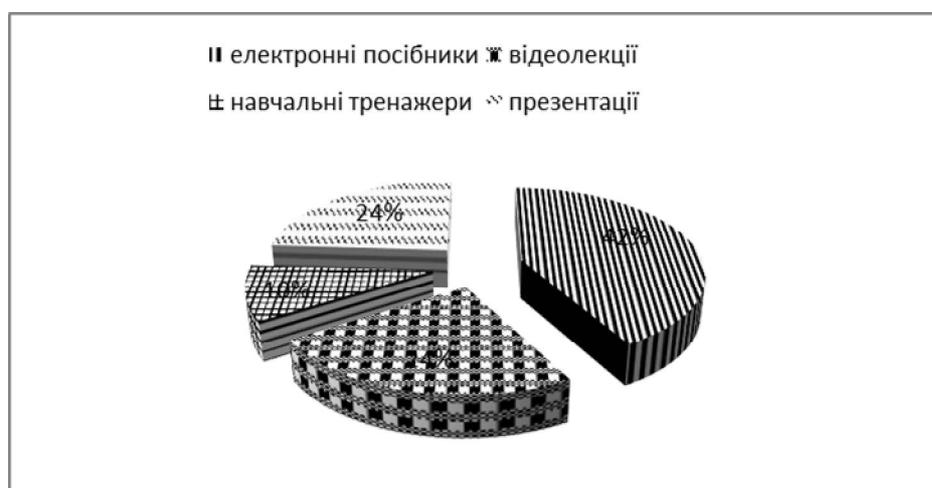

Рис. 3. Графічне зображення результатів дослідження типів електронної навчальної інформації, що цікавить здобувачів вищої освіти інженерних спеціальностей найбільше

Проаналізуємо результати анкетування щодо дослідження стану використання інформаційно-освітнього середовища для фахової підготовки бакалаврів з агроінженерії (рис.4).

Для фахової підготовки 20% опитаних відповіли, що роблять це з більшості дисциплін, а 21% – тільки з профільних дисциплін, 9% – разово завантажують робочий кейс і не повертаються до роботи в середовищі. Лише 7% бакалаврів з агроінженерії проходять тестування один раз у семестр, в той час як 17% - кожного модуля виконують тести, а 26% здобувачів вищої освіти продивляються навчальні матеріали з різною періодичністю.

Стан використання інформаційно-освітнього середовища для професійної підготовки бакалаврів з агроінженерії представлено діаграмою.

В ході аналізу використання інформаційно-освітнього середовища для фахової підготовки визначено, що майбутні агроінженери

використовують його для підготовки як з профільних, так і з фахових дисциплін.

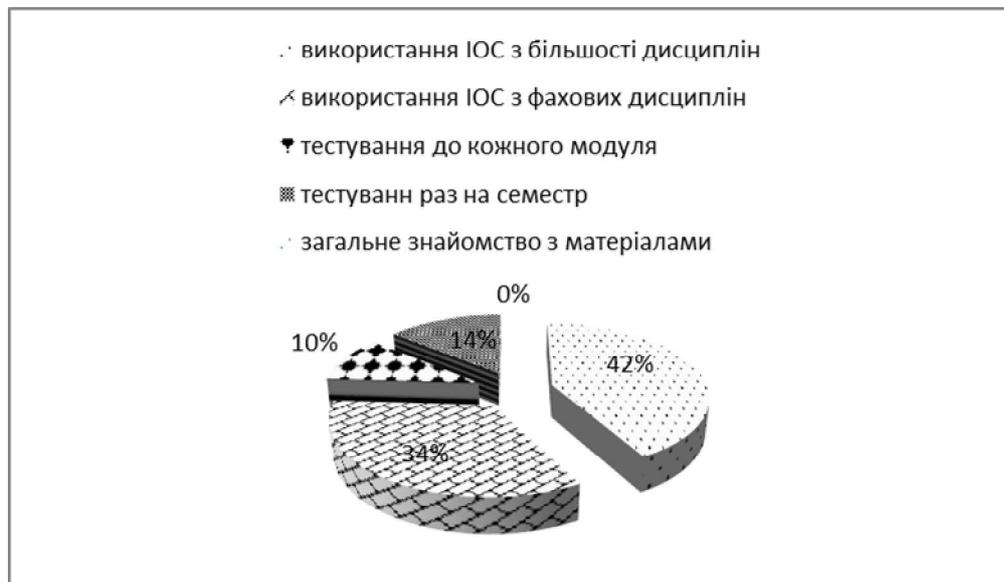

Рис.4. Стан використання інформаційно-освітнього середовища для професійної підготовки бакалаврів з агроінженерії

Досліджуючи тип інформації, яку легше сприймати бакалаврам з агроінженерії 8 % опитаних обрали аудіо інформацію, майже 50 % – візуальну, не більше 20 % обрали аудіо-візуальну, більше 10 % – текст, 18 % – комбінацію з усіх зазначених варіантів (рис.5). Визначено доцільність поєднання різних типів інформації.

Стан сприйняття інформації бакалаврами з агроінженерії представлено діаграмою. Актуальним є проходження дистанційних курсів провідних викладачів України і світу. Щодо питання про бажання здобувачів вищої освіти інженерних спеціальностей доповнити їх навчання дистанційними курсами інших держав 22 % опитуваних відповіли, що не бажають приймати участь в таких курсах, 32 % виявили бажання, а 46 % відзначили, що потребують допомоги при проходженні таких курсів. Тобто, проходження таких курсів є логічним доповненням при вивченні профільних дисциплін майбутніми агроінженерами.

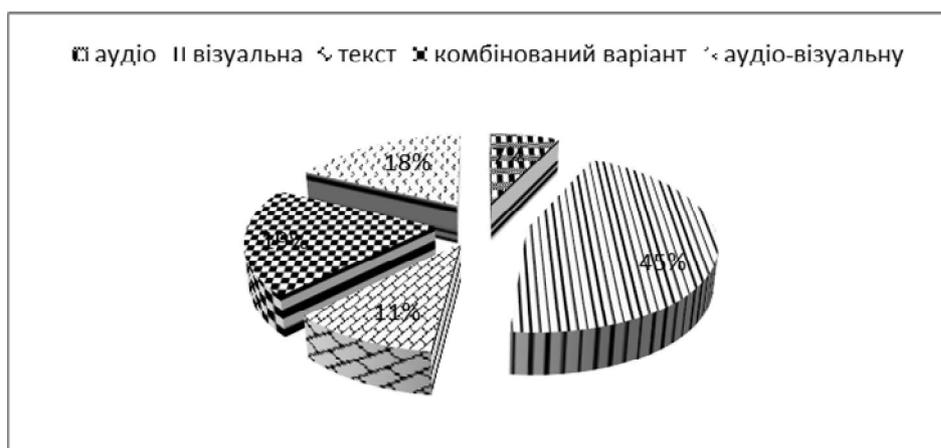

Рис. 5. Стан сприйняття інформації бакалаврами з агроінженерії

Висновки. Дослідження стану використання бакалаврами з агроінженерії електронної навчальної інформації підводить до висновків про те, що більшість опитаних використовують мережі Інтернет для пошуку навчальної інформації кожного дня через смартфони та ноутбуки. В навчанні використовуються електронні посібники, але є потреба у розробці методик щодо використання відеолекцій презентацій та навчальних тренажерів. Недостатньо використовується інформаційно-освітнє середовище та його інструменти з метою підготовки бакалаврів з агроінженерії. Досліджуючи тип інформації, яку легше сприймати бакалаврам з агроінженерії, можна стверджувати, що домінує аудіо-візуальний контент, менш актуальним є застосування текстової інформації, що підкреслює потребу у розробці методик щодо її подання.

Література:

1. Бацуровська, І. В. (2015). Масові відкриті дистанційні курси: інноваційна тенденція в освіті. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В. О. Сухомлинського*, сс. 31-34.
2. Биков, В. Ю., Кухаренко, В. М., Сиротинко, Н. Г., & Рибалко, О. В. (2008). *Технологія розробки дистанційного курсу*. Київ: Міленіум.
3. Самойленко, О. М., Бацуровська, І. В., & Юзбашева, Г. (2014). *Теоретико-методичні основи вдосконалення системи освіти:*

дидактичний аспект: колективна монографія. (Г. Юзбашева, Ред.) Херсон: КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти».

4. Співаковський, О. В., Щедролосьєв, Д. Є., Чаловська, Н. М., & ін., т. (2005). *Інформаційні технології в управлінні вищими навчальними закладами (прикладний аспект): метод. посіб. – 2-ге вид.* Херсон: Айлант.

5. Самойленко, О. М., Бацуровська, І. В., Самойленко, О. О., & Доценко, Н. А. (2018). Упровадження моделі підготовки магістрів до освітньо-наукової діяльності в умовах масових відкритих дистанційних курсів. *Інформаційні технології і засоби навчання, Том 64(№2)*, сс. 197-220. doi:10.33407/itlt.v64i2

References:

1. Batsurovska, I. V. (2015). Masovi vldkriti distantsnyi kursi: Innovatsiyna tendentsiya v osvlti. *Naukoviy visnik MikolaYivskogo natsionalnogo univrsitetu Imeni V. O. Suhomlinskogo*, ss. 31-34.

2. Bikov, V. Yu., Kuharenko, V. M., Sirotinko, N. G., & Ribalko, O. V. (2008). *Tehnologiya rozrobki distantsynogo kursu*. Kyiv, Mlenlum.

3. Samoilenko, O. M., Batsurovska, I. V., & Yuzbasheva, G. (2014). *Teoretiko-metodichni osnovi vdoskonalennya sistemi osvlti: didaktichniy aspekt: kolektivna monografiya.* (G. Yuzbasheva, Red.) Herson: KVNZ «Hersonska akademiya neperervnoyi osvlti».

4. Spivakovskiy, O. V., SchedpolocEv, D. E., Chalovcka, N. M., & in., t. (2005). *Infomatsiyini tehnologiYi v uppavlinni vischimi navchalnimi zakladami (ppikladniy aspekt): metod. pocib., 2-ge vid.* Xercon: Aylant.

5. Samoilenko, O. M., Batsurovska, I. V., Samoilenko, O. O., & Dotsenko, N. A. (2018). *Uprovadzhennya modell pldgotovki maglstriv do osvltno-naukovoyi dlyalnostl v umovah masovih vldkritih distantsynih kurslv.* *Informatsyni tehnologiyi I zasobi navchannya*, Tom 64(№2), ss. 197-220. doi:10.33407/itlt.v64i2

УДК 378.1:78

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКСОНОМІЇ БЛУМА У ХХІ СТОЛІТТІ

кандидат педагогічних наук, доцент Лебідь І. В.

Комунальний вищий навчальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка», Україна, м. Умань

На основі аналізу головних тенденцій, зумовлених входженням України до європейської і світової спільноти, інтеграції прогресивних здобутків зарубіжної і вітчизняної педагогічної теорії та практики музичної освіти, обґрунтовується необхідність зміни вектору фахової підготовки сучасного вчителя музичного мистецтва з розвитку навичок критичного мислення нижчого рівня до розвитку навичок критичного мислення вищого рівня як запоруки успішного функціонування індивіда у суспільстві. Основою цього процесу є Таксономія Блума та її модифікації, запропоновані як методологічна основа сучасного процесу підготовки вчителя музичного мистецтва у ХХІ столітті.

Ключові слова: когнітивна складова; навички критичного мислення нижчого рівня; навички критичного мислення вищого рівня; запам'ятовування; розуміння; застосування; аналіз; оцінювання; творчість; переглянута таксономія; таксономія значущого навчання; фахова підготовка; вчитель музичного мистецтва; здобувач вищої освіти.

кандидат педагогических наук, доцент Лебедь И. В., Подготовка учителя музыкального искусства в рамках реализации Таксономии Блума в ХХІ столетии / КВУЗ «Уманский гуманитарно-педагогический колледж им. Т.Г.Шевченко», Украина, Умань

На основании анализа главных тенденций, обусловленных вхождением Украины в европейское и мировое сообщество, интеграции прогрессивных достижений зарубежной и отечественной педагогической теории и практики музыкального образования, обосновывается необходимость изменения вектора подготовки современного учителя музыкального искусства от развития навыков критического мышления более низкого уровня до развития навыков критического мышления более высокого уровня как залога успешного функционирования индивида в обществе. Таксономия Блума и ее модификации предложены как методологическая основа современного процесса подготовки учителя музыкального искусства XXI столетия.

Ключевые слова: когнитивная составляющая; навыки критического мышления более низкого уровня; навыки критического мышления более высокого уровня; запоминание; понимание; применение; анализ; оценивание; творчество; пересмотренная таксономия; таксономия значимого обучения; профессиональная подготовка; учитель музыкального искусства; соискатель высшего образования.

I. Lebid, Candidate of Pedagogical Sciences, docent, A music teacher training within the process of the implementation of Bloom's Taxonomy in the XXI century / Uman Taras Shevchenko College of Education and Humanities, Municipal Higher Education Institution, Ukraine, Uman

The necessity of changing the vector of modern music teacher's professional training from the development of thinking skills of lower order to the same skills of higher order as a pledge of the successful individual's functioning in modern society is justified in the article on the basis of the analysis of the main trends caused by accession of Ukraine to the European

and world community, integration of progressive achievements of foreign and home pedagogical theory and practice of music education. Bloom's taxonomy and its modifications are offered as a methodological basis for the modern process of music teacher training in the 21st century.

Key words: cognitive domain; lower order thinking skills; higher order thinking skills; remembering; understanding; applying; analysis, evaluating; creativity; revised taxonomy; the taxonomy of significant learning, professional training, music teacher, the applicant for higher education.

Вступ. Мінливе і нестабільне суспільство руйнує традиційні уявлення про здавалось би непорушні засади нашого існування, те, що ще вчора було фантастикою, сьогодні частина об'єктивної реальності. Суспільство майбутнього вимагає безперервної адаптації індивіда до мінливої реальності і усвідомлення цього змінює наш світогляд, підсилює розрив поколінь, ускладнює процес навчання і виховання. Вчителі, як відомо, мають тенденцію вчити так, як вчили їх, що, за сучасних умов, є неможливим. Технологічно суспільство розвивається занадто швидко, знання застарівають і вчити так, як вчили 30, 20, 15, 10 років тому абсолютно немає сенсу. Єдине, що залишається непохитним і цінним у суспільстві майбутнього – це розвинене мислення, здатність до творчості та інновацій. Звідси випливає головна задача: навчити мислити, творити, бути самобутнім. Таксономія Блума, яка почала розроблятися ще у 50-роках минулого століття, не втратила своєї актуальності, а навпаки привертає увагу дослідників понад 60 років і може слугувати методологічною основою процесу навчання у формуванні творчої особистості на уроках музичного мистецтва.

Таксономія Блума вперше була представлена у 1956 році, її розробниками були Блум (Bloom), Інгалхарт (Engelhart), Фьорст (Furst), Хілл (Hill), [7], наразі таксономія привертає увагу сучасних дослідників:

Х'юїт(Huitt) [11], Фохенд (Forehand) [10], Орей (Orey) [14]; позиції таксономії коригуються та розробляються нові модифікації, зокрема Переглянута Таксономії Блума(Андерсон (Anderson) та Красвол (Krathwol) [6]), Цифрова Таксономії Блума (Чьочіз(Churches) [8]) та Таксономія Значущого Навчання (Фінк(Fink) [9]).

У низці сучасних вітчизняних публікацій розглядається Таксономія Блума та її переглянута версія (Дементієвська Н.П., Малафіік І.В., Морзе Н.В., Пометун О.І., Черних О.Б., Черних Ю.О) [2; 3; 4; 5], разом з тим існує потреба розглянути Цифрову Таксономію Блума та Таксономію Значущого Навчання. Крім того, зазначені модифікації Таксономії Блума у статті висвітлюються як теоретико-методологічна основа процесу підготовки вчителя музики в контексті тенденцій змін прийдешньої четвертої промислової революції.

Мета статті: здійснити теоретичний аналіз наявних інтерпретацій Таксономії Блума як методологічної основи фахової підготовки вчителя музичного мистецтва.

Завдання статті:розкрити значення основних категорій Таксономії Блумата його послідовників в фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Сучасність фундаментально змінює спосіб нашого життя, праці і спілкування. Її складність, масштаб і обсяг не мають аналогів у всьому попередньому досвіді життєдіяльності людства. Перед нашими очима розгортаються приголомшлива реальність: розумні міста, штучний інтелект, роботизація, трьохмірний друк, неймовірні дослідження мозку, нанотехнології, біотехнології, поява крипто валюти Bitcoin і технології Blockchain тощо. Віртуальна реальність (virtualreality) – світ, створений технічними засобами, що передається людині через відчуття: зір, слух, нюх, дотик тощо. Віртуальна реальність імітує не тільки вплив, а й реакції на вплив. Доповнена реальність

(augmentedreality) передбачає можливість додавати фізичним об'єктам віртуальні якості, як наприклад інформація про них, яка до того ж, може бути індивідуалізована під конкретного суб'єкта сприймання. Новий світ на базі цифрових технологій змінить особистість людини, оскільки нова індустрія закладає нові принципи етики та естетики. Людина зможе підлаштовувати під себе товари та послуги і створювати «продовження» світу, яке буде подобатися конкретно цій людині. Занурюючись у цифрове середовище індивідуальна поведінка буде ставати оцифрованою, що може спровокувати відчуження людини від її внутрішнього світу, відсутність свободи формування власної особистості, сегрегацію людей, засновану на їх ідентичності, і як наслідок, поляризацію людських спільнот. Зрозуміло, що людина звільниться від важкої і рутинної праці, але цілковита незалежність виробництва від людей призведе до масової втрати робочих місць. Розвиток технологій також може викликати збільшення розриву між доходами від капіталу і від праці, що, в свою чергу, призведе до зростання нерівності. Попит на працівників з низьким рівнем освіти і з низькою кваліфікацією значно знизиться. У найближчому майбутньому низький рівень автоматизації будуть мати професії, які вимагають соціальних і творчих навичок, зокрема прийняття рішень в умовах невизначеності і розробка новаторських ідей. Особлива увага також буде приділена здатності працівників до постійної адаптації і засвоєння навичок і підходів у різноманітних контекстах [15]. Недаремно на Світовому Економічному Форумі в Давосі Future of Jobs Report у 2016 були озвучені 10 топ необхідних навичок для успішного працевлаштування у 2020 році, в трійці лідерів серед яких опинились комплексне вирішення проблем, критичне мислення і креативність [16].

З усього вищезазначеного випливає, що система сучасної музично-педагогічної освіти виявляється цілком не готовою до викликів

прийдешнього суспільства. Система, яка спирається лише на відтворення знань і навичок, є нежиттєздатною, оскільки суспільство потребує людей з незалежним, творчим, інноваційним мисленням, здатних до постійного навчання, аналізу ситуації і адаптації до мінливої реальності. Перед школою наразі стоїть безпрецедентна задача: підготувати майбутнє покоління до тієї реальності, яку ми самі зараз не можемо цілком передбачити і описати. Саме тому розвиток критичного мислення і спроможності до генерування ідей набувають надзвичайної актуальності.

Українська освіта, зрозуміло, не може бути осторонь світових викликів і теж міркує, які реформи здійснити в освіті, щоб осучаснити, а подекуди і цілком змінити, шкільну освіту, а саме галузь мистецтва. Одним із таких кроків є розробка Концепції Нової Української Школи, в якій центральне місце у системі освіти відводиться саме школі, яка має бути в авангарді змін і розвивати необхідні для ХХІ століття навички: «уміння читати і розуміти прочитане; уміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; ініціативність; творчість; уміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; уміння конструктивно керувати емоціями, застосовувати емоційний інтелект та здатність до співпраці в команді» [1, 16].

Концепція Нової Української Школи декларує важливе положення щодо професійної діяльності вчителя: «Насамперед учителю буде надано академічну свободу. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Держава гарантуватиме йому свободу від втручання у професійну діяльність» [1]

Вирішення нагальних проблем потребує радикальних практичних кроків, які, в свою чергу, ґрунтуються на методологічних засадах. Таксономія Блума має право претендувати на роль методологічної основи процесу підготовки вчителя музичного мистецтва XXI століття.

Отже, у 1956 році комітет освітян, очолюваний психологом Бенджаміном Блумом (Benjamin Bloom) з Чиказького університету, працював над розробкою системи мислення, яка б виходила за межі традиційного навчання і заохочувала розвиток мислення «вищого порядку» ('higher-order' thinking). Таксономія, яку вони розробили, названа Таксономією Блума (Bloom's Taxonomy). В подальшому вона була вдосконалена і адаптована, проте, серцевиною Таксономії залишається серія навичок, яку вчителі повинні розвинути в своїх учнів для того, щоб навчання відбувалося ефективніше.

Таксономію Блума опублікували як Переглянуту Таксономію Блума (Bloom's Revised Taxonomy) у 2001 році.

Автори використали дієслова у назві категорій замість іменників для того, щоб підкреслити, що кожен рівень таксономії є дією з боку того, хто навчається, також вони змінили порядок всередині самої таксономії. Категорії розташовані у тому самому порядку зростання від нижчого до вищого рівня.

Таксономія навчальних цілей та результатів [4]

<i>Рівень</i>	<i>Результат</i>
Запам'ятовування	запам'ятовування та відтворення змісту навчальної інформації (факти, поняття, терміни, теорії)
Розуміння	бути здатним сприймати викладений матеріал і передавати його в іншій формі (своїми словами, іншою мовою, графічно тощо), знаходити смисл інформації, вміти прогнозувати, виходячи з вже отриманої інформації
Застосування	самостійне уміння застосовувати знання у новій ситуації, використовувати теоретичні знання на практиці
Аналізу	уміння розбивати матеріал на складові частини, зіставляти частини, встановлювати взаємозв'язки та логічні зв'язки між цими частинами, класифікувати та структурувати інформацію

Оцінювання	уміння робити кількісні та якісні оцінки, на основі використання певних критеріїв або стандартів, формулювати ціннісні судження про ідеї, дослідження, рішення, методи тощо
Творчості	уміння поєднувати частини або елементи у нове ціле з іншими властивостями, здатність продукувати нові ідеї, втілювати задуми у конкретні проекти

Когнітивна складова Таксономії репрезентує процес навчання. Для того, щоб ми щось зрозуміли, ми повинні це запам'ятати, для того, щоб ми щось проаналізували, ми повинні бути здатними застосувати це, для того, щоб оцінити, ми повинні проаналізувати і для того, щоб щось створити, ми повинні запам'ятати, зрозуміти, застосувати, проаналізувати і оцінити.

У XXI столітті надзвичайної актуальності набуває творення безпосередньо нових знань. Ми повинні давати знання або зміст знань у певному контексті лише у завданнях або видах діяльності, у яких студенти самі будуть брати участь. Тільки таким чином вони зможуть відповідати на сучасні виклики. Подача знань вчителем повинна підтримувати процес навчання і забезпечувати основу для різноманітної діяльності. Як відомо, зміст або поняття без контексту або застосування у діяльності має низький рівень збереження у пам'яті.

У процесі навчання навички мислення є ключовими. В той час, як ми викладаємо, знання застарівають упродовж кількох років, а навички мислення, які здобувають учні, залишаються з ними на все життя.

На основі Таксономії Блума Л. Ді Фінк (L.Dee Fink) з університету Оклахоми розробив власну концепцію Значущого Навчання (Significant Learning) [9]. Фінк вважає, що Таксономія Блума, яка з'явилася понад півстоліття тому, не втратила своєї актуальності, але потребує доповнень, необхідних і співзвучних вимогам сьогодення, як наприклад у вигляді таких ключових складових: навчитися як вчитися, здобути навички лідерства і міжособистісних взаємин, здобути етичні і комунікативні навички, бути толерантним, бути здатним адаптуватися до

змін тощо. Інтерпретації автором концепції цих складових полягає у потребі нових видів навчання, видів, що сягатимуть поза когнітивну категорію Таксономії Блума і поза когнітивне навчання як таке.

Таксономія значущого Навчання Л. Ді Фінка

Фінк створив таксономію, що містить шість видів значущого навчання. В основі таксономії покладено перспективне навчання, автор визначає навчання в термінах змін, він зазначає: щоб навчання відбулося, мають відбутися зміни у того, хто навчається. Немає змін, немає навчання. Значуще навчання вимагає того, щоб були тривалі зміни, які є надзвичайно важливими у житті того, хто навчається.

Кожна категорія значущого навчання містить певну кількість більш специфічних ознак навчання, які пов'язані між собою і мають особливу цінність для того, хто навчається.

Розглянемо детальніше головні категорії Таксономії значущого Навчання.

Фундаментальні знання (foundational knowledge) – це розуміння і запам'ятовування інформації та ідей. Сьогодні важливо, щоб люди володіли не тільки достовірними базовими знаннями у різних галузях, а й розуміли головні ідеї та перспективи. *Специфічна цінність* фундаментальних знань полягає у забезпеченні базового розуміння того, що необхідно для інших видів навчання.

Застосування (application) – залучення учнів/студентів до нового виду діяльності, котрий може бути інтелектуальним, фізичним, соціальним тощо. Важливою формою застосування результатів навчання є навчання того, як користуватися різними видами мисленнями (критичним, креативним, практичним). Ця категорія значущого навчання також стосується розвитку певних навичок (наприклад, навичок спілкування, гри на музичному інструменті тощо), а також навчання як керувати складними проектами. *Специфічна цінність* полягає у тому, що

застосування результатів навчання дозволяє іншим видам навчання ставати *корисними*.

Інтеграція (integration) – це встановлення зв'язків між ідеями, людьми і сферами життя. *Специфічна цінність* полягає у тому, що встановлення нових зв'язків дає тим, хто навчається, нову форму *сили*, особливо інтелектуальної сили.

Людський вимір (humandimension) – це пізнання себе та інших, це спроможність зрозуміти себе краще, отримати чіткіше розуміння власних життєвих прагнень і водночас зрозуміти чому інші поведуться або чинять так чи інакше, що дає можливість взаємодіяти ефективніше з самим собою та з іншими людьми. *Специфічна цінність* полягає у тому, що цей вид навчання повідомляє учням/студентам про *людську значущість* того, що вони вивчають.

Уважність (caring). Інколи досвід навчання змінює міру ставлення до певних речей, що може виявлятися у формі появи нових почуттів, інтересів і/або цінностей. Будь-яка з цих змін означає, що учні/студенти наразі більш уважні до того, до чого не були уважні раніше. *Специфічна цінність* полягає у тому, що коли учні/студенти уважні до чогось чи то піклуються про щось, у них з'являється *енергія*, яка їм потрібна для вивчення більше про це і це стає частиною їхнього життя. А без енергії для навчання, нічого значущого не трапляється.

Навчитися як вчитися (learning how to learn) відбувається тоді, коли учні/студенти дізнаються щось про сам процес навчання. Вони навчаються як стати кращими учнями/студентами, як бути зацікавленими у певному предметі або як самонавчатися і самоудосконалюватися. *Специфічна цінність* полягає у тому, що цей вид навчання уможливорює *продовження* навчання учнями/студентами у майбутньому і дає змогу робити це *набагато ефективніше* [9].

Висновки дослідження та перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Таким чином, у сучасних умовах перед закладами вищої педагогічної освіти постає вимога формування фахівців нової генерації, підготовлених до якісного забезпечення освітніх потреб особистості. Розвинене критичне і креативне мислення є необхідною умовою існування під час підготовки майбутніх вчителів музичного мистецтва. Таксономія Блума та її інтерпретації можуть слугувати методологічними підвалинами у цьому процесі. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці дослідниками практичних навчальних посібників для розвитку навичок критичного мислення вищого рівня та власних таксономій, придатних для здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Концепція нової української школи. [Електронний ресурс] Режим доступу: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>
2. Дементієвська Н. П., Морзе Н. В. Комп'ютерні технології для розвитку учнів та вчителів. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/160/>
3. Малафіїк І.В. (2005). Дидактика. Навчальний посібник. К., Кондор, С.173-176
4. Пометун О. І. Що таке таксономія Блума і як вона працює на уроці. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.criticalthinking.expert/user-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/>
5. Черних О.Б., Черних Ю.О. Застосування таксономії Блума при формуванні у слухачів навичок мислення високого рівня. [Електронний ресурс] Режим доступу: file:///C:/Users/Admin/Downloads/vios_2013_2_23.pdf
6. Anderson, L.W., and D. Krathwohl (Eds.) (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: a Revision of Bloom's Taxonomy of Educational

- Objectives. Longman, New York. Retrieved 11 March, 2012 from www.natefacs.org/JFCSE/v25no1/v25no1Pickard
7. Bloom, B. S.; Engelhart, M. D.; Furst, E. J.; Hill, W. H.; Krathwohl, D. R. (1956). *Taxonomy of educational objectives: The classification of educational goals. Handbook: Cognitive domain*. New York: David McKay Company
 8. Churches A. (2009) Bloom's Digital Taxonomy Retrieved from: <http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+Taxonomyedorigami.wikispaces.com>
 9. Fink, L. Dee, *Creating significant learning experiences: an integrated approach to designing college courses*. L. Dee Fink., 1st ed. p. cm. (Jossey-Bass higher and adult education series)
 10. Forehand, M. (2005). Bloom's taxonomy: Original and revised. In M. Orey (Ed.), *Emerging perspectives on learning, teaching, and technology*. Retrieved 29 November 2011, from <http://projects.coe.uga.edu/eppltt/>
 11. Huitt, W. (2009). Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain. *Educational Psychology Interactive*. Valdosta, GA: Valdosta State University. Retrieved 20 May 2011, from <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cogsys/>.
 12. Krathwohl, D., R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. *Theory Into Practice*, 41(4), 212-264
 13. Krathwohl, D. & Anderson, L. (2003). Bloom's Taxonomy. Retrieved 12 April 2012, from <http://www.education.com/reference/article/blooms-taxonomy>.
 14. Orey, M. (2010) *Emerging on Learning, Teaching, and Technology*. Retrieved from https://textbookequity.org/Textbooks/Orey_Emergin_Perspectives_Learning.pdf
 15. Schwab, K. *The Fourth Industrial Revolution*. Penguin Books, Limited, 2017

16. The Future of Jobs Employment, Skills and Workforce Strategy for the Fourth Industrial Revolution // Global Challenge Insight Report// World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf

References:

1. Kontsepsiia novoi ukrainskoi shkoly. [The Conception of the New Ukrainian School] URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf> [in Ukrainian].
2. Dementiievska N. P., Morze N. V. Kompiuterni tekhnolohii dlia rozvytku uchniv ta vchyteliv. [Computer Technologies for the development of students and teachers] URL: <http://lib.iitta.gov.ua/160/> [in Ukrainian].
3. Malafiiik I.V. (2005). Dydaktyka: Navchalnyi posibnyk. [Tutorial on Didactics] – Kyiv: Kondor.[in Ukrainian].
4. Pometun O. I. Shcho take taksonomiia Bluma i yak vona pratsiuie na urotsi. [What is Bloom's Taxonomy and how it works at the lesson] URL: <http://www.criticalthinking.expert/usi-materialy/shho-take-taksonomiya-bluma-i-yak-vona-pratsyuye-na-urotsi/> [in Ukrainian].
5. Chernykh O.B., Chernykh Yu.O. Zastosuvannia taksonomii Bluma pry formuvanni u slukhachiv navykiv myslennia vysokoho rivnia. [The use of Bloom's taxonomy in developing high-level thinking skills of students.] URL: file:///C:/Users/Admin/Downloads/vios_2013_2_23.pdf [in Ukrainian].
6. Anderson, L.W., and D. Krathwohl (Eds.) (2001). A Taxonomy for Learning, Teaching and Assessing: a Revision of Bloom's Taxonomy of Educational Objectives. New York: Longman, Retrieved 11 March, 2012 from www.natefac.org/JFCSE/v25no1/v25no1Pickard. [in English].
7. Bloom, B. S.; Engelhart, M. D.; Furst, E. J.; Hill, W. H.; Krathwohl, D. R.(1956). Taxonomy of educational objectives: The classification of

educational goals. Handbook: Cognitive domain. New York: David McKay Company. [in English].

8. Churches A. (2009) Bloom's Digital Taxonomy Retrieved from: <http://edorigami.wikispaces.com/Bloom%27s+Digital+Taxonomyedorigami.wikispaces.com> [in English].

9. Fink, L. Dee, Creating significant learning experiences: an integrated approach to designing college courses/L. Dee Fink.—1st ed.p. cm. — (Jossey-Bass higher and adult education series). [in English].

10. Forehand, M. (2005). Bloom's taxonomy: Original and revised. In M. Orey (Ed.), Emerging perspectives on learning, teaching, and technology. Retrieved 29 November 2011, from <http://projects.coe.uga.edu/eppltt/> [in English].

11. Huitt, W. (2009). Bloom et al.'s taxonomy of the cognitive domain. Educational Psychology Interactive. Valdosta, GA: Valdosta State University. Retrieved 20 May 2011, from <http://www.edpsycinteractive.org/topics/cogsys/>. [in English].

12. Krathwohl, D., R. (2002). A Revision of Bloom's Taxonomy: An Overview. Theory Into Practice, 41(4), 212-264 [in English].

13. Krathwohl, D. & Anderson, L. (2003). Bloom's Taxonomy. Retrieved 12 April 2012, from <http://www.education.com/reference/article/blooms-taxonomy>. [in English].

14. Orey, M. (2010) Emerging on Learning, Teaching, and Technology. Retrieved from, https://textbookequity.org/Textbooks/Orey_Emergin_Perspectives_Learning.pdf [in English].

15. Schwab, K. (2017). The Fourth Industrial Revolution. Penguin Books, Limited. [in English].

16. The Future of Jobs Employment, Skills and Work force Strategy for the Fourth Industrial Revolution // Global Challenge Insight Report// World Economic Forum. Retrieved from http://www3.weforum.org/docs/WEF_Future_of_Jobs.pdf [in English].

УДК 37.091.214:348(477)

**ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМУВАННЯ
СКЛАДНИКІВ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА СТАНДАРТАМИ
БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ**

кандидат історичних наук, Нагрибельний Я. А.

<http://orcid.org/0000-0003-3266-5798>

Херсонська державна морська академія, Україна, Херсон

У статті здійснено історико-педагогічний аналіз шляхів реалізації Болонського процесу в системі вищої освіти України. З'ясовано, що згідно з вимогами Болонської системи основним нормативним документом, що визначає організацію навчального процесу за певними напрямками підготовки, спеціальностями та освітньо-кваліфікаційними рівнями є навчальний план, який містить нормативну і вибіркову частини. Нормативна частина плану складається з навчальних дисциплін, які встановлюються галузевими стандартами освіти. Порядок вивчення нормативних дисциплін навчального плану є обов'язковим і не може змінюватись. Вибіркова частина плану складається з двох частин: дисципліни, які вибрані університетом (вибір вищим навчальним закладом) і дисципліни, які обирає студент із запропонованого переліку самостійно (вибір студента). Зазначено, що перелік вибіркових дисциплін встановлюється університетами відповідно до концепції підготовки фахівців в університеті задля задоволення освітніх і кваліфікаційних

потреб, ефективного використання можливостей і традицій закладу вищої освіти, запитів, потреб, ринку праці. Основна мета і завдання навчальної дисципліни, зміст та вимоги до знань і вмінь студентів визначаються навчальним планом та навчальною програмою дисципліни. Акцентовано, що хоч Болонський процес – це програмне, цілеспрямоване співробітництво європейських педагогічних університетів, інститутів, шкіл, центрів, проте освітянська наукова спільнота вищих закладів освіти чітко усвідомлює, що перенесення на зміст освіти одного із важливих складників Болонської системи, зокрема: розроблення навчального плану та навчальних програм виучуваних дисциплін, введення та вивчення змістових модулів відповідно до кількості кредитів, оцінювання навчальних досягнень студентів за кредитно-модульною системою організації навчання, недостатньо через відсутність чітких рекомендацій, досвіду та психологічної готовності студентів і викладачів.

Ключові слова: Болонський процес, навчальний план, навчальна програма, змістові модулі, кредит, кредитно-модульна система організації навчання, основна та вибіркова частини навчального плану.

кандидат исторических наук Нагрибельный Я. А. Историко-педагогический анализ трансформации составляющих системы высшего образования Украины по стандартам Болонского процесса / Херсонская государственная морская академия, Украина, Херсон

В статье осуществлен историко-педагогический анализ путей реализации Болонского процесса в системе высшего образования Украины. Установлено, что в соответствии с требованиями Болонской системы основным нормативным документом, определяющим организацию учебного процесса по определенным

направлениям подготовки, специальностям и образовательно-квалификационным уровням является учебный план, который содержит нормативную и выборочную части. Нормативная часть плана состоит из учебных дисциплин, которые устанавливаются отраслевыми стандартами образования. Порядок изучения нормативных дисциплин учебного плана является обязательным и не может изменяться. Выборочная часть плана состоит из двух частей: дисциплины, выбранные университетом (выбор высшим учебным заведением) и дисциплины, выбирает студент из предложенного перечня самостоятельно (выбор студента). Указано, что перечень выборочных дисциплин устанавливается университетами в соответствии с концепцией подготовки специалистов в университете ради удовлетворения образовательных и квалификационных потребностей, эффективного использования возможностей и традиций учреждения высшего образования, запросов, потребностей, рынка труда. Основная цель и задачи учебной дисциплины, содержание и требования к знаниям и умениям студентов определяются учебным планом и учебной программой дисциплины. Акцентировано, что хоть Болонский процесс - это программное, целенаправленное сотрудничество европейских педагогических университетов, институтов, школ, центров, однако образовательная научное сообщество высших учебных заведений четко осознает, что перенос на содержание образования одного из важных составляющих Болонской системы, в частности: разработка учебного плана и учебных программ изучаемых дисциплин, введение и изучение содержательных модулей в соответствии с количеством кредитов, оценивания учебных достижений студентов по кредитно-модульной системе организации обучения, недостаточно из-за

отсутствия четких рекомендаций, опыта и психологической готовности студентов и преподавателей.

Ключевые слова: Болонский процесс, учебный план, учебная программа, содержательные модули, кредит, кредитно-модульная система организации обучения, основная и выборочная части учебного плана.

Nahrybelniy Yaroslav PhD in Historical Sciences, Historical and pedagogical analysis of transformation of components of higher education system in Ukraine according to standards of bologna process / Kherson State Maritime Academy, Ukraine, Kherson

The article provides historical and pedagogical analysis of ways to implement Bologna process in higher education system of Ukraine. It was found out that according to the requirements of Bologna system the basic regulatory document determining organization of educational process in definite areas of training, majors and educational and qualification levels is curriculum containing mandatory and optional parts. Mandatory part of curriculum consists of the subjects established by industry standards of education. The arrangement of learning mandatory subjects of the curriculum is indispensable and cannot be changed. Optional part of curriculum consists of two segments: subjects chosen by the university (the choice of higher educational establishment) and subjects chosen by a student out of proposed list (the choice of a student). It is stated that the list of optional subjects is determined by universities according to the concept of specialists' training at university in order to satisfy educational and qualification needs, effective utilization of potential and traditions of higher educational establishment, demands and needs of labor market. The main objective and tasks of a subject, content and requirements to knowledge and skills of students are defined by curriculum and education program of a subject.

It is highlighted that although Bologna process is policy and targeted cooperation of European pedagogical universities, institutes, schools, centers, but educational scientific community of higher educational establishments clearly understands that it is not enough just to transfer one of the components of Bologna system (namely development of curriculum and education program of subjects, introduction training modules according to the number of credits, assessment of academic achievements of students with use of credit-module system of education arrangement) into the content of education because of absence of clear recommendations, experience and physiological readiness of students and teachers for that.

Key-words: Bologna process, curriculum, educational program, module, credit, credit-module system of education arrangement, mandatory and optional parts of curriculum.

Вступ. Історико-педагогічний аналіз спеціальної літератури у ретроспективі дає підстави констатувати, що для досягнення результативності у встановленні європейської зони вищої освіти в Україні необхідно було гармонізувати системи рівнів (ступенів) освіти; прийняти систему освіти, що базується на двох освітніх рівнях; створити європейську систему залікових одиниць, а також усунути перешкоди в одержанні студентами послуг, що стосуються освіти, у визнанні часу роботи в Європі викладачів і науковців, у розвитку критеріїв та методології оцінювання якості викладання; ввести в освітній обіг таке важливе поняття, як «європейський простір вищої освіти», у тому числі щодо змісту навчання, співпраці між навчальними закладами, схем мобільності, інтегрованих програм навчання, тренінгу, проведення наукових досліджень, схваленого й затвердженого вченою радою навчального плану, який складається на підставі освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки фахівця й визначає

перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяги, графік навчального процесу, форму підсумкового контролю.

Мета статті – здійснити історико-педагогічний аналіз трансформування складників системи вищої освіти України відповідно до вимог Болонського процесу, виокремити утрадиційнене й перевірене часом на теренах української освіти позитивне та прорахунки в організації навчання студентів за кредитно-модульною системою.

Опрацювання спеціальної літератури дало змогу встановити, що участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована на її розвиток і набуття нових якісних ознак, на вмиле впровадження складників Болонської системи навчання, зокрема: наявність навчальних планів з виокремленням кількості кредитів для чотирирічної навчальної програми підготовки бакалавра та кількості змістових модулів, які за обсягом годин збігаються з одним кредитом,

Згідно з вимогами Болонської системи основним нормативним документом, що визначає організацію навчального процесу за певними напрямками підготовки, спеціальностями та освітньо-кваліфікаційними рівнями, є навчальний план, який містить нормативну і вибірку частини. *Нормативна частина плану* складається з навчальних дисциплін, які встановлюються галузевими стандартами освіти. Порядок вивчення нормативних дисциплін навчального плану є обов'язковим і не передбачає змін. *Вибіркова частина плану* складається з двох частин: дисципліни, які вибрані університетом (*вибір вищим навчальним закладом*) і дисципліни, які обирає студент із запропонованого переліку самостійно (*вибір студента*). Зауважимо, що зміст поняття «навчальний план» в «Енциклопедії освіти» схарактеризовано як нормативний документ університету, який складається на підставі

освітньо-професійної програми та структурно-логічної схеми підготовки фахівця й визначає перелік та обсяг нормативних і вибіркового навчальних дисциплін, послідовність їх вивчення, конкретні форми проведення навчальних занять та їх обсяги, графік навчального процесу, форму підсумкового контролю [4, с. 453].

Перелік вибіркового дисциплін встановлюється університетами відповідно до концепції підготовки фахівців в університеті задля задоволення освітніх і кваліфікаційних потреб, ефективного використання можливостей і традицій закладу вищої освіти, запитів, потреб, ринку праці.

Основна мета і завдання навчальної дисципліни, зміст та вимоги до знань і вмінь студентів визначаються **навчальним планом та навчальною програмою дисципліни**. Починаючи з 2005 року усі навчальні плани в закладах вищої освіти України розроблялись із розрахунку академічних годин на один кредит, але згідно з тогочасними чинними документами, що й донині регламентують навчальну діяльність, використовують 30 академічних годин для заочної форми навчання і 36 годин для денної форми навчання. Через деякий час, після остаточної адаптації вищої освіти в Україні до норм Болонської системи, було встановлено 36 академічних годин на один кредит, яким враховано всі види навчальної роботи: лекції, практичні і семінарські заняття, контрольні заходи, самостійну роботу студента та ін. Кількість академічних годин на один кредит коливалася в межах від 30 до 36 годин. Принагідно зазначимо, що в «Енциклопедії освіти» зміст поняття «кредит» тлумачиться як одиниця виміру навчального навантаження студента, необхідного для засвоєння певної частини навчального матеріалу [4, с.453]. Співвідношення кредитів (годин) між нормативною та вибірковою частинами навчального плану в різні часи було різним, але на сьогодні спостерігається тенденція до зменшення нормативної

частини за рахунок збільшення вибіркової частини навчального плану. Останні нормативні документи МОН України регламентують це співвідношення в обсязі 50:50. Закономірно, що ця позиція з часом змінювалась. Нормативна кількість кредитів, які й донині діють для чотирирічної навчальної програми підготовки бакалавра, становить 240 кредитів, з них на один навчальний рік – 60 кредитів, на семестр – 30 кредитів.

Для кожної дисципліни на підставі навчальної програми розробляється **й до сьогодні робоча навчальна програма**, яка містить «Навчально-методичну карту вивчення дисципліни», що створюється здебільшого для студента. Навчально-методична карта відображає розподіл дисципліни на *змістові модулі* та *обсяги годин*, відведених на їх вивчення, *форми контролю* за кожним модулем та *кількість балів*, які студент може набрати під час вивчення модуля за умови виконання поставлених завдань, *підсумкову форму контролю* з навчальної дисципліни тощо [4, с. 453-454]. Усталене в освітній практиці закладів вищої освіти **поняття «змістовий модуль» «Енциклопедія освіти» тлумачить як** «цілісну логічно завершену частину навчальної дисципліни, яка підлягає засвоєнню в системі вивчення певної навчальної дисципліни» [4, с.454]. Як правило, змістовий модуль за обсягом годин збігається з одним кредитом, але такий розподіл не є обов'язковим. Вивчення модуля зазвичай закінчується проміжним модульним контролем (тест, контрольна робота, опитування тощо). Подаємо зразок навчально-методичної карти з дисципліни «Історія педагогіки».

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНА КАРТА

дисципліни «Історія педагогіка»

Разом: 90 год., лекції – 18 год., практичні заняття – 16 год., індивідуальна робота – 6 год., самостійна робота – 46 год., модульний контроль – 4 год.

Модуль	Змістовий модуль 1						
Назва модуля	Відродження національної системи освіти і педагогіки в період перебудови й будівництва незалежної України						
К-ть балів за модуль							
Лекції	1	2		3		4	5
Теми лекцій	Тема 1	Тема 2		Тема 3		Тема 4	Тема 5
Відвідування лекцій	1 бал	1 бал		1 бал		1 бал	
Теми семінарських занять (СЗ)			Тема 1		Тема 2		
Відвідування СЗ/робота на СЗ/виконання ДЗ			1+10+5=16 балів		1+10+5=16 балів		1+10+5=16 балів
Самостійна робота (СР)	СР № 1 5 балів	СР № 2 5 балів		СР № 3 5 балів		СР № 4 5 балів	СР № 5 5 балів
ІНДЗ	30 балів						
Види поточного контролю	Модульна контрольна робота 1 25 балів			Модульна контрольна робота 2 25 балів			Семестровий екзамен 40 балів

Рис. 1. Зразок робочої навчально-методичної карти

Навчально-методична карта для студента слугує своєрідним орієнтиром в опануванні будь-якої навчальної дисципліни, «Історії педагогіки» зокрема. Обов'язковими складниками робочої навчальної програми є:

- тематичний план лекцій;
- орієнтовна тематика практичних (семінарських, лабораторних) занять;
- списки основної та додаткової літератури з дисципліни;
- завдання для самостійної роботи студента;
- перелік індивідуальних навчально-дослідницьких завдань;
- тематика рефератів, курсових робіт, якщо такі передбачені навчальним планом та інше.

Прикметною ознакою сучасного освітнього процесу у вищій школі є його відкритість, оскільки з навчальними програмами та робочими

навчальними програмами будь-якої дисципліни, що викладається в університеті, студент може ознайомитись на кафедрі, за якою закріплена навчальна дисципліна. З метою конкретизації планування навчального процесу для кожного студента університету на кожний навчальний рік відповідно до навчального плану складається індивідуальний навчальний план студента.

Формами організації навчального процесу у Болонському процесі є також утрадиційнені лекційні, практичні, семінарські, лабораторні та індивідуальні заняття, усі види практик та консультацій, самостійні завдання для студентів та інші форми й види навчальної і науково-дослідницької діяльності студентів. Навчальна діяльність студентів в умовах автономізації українських вищих закладів освіти регламентована Положенням про організацію навчального процесу в умовах кредитно-модульної системи навчання.

Під час роботи в семестрі всі навчальні досягнення студентів щодо вивчення певної навчальної дисципліни оцінюються за уніфікованою системою оцінювання, яка прийнята в університеті, а накопичена впродовж семестру сума балів перераховується відповідно до загальноприйнятої системи оцінок ECTS. Форми проведення поточного контролю визначаються відповідною кафедрою самостійно і чітко прописуються в робочій навчальній програмі.

Форма семестрового контролю визначається в навчальному плані конкретної спеціальності як форма підсумкового контролю засвоєння студентом теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни, що проводиться як контрольний захід. Екзамени можуть проводитись в *усній* та *письмовій* формі або у формі *тестування*. Перелік питань до іспиту можна одержати на кафедрі або самостійно подивитись у відповідній робочій навчальній програмі навчальної дисципліни. Допоміжний матеріал і засоби обчислювальної техніки, які

можна використовувати під час підготовки відповіді на екзамені, визначає кафедра. До складання екзамену допускаються студенти, які виконали всі види робіт, що передбачені навчальним планом та робочою навчальною програмою відповідної навчальної дисципліни, та за результатами поточного контролю сумарно набрали не менше 35 балів (після перерахунку згідно зі шкалою ECTS). Повторне вивчення навчальних дисциплін з метою ліквідації академічних заборгованостей регулюється Положенням про надання додаткових освітніх послуг з опанування студентами навчальних дисциплін (модулів) понад обсяги, встановлені навчальними планами і програмами.

У вищих навчальних закладах України паралельно використовується чотирибальна система оцінювання знань: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». Така система, як усвідомлюють більшість викладачів і студентів, та як підтверджує практика, не досконала й не відповідає сучасним вимогам до оцінювання навчальних досягнень суб'єктів освітнього процесу. У цьому контексті об'єктивною стала потреба впровадження системи контролю, яка може забезпечити максимальну об'єктивність оцінювання успішності студентів, посилення мотиваційного компонента й можливості вимірювання оцінки за допомогою якісних та кількісних показників. Крім того, упровадження сучасних методів контролю й оцінювання в практику навчання дозволяє зробити навчання ефективним та наблизити його до світових стандартів. Тому важливим є запровадження такої системи моніторингу навчальної діяльності студентів, яка сприяла б створенню оптимальних умов для професійної підготовки фахівців.

Останнім часом у вищих навчальних закладах України запроваджується *модульно-рейтингова система оцінювання знань*, яка широко використовується у багатьох країнах світу.

Результати навчання студентів щодо опанування навчальної дисципліни оцінюються за 100-бальною шкалою. Переведення результатів, отриманих за 100- бальною шкалою оцінювання, у 4-х бальну та шкалу за системою ECTS здійснюється за поданою нижче таблицею.

Таблиця 1

Шкала національної системи оцінювання знань здобувачів вищої освіти та ЄКТС (ECTS)

Оцінка ECTS	Значення оцінки	Оцінка за шкалою Університету	За національною шкалою
A	Відмінно – відмінний рівень знань (умінь) у межах обов'язкового матеріалу з можливими незначними недоліками	90-100 балів	відмінно
B	Дуже добре – достатньо високий рівень знань (умінь) у межах обов'язкового матеріалу без суттєвих (грубих) помилок	82-89 балів	добре
C	Добре – в цілому добрий рівень знань (умінь) з незначною кількістю помилок	75–81 балів	
D	Задовільно – посередній рівень знань (умінь) зі значною кількістю недоліків, достатній для подальшого навчання або професійної діяльності	69–74 балів	задовільно
E	Достатньо – мінімально можливий допустимий рівень знань (умінь)	60-68 балів	
FX	Незадовільно з можливістю повторного складання – незадовільний рівень знань з можливістю повторного перекладання за умови належного самостійного доопрацювання	35–59 балів	незадовільно
F	Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням курсу – досить низький рівень знань (умінь), що вимагає повторного вивчення дисципліни	1–34 балів	

У контексті сучасних реалій Болонський процес доцільно розглядати як програмне, цілеспрямоване співробітництво європейських педагогічних університетів, інститутів, шкіл, центрів, проте освітянська наукова спільнота вищих закладів освіти чітко усвідомлює, що механічне перенесення на зміст освіти усіх складників Болонської системи, без широкої кооперації суб'єктів ринку праці (роботодавців, установ й організацій та їхніх майбутніх співробітників – студентів) – представників не сфери освіти не дасть очікуваних результатів у нових соціально-економічних умовах. Тому роль студентських та низки інших організацій у Болонському процесі заслуговує на особливу увагу дослідників

Практика переконує, що з-поміж важливих складників оптимізації організаційної структури освітньої системи, яка забезпечила б перехід від принципу «освіта на все життя» до принципу «освіта протягом усього життя», проблема посилення ролі психолого-педагогічних наук у вищій технічній школі, яка завжди спиралася на відповідну матеріальну базу навчального процесу, на конкретність і належний рівень сприйняття засобів навчання. Проте психолого-педагогічна наука відходила на другий план, що збіднювало педагогічний процес [8]. Внаслідок цього за умов ступеневої освіти хронічно не вистачає навчальних годин. Тому, щоб інтенсифікувати навчання, збільшується обсяг дисциплін, але при цьому не завжди враховуються психолого-педагогічні норми спілкування із слухачем, мотиваційні аспекти навчання. І хоча робиться багато, щоб психолого-педагогічні науки стали реально діючим «диригентом» педагогічного процесу (наприклад, у технічних університетах аспірантам читають курси «Основи педагогіки та психології вищої школи» та «Соціальна педагогіка управління», відкриваються кафедри психолого-педагогічного профілю, розпочато підготовку аспірантів і докторантів за цими науковими напрямками і т. ін.), треба ще багато працювати, щоб викладання, застосовування і розвиток психолого-педагогічних наук у

вищій технічній освіті здійснювалися на основі сучасних фундаментальних досягнень цих наук [8].

Необхідно посилити розвиток у вищій технічній школі досліджень у галузі психолого-педагогічних наук. Поле дій за цим напрямом у технічних університетах величезне, наприклад, при розробленні й використанні новітніх інформаційних технологій (НІТ) у навчальному процесі. Педагогіка та інформатика стають взаємозалежними, взаємодійними, взаємодоповнювальними невід'ємними складниками сучасного освітнього процесу. Використання НІТ у педагогічній діяльності, адаптація НІТ до освітніх функцій зумовлюють розвиток і зміни самої традиційної дидактичної системи.

Висока якість навчання – це досягнення попередньої епохи, попередньої системи влади, попереднього покоління. Сьогодні, як зазначає С. Сидоренко, можна з жалем констатувати, що, незважаючи на досягнення освіти, які забезпечує нова соціополітична система, в масовому вимірі освіта стала менш якісною, а більшість випускників вищих навчальних закладів (особливо нових) неконкурентоспроможна на європейському ринку праці. Це зобов'язує менше говорити про власні досягнення, а все більше аналізувати світові та європейські тенденції реформування освіти і відповідно до цього напружено і послідовно вдосконалювати нашу професійну сферу діяльності [8, с. 34].

Водночас участь системи вищої освіти України в Болонських перетвореннях має бути спрямована не лише на її розвиток і набуття нових якісних ознак, а й на збереження кращих традицій у національній освіті. На наше переконання, орієнтація на Болонський процес не має призводити до надмірної перебудови вітчизняної системи освіти. Навпаки, її стан треба глибоко осмислити, порівнявши з європейськими критеріями і стандартами, та визначити можливості її вдосконалення на новому етапі розвитку.

Висновки. Отже, історико-педагогічний аналіз трансформування складників системи вищої освіти України відповідно до вимог Болонського процесу дав змогу критично осмислити у часовому вимірі прагнення наукової та освітянської спільнот до надання вітчизняній освіті нових якісних ознак, перебудови її в контексті європейських критеріїв та стандартів, а також виявити прорахунки, зокрема: механічне перенесення європейських освітніх традицій у навчанні й оцінюванні суб'єктів вищої школи; ігнорування і втрата перевірених часом освітніх традицій української вищої школи.

Література:

1. Андрущенко В. (2004) *Модернізація педагогічної освіти України в контексті Болонського процесу*. В. П. Андрущенко, Вища освіта України. Вип. 1, с. 5-9.
2. Ван дер Венде М. К. (2000) Болонская декларация: расширение доступности и повышение конкурентоспособности высшего образования в Европе. *Высшее образование в Европе. Вып. 3, Том XXV*.
3. *Вища освіта України і Болонський процес*. (2004) навч. посіб. за ред. В. Г. Кременя. [авт. колектив. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин], К., Освіта.
4. Енциклопедія освіти. (2008) Акад. пед. наук України, гол. ред. В. Г. Кремень. К. Юрінком Інтер, 1040 с.
5. Модернізація вищої освіти України і Болонський процес. (2004). Матеріали до першої лекції. уклад. М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, К. М. Левківський, Ю. В. Сухарніков, відп. ред. М. Ф. Степко. К. Освіта.
6. Наказ МОН України від 27.02.2007 року № 1/9-97 «Про особливості введення переліку напрямів підготовки фахівців за освітньо-

кваліфікаційним рівнем бакалавра». Освіта України. №59(839). 10.08.07 р.

7. Сікорський П. І. (2006) Кредитно-модульна технологія навчання. П. І. Сікорський. К. Вид-во Європ. ун-ту. с. 52-60.
8. Сидоренко С. (2004) Формування європейської зони вищої освіти. С. І. Сидоренко Вища освіта України. Вип.1, с. 27-35.

References:

1. Andrushenko V. (2004) *Modernizaciya pedagogichnoyi osviti Ukrayini v konteksti Bolonskogo procesu* [Modernization of pedagogical education of Ukraine in the context of the Bologna process] V. P. Andrushenko. *Visha osvita Ukrayini*. [Higher education in Ukraine] №1. p. 5-9. [in Ukrainian].
2. Van der Vende M. K. (2000) *Bolonskaya deklaraciya: rasshirenie dostupnosti i povyshenie konkurentosposobnosti vysshego obrazovaniya v Evrope* [Bologna Declaration: Enhancing Accessibility and Competitiveness of Higher Education in Europe] *Vysshee obrazovanie v Evrope*. № 3. Tom XXV. [in Russian].
3. *Visha osvita Ukrayini i Bolonskij proces* (2004) [Higher education in Ukraine and the Bologna process] navch. posib. Za red. V. G. Kremenya. [Avt. kolektiv M. F. Stepko, Ya. Ya. Bolyubash, V. D. Shinkaruk, V. V. Grubinko, I.I. Babin]. K. Osvita. [in Ukrainian].
4. *Enciklopediya osviti* (2008) [Encyclopedia of Education] Akad. ped. nauk Ukrayini, gol. red. V. G. Kremen. Kyiv. Yurinkom Inter. 1040 p. [in Ukrainian].
5. *Modernizaciya vishoyi osviti Ukrayini i Bolonskij proces* (2004) [Modernization of higher education in Ukraine and the Bologna process] Materiali do pershoi lekciyi Uklad. M. F. Stepko, Ya. Ya. Bolyubash, K. M. Levkivskij, Yu. V. Suharnikov, vidp. red. M. F. Stepko. K. Osvita. [in Ukrainian].

6. *Nakaz MON Ukrayini vid 27.02.2007 roku № 1/9-97 «Pro osoblivosti vvedennya pereliku napryamiv pidgotovki fahivciv za osvitno-kvalifikacijnim rivnem bakalavra»*. [The order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated 27.02.2007 № 1/9-97 “On peculiarities of introduction of the list of directions of training of specialists on the educational and qualification level of the bachelor”]. *Osvita Ukrayini*. № 59(839). 10.08.07 r. [in Ukrainian].
7. Sikorskij P. I. (2006) *Kreditno-modulna tehnologiya navchannya* [Credit-modular technology of training] P. I. Sikorskij. Kyiv.Vid-vo Yevrop. un-tu, [European Institute] 2006. p. 52-60.
8. Sidorenko S. (2004) *Formuvannya yevropejskoyi zoni vishoyi osviti* [Formation of the European Higher Education Area] S. I. Sidorenko. *Visha osvita Ukrayini* [Higher education in Ukraine]. №1. p. 27-35. [in Ukrainian].

УДК 378.637.016:78

**АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО
ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА**

кандидат педагогічних наук, Хижко О. В.

<http://orcid.org/0000-0002-2061-9447>

КВНЗ «Уманський гуманітарно-педагогічний коледж ім. Т. Г. Шевченка»,
Україна, м. Умань

Стаття присвячена розкриттю специфіки застосування аксіологічного підходу до фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва. У процесі дослідження ми застосовували методи теоретичного та емпіричного дослідження (аналіз наукової літератури, синтез, систематизація, узагальнення). Опрацьовуючи наукові джерела ми відзначили, що проблемі фахової підготовки та

специфіці застосування аксіологічного підходу у процесі професійної підготовки присвячено багато праць, але проблема застосування аксіологічного підходу у процесі фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва на нашу думку є недостатньо дослідженою.

Ключові слова: вища мистецька освіта, майбутній вчитель музичного мистецтва, фахова підготовка, цінності, особистісні якості.

кандидат педагогических наук, Хижко А. В., Аксиологический подход к профессиональной подготовке будущего учителя музыкального искусства / КВУЗ «Уманский гуманитарно-педагогический колледж им. Т. Г. Шевченко», Украина, Умань

Статья посвящена раскрытию специфики применения аксиологического подхода к профессиональной подготовке будущего учителя музыкального искусства. В процессе исследования мы применяли методы теоретического и эмпирического исследования (анализ научной литературы, синтез, систематизация, обобщение). Прорабатывая научные источники мы отметили, что проблеме профессиональной подготовки и специфике применения аксиологического подхода в процессе профессиональной подготовки посвящено много работ, но проблема применения аксиологического подхода в процессе профессиональной подготовки будущего учителя музыкального искусства по нашему мнению недостаточно исследована.

Ключевые слова: высшее художественное образование, будущий учитель музыкального искусства, профессиональная подготовка, ценности, личностные качества.

O. Khyzhko, Candidate of Pedagogical Sciences, Axiological approach to professional training of a future music teacher / Uman Humanitarian and Pedagogical College named after T.H. Shevchenko, Municipal Higher Education Institution, Ukraine, Uman

The paper reveals specifics of applying the axiological approach to professional training of a future music teacher. In the course of the study, we have applied theoretical and empirical research methods (academic literature analysis, synthesis, systematization, generalization). While researching academic sources, we have noted that a lot of papers consider the matter of professional training and the application of the axiological approach in the course of professional training; however, we believe that the matter of applying the axiological approach in the course of professional training of a future music teacher has not been studied sufficiently.

Key words: higher artistic education, future music teacher, professional activity, values, personal qualities.

Вступ. Важливими факторами готовності майбутніх вчителів музичного мистецтва до професійної діяльності є педагогічна майстерність, креативність, професійне творче мислення, саморефлексія, мотивація до самовдосконалення та розуміння цінності професії вчителя для себе та для суспільства в цілому. У зв'язку з цим, одним із важливих підходів до організації процесу фахової підготовки майбутніх учителів, та майбутніх учителів музичного мистецтва зокрема, є аксіологічний підхід, що спрямовує фахову підготовку майбутніх педагогів на формування системи вищих загальнолюдських та професійних педагогічних цінностей: гуманістичних, духовно-моральних, естетичних, творчих тощо.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Аксіологічний підхід у широкому значенні відображає рівень загальнолюдських, суспільних

цінностей, а також питання пов'язані з моральними цінностями. У вузькому, соціально-педагогічному значенні, аксіологічний підхід відображається у працях А. Дістервега, Я.А. Коменського, Ж.Ж. Руссо та ін.

Теоретико-методологічні основи впровадження аксіологічного підходу в освітній процес різних типів навчальних закладів визначені у працях І. Бега, І. Зязюна, В. Огнев'юка, О. Савченко, О. Сухомлинської та ін.

Також, у працях В. Гриньової, І. Ісаєва, М. Сметанського, В. Сластьоніната ін. проаналізовано аксіологічні основи процесу вдосконалення професійної діяльності вчителів.

Аналіз наукових літературних джерел показав, що проблема аксіологічного підходу в освіті привертає увагу сучасних дослідників у різних напрямках. Н. Ткачова досліджувала застосування аксіологічного підходу до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному

закладі [7]. У своїх публікаціях Т. Варенко [1] та Л. Демінська [3] обґрунтовують доцільність реалізації аксіологічного підходу в сучасній системі вищої педагогічній освіти.

Проаналізувавши наукові джерела з теми нашого дослідження, ми дійшли висновку, що сучасні науковці здійснили вагомий внесок у дослідження різних аспектів проблеми реалізації аксіологічного підходу в системі вищої освіти. Проте проблема застосування аксіологічного підходу в фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва є недостатньо дослідженою, що обумовлює актуальність теми нашого дослідження і свідчить про необхідність продовження наукового пошуку у визначеному напрямку.

Мета статті полягає у визначенні специфіки застосування аксіологічного підходу у фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва, що полягає в орієнтації освітнього процесу на

формування в студентів системи цінностей, яка впливає на їх мотивацію як майбутніх фахівців та на розвиток духовної культури особистості.

Завданнями статті є розкриття значення аксіологічного підходу в фаховій підготовці майбутнього вчителя музичного мистецтва та визначення особливостей застосування даного підходу в освітньому процесі закладів вищої мистецької освіти.

Виклад основного матеріалу. Аксіологічний підхід до фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва полягає у ціннісному ставленні студентів до своєї майбутньої професії, усвідомлення себе як творця духовного світу, визнання власної самоцінності. Саме вищевказані цінності формують мотиваційне ставлення майбутнього вчителя до його професійної діяльності та є джерелом його духовного збагачення.

Сутність аксіологічного підходу розкриває діалектико-матеріалістична аксіологія, концептуальний апарат якої включає в себе поняття «цінність», аксіологічну характеристику індивіда (суб'єкта ціннісних відношень), загальні аксіологічні категорії (значення, смисл, оцінка, потреба, мотивація, ціль, ціннісні орієнтації) [8].

Такі науковці, як І. Ісаєв, В. Сластьонін, Є. Шиянов та ін. [4; 6] провідним завданням аксіологічного підходу визначають виявлення гуманістичної сутності науки, ставлення до людини як до суб'єкта пізнання, спілкування і творчості, розвитку гуманістичної сутності людини.

Варто зазначити, що аксіологічний підхід не лише проголошує людину як найвищу цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку, але і дозволяє вивчати явища (у тому числі і педагогічні) з точки зору закладених у них можливостей задоволення потреб людини [2, с. 64].

Цінності, які людина визначає для себе як найбільш значущі, формують її *ціннісні орієнтації*, які, в свою чергу, є складовими вищих

рівнів спрямованості особистості. Вони стають тими орієнтирами, які визначають орієнтацію людини на ту чи іншу діяльність. Ціннісні орієнтації торкаються усіх сфер життєдіяльності та самореалізації особистості, регулюють її поведінку, взаємодію з іншими, формують світогляд людини, мотивують до саморозвитку та самореалізації. Останнє є особливо важливим, якщо говорити про процес фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, адже без ціннісного сприйняття творів мистецтва, без прагнення студентів вдосконалюватися, розвиватися та сприймати свою майбутню професію як цінність для себе та суспільства, ми не зможемо підготувати освіченого, конкурентоспроможного фахівця.

Процес фахової підготовки у закладах вищої освіти передбачає ознайомлення студентів зі специфікою обраної професії, розвиток практичних умінь та навичок, формування загальних і фахових компетентностей, психологічних і моральних якостей особистості. Також, цей процес передбачає ґрунтовне засвоєння знань з метою їх подальшого застосування у практичній діяльності. Учитель музичного мистецтва має бути, перш за все, взірцем для своїх учнів, відігравати важливу роль у формуванні їх особистісних якостей та цінностей. Це означає, що ми маємо сформувати у майбутнього вчителя музичного мистецтва ті ціннісні орієнтири та якості особистості, які хочемо бачити в учнях. Майбутній вчитель має вміти впливати на процес засвоєння учнями нових знань, формування їхнього світогляду та моральних переконань власним прикладом, життєвою позицією та міркуваннями.

Формування ціннісних орієнтацій це складний, тривалий процес, що не передбачає нав'язування, а припускає делікатність в становленні аксіологічних позицій. У повний цикл формування ціннісних орієнтацій Т. Калюжна [5] включає наступні етапи: пред'явлення цінностей вихованцеві; усвідомлення ціннісних орієнтацій особистістю; ухвалення

ціннісної орієнтації; реалізація ціннісних орієнтацій в діяльності і поведінці; закріплення ціннісної орієнтації в спрямованості особистості і перехід її в статус якості особистості, тобто в свого роду потенційний стан; актуалізація потенційної ціннісної орієнтації, що полягає в якостях особистості вчителя.

Формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя музичного мистецтва в закладах вищої мистецької освіти має відбуватися за умови застосування аксіологічного підходу у процесі вивчення кожної з дисциплін навчального плану. Ефективність формування ціннісних орієнтацій майбутнього вчителя залежить від наявності системних знань, адже ступінь сформованості ціннісних орієнтацій студентів безпосередньо залежить від ґрунтовних знань студентів та рівня ціннісного ставлення до них. Тому, ми вважаємо, що під час роботи зі студентами викладачі мають ставити за мету дотримуватися таких умов:

- на початковому етапі роботи над музичним твором (на заняттях з основного інструменту, диригування чи хорового класу) має відбуватися взаємодія між викладачем та студентом/ студентами, у процесі якої здійснюється художній показ твору викладачем, його обговорення та розбір зі студентом. Студент має правильно зрозуміти та усвідомити ціннісне і смислове наповнення музичного твору, правильно його інтерпретувати і, як результат, зрозуміти його цінність для себе та своєї майбутньої професії;

- художнє виконання музичного твору студентом повинно відбуватися за умови його повного осмислення та усвідомлення особливостей його виконання. Студент має розуміти, що у процесі художнього виконання він має ґрунтуватися на засвоєних раніше знаннях та навичках, здобути у процесі інтерпретації музичного твору та власне освітнього процесу;

- на заняттях має відбуватися міждисциплінарна взаємодія. Викладачі повинні постійно проводити смислові паралелі з іншими дисциплінами. Студент, в свою чергу, має розуміти, що ефективно засвоєння знань та формування компетентностей і ціннісних орієнтацій відбуватиметься тільки тоді, коли вони сприйматимуть навчальний матеріал як цілісну систему, а не як окремі фрагменти з кожної дисципліни.

Висновки дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Враховуючи вищесказане можемо зробити висновок, що аксіологічний підхід є одним із найважливіших підходів у фаховій підготовці майбутніх учителів музичного мистецтва. Взаємодіючи з творами мистецтва ми маємо навчити студентів правильно їх аналізувати, інтерпретувати, розуміти задум автора і вміти доносити цей зміст до слухача. Цей процес є запорукою формування у студентів ціннісних орієнтацій, що, в свою чергу, знову повертає нас до аксіологічного підходу, який основною цінністю суспільства проголошує людину. Подальші дослідження планується продовжити у напрямі обґрунтування інших методологічних підходів до фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва, зокрема культурологічного та акмеологічного.

Література:

1. Варенко Т.К. (2010). Аксіологічний підхід та доцільність його реалізації в сучасній системі вищої педагогічної освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. Запоріжжя., Класичний приватний університет, 11 (64), с. 161-164.
2. Вітвицька С.С. (2015). Аксіологічний підхід до виховання особистості майбутнього вчителя. *Креативна педагогіка. Наук.-метод.*

журнал. Академія міжнародного співробітництва з креативної педагогіки, Вінниця, 10, с. 63-67.

3. Демінська Л.О. (2010). Аксиологічний підхід у педагогічному процесі. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 14, с. 101–104. – URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Snsv/2010_4/10_delapp.pdf.

4. Исаев И.Ф. (2002). Профессионально-педагогическая культура преподавателя. *Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений*. Москва., «Академия», 208 с.

5. Калюжна Т.Г. (2012). Педагогічна аксіологія в умовах модернізації професійно-педагогічної освіти: *монографія*. К., Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 128 с.

6. Слостенин В.А. (2003). Введение в педагогическую аксиологию. *Учебное пособие для студентов педагогических вузов*. Москва., Академия, 192 с.

7. Ткачова Н.О. (2006). *Аксиологічний підхід до організації педагогічного процесу в загальноосвітньому навчальному закладі*, Луганськ., ЛНПУ імені Тараса Шевченка; Х., Вид-во Каравела, 300 с.

8. Філософський енциклопедичний словник (2002). К., Абрис, 744 с.

References:

1. Varenko, T.K. (2010). Aksiolohichniy pidkhd ta dotsilnist yoho realizatsii v suchasniy systemi vyshchoi pedahohichnoi osvity [Axiological approach and expediency of its implementation in contemporary system of higher pedagogical education]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh* [Pedagogics of formation of a creative personality in higher and general education schools], no. 11 (64), 161-164. [in Ukrainian].

2. Vitvytska, S.S. (2015). Aksiolohichniy pidkhd do vykhovannia osobystosti maibutnoho vchytelia [Axiological approach to education of a

personality of a future teacher]. *Kreatyvna pedahohika. Nauk.-metod. zhurnal* [Creative pedagogics. Academic and methodological journal]. Vinnytsia, no. 10. [in Ukrainian].

3. Deminska, L.O. (2010). Aksiolohichni pidkhid u pedahohichnomu protsesi [Axiological approach in pedagogical process]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk* [Academic and sports bulletin of Slobozhanshchyna], no. 14, 101–104. URL: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Snsv/2010_4/10_delapp.pdf. [in Ukrainian].

4. Isaev, I.F. (2002). *Professional'no-pedagogicheskaja kul'tura prepodavatelja: Ucheb. posobie dlja stud. vyssh. ucheb. zavedenij* [Professional and pedagogical culture of a teacher: Study guide for students of higher educational institutions]. Moscow, Akademiya. [in Russian]

5. Kaluzhna T.G. (2012). *Pedahohichna aksiolohiya v umovakh modernizatsiyi profesiyno-pedahohichnoyi osvity* [A pedagogical axiology is in the conditions of modernisation of professionally-pedagogical education]: monografiya, K., Vyd-vo NPU imeni M.P.Drahomanova, 128 p.[in Ukrainian].

6. Slastenin, V.A. (2003). *Vvedenie v pedagogicheskiju aksiologiju. Uchebnoe posobie dlja studentov pedagogicheskikh vuzov* [Introduction to pedagogical axiology. Study guide for pedagogical college students]. Moscow: Akademiya. [in Russian].

7. Tkachova, N.O. (2006). *Aksiolohichni pidkhid do orhanizatsii pedahohichnoho protsesu v zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi* [Axiological approach to pedagogical process organization in a general educational institution]. Luhansk: Taras Shevchenko National University of Luhansk; Kharkiv, Karavela Publishing House. [in Ukrainian].

8. *Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk*. (2002). Kyiv, Abrys. [in Ukrainian].

УДК 517.9:531.1

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ РІВНЯНЬ ДЛЯ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В УНІВЕРСИТЕТІ

кандидат фізико-математичних наук, доцент, Ярмоленко М. В.

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна,
Черкаси

Запропоновано метод розв'язування диференційного рівняння, яке описує процес пірнання олівця у воду. Описано метод визначення в'язкості рідини за часом її витікання через горизонтальний капіляр з вертикальної посудини, використовуючи закон Пуазейля. Проаналізовано процес перенесення речовини вздовж дислокаційної трубки з одночасним проникненням у об'єм, використовуючи відповідне диференційне рівняння.

Ключові слова: фізика, диференційні рівняння, математичне моделювання, фізичний експеримент, дифузія, закон Пуазейля.

кандидат физико-математических наук, доцент Ярмоленко М. В. Особенности применения дифференциальных уравнений для обучения физике в университете / Киевский национальный университет технологий и дизайна, Украина, Черкасы

Предложен метод решения дифференциального уравнения, которое описывает процесс ныряния карандаша в воду. Описан метод определения вязкости жидкости путем измерения времени ее вытекания через горизонтальный капилляр из вертикальной посудины, используя закон Пуазейля. Проанализирован процесс переноса вещества вдоль дислокационной трубки с одновременным проникновением в объем, используя соответствующее дифференциальное уравнение.

Ключевые слова: физика, дифференциальные уравнения, моделирование, физический эксперимент, диффузия, закон Пуазейля.

M. V. Yarmolenko, PhD in Physics and Mathematics, associate professor, Differential equations application peculiarities for teaching Physics in university / Kyiv National University of Technologies and Design, Ukraine, Cherkasy

A method to solve differential equation describing of diving a pencil into water is proposed. Method to determine of liquid viscosity using outflow time through narrow pipe applying the Poiseuille's law is described. Diffusion along dislocation pips inside a polycrystal grain involving outflow from dislocation line using appropriate differential equation is analised.

Key words: physics, differential equations, simulation, physics experiment, diffusion, the Poiseuille's law.

Вступ. Будь-який фізичний процес може бути описаний відповідним диференційним рівнянням. Не кожне диференційне рівняння має аналітичний розв'язок. Процеси дифузії теж можуть бути описані відповідними диференційними рівняннями. Для того, щоб диференційне рівняння дифузії мало аналітичний розв'язок, необхідно робити відповідні фізично прийнятні припущення, які можуть значно спростити модель дифузії [1], [2], [3], [4], [5]. В освітньому процесі диференційні рівняння можуть застосовуватися для вивчення фізичних законів. Для досягнення кращого результату навчання у закладах вищої освіти (ЗВО) реальний фізичний лабораторний практикум за певними розділами фізики може бути доповнений комп'ютерним моделюванням тих лабораторних робіт, виконання яких в реальному режимі або важко, або вимагає моделювання, що дозволяє краще зрозуміти суть фізичних процесів (так звана віртуальна фізична лабораторія [6], [7]).

Метод 1. Сенс методу полягає в тому, що диференційне рівняння перетворюється таким чином, щоб воно складалося з двох співмножників, один з яких не може тотожно дорівнювати нулю. Тоді інший співмножник має дорівнювати нулю тотожно.

Розглянемо процес пірнання олівця у воду. Відповідне рівняння таке:

$$ma = mg - F_A, \quad (1)$$

де m – маса олівця, a – прискорення олівця, $g=9,8$ м/с², F_A – виштовхувальна сила Архімеда. Оскільки прискорення – це друга похідна за часом від переміщення, отримаємо:

$$a = \frac{d^2z}{dt^2} = g - \frac{g}{\gamma H} z, \quad a(t=0) = g, \quad \gamma = \frac{\rho_1}{\rho} = \frac{z_0}{H}, \quad (2)$$

де z – глибина занурення олівця, H – його довжина, z_0 – глибина занурення олівця у стані рівноваги, коли сила тяжіння дорівнює силі Архімеда, ρ – густина води, ρ_1 – густина олівця. Шукаємо розв'язок у такому вигляді:

$$\frac{d^2z}{dt^2} = g \cos(\omega t), \quad \frac{dz}{dt} = \frac{g}{\omega} \sin(\omega t), \quad (3)$$

$$z = \frac{g}{\omega^2} (-\cos(\omega t)) \Big|_0^t = \frac{g}{\omega^2} (1 - \cos(\omega t)) \quad (4)$$

Підставивши формули (3) і (4) у формулу (2) отримаємо:

$$\left(\frac{g}{\gamma H \omega^2} - 1 \right) (1 - \cos(\omega t)) = 0 \quad (5)$$

Оскільки другий співмножник не може дорівнювати нулю тотожно для будь-якого часу, тому отримаємо:

$$\omega^2 = \frac{g}{\gamma H}, \quad T = \frac{2\pi}{\omega} = 2\pi \sqrt{\frac{\gamma H}{g}}. \quad (6)$$

Оскільки час пірнання приблизно дорівнює часу виринання, остаточно знаходимо:

$$t_{\downarrow} \approx t_{\uparrow} = \frac{T}{2} = \pi \sqrt{\frac{\gamma H}{g}} . \quad (7)$$

Якщо $H=20$ см, $z_0=10$ см (олівець плаває у стані рівноваги наполовину занурившись у воду), то $t_{\downarrow} \approx t_{\uparrow} \approx 0,3$ секунди, що співпадає з експериментально отриманими результатами.

Метод 2. Розглянемо процес витікання рідини з вертикальної посудини висотою H_0 через горизонтальний капіляр радіусом R , розташований біля її дна. Застосуємо закон Пуазейля (рівень рідини H зменшується):

$$dV = \frac{\Delta p R^4 \pi dt}{8\eta L}, \quad dV = -dH \pi R_1^2, \quad \Delta p = \rho g H . \quad (8)$$

У формулах (8) застосовані такі позначення: dV – об'єм рідини, що витікає з капіляра за час dt , Δp – різниця тисків рідини між входом у капіляр та виходом з капіляра, L – довжина капіляра, ρ - густина рідини, η – в'язкість рідини, R_1 – радіус вертикальної посудини. Отримаємо відповідне диференціальне рівняння:

$$-\frac{dH}{H} = \frac{\rho g R^4 dt}{8R_1^2 \eta L}, \quad (9)$$

яке має такий розв'язок:
$$-\ln H \Big|_{H_0}^{2R} = \frac{\rho g R^4 t}{8R_1^2 \eta L} = \ln\left(\frac{H_0}{2R}\right) . \quad (10)$$

Остаточно отримаємо:
$$\eta = \frac{\rho g R^4 t}{8R_1^2 L \ln\left(\frac{H_0}{2R}\right)} . \quad (11)$$

Відомо, що в'язкість рідин зменшується з підвищенням температури, тому експерименти проводилися для холодної та гарячої води. Циліндрична посудина мала висоту $H_0=120$ мм та внутрішній

радіус $R_1 = 21$ мм, капіляр мав довжину $L = 103$ мм та внутрішній радіус $R = 1,32$ мм. Холодна вода ($T \approx 20^\circ\text{C}$) витекла з посудини за час $t_{\text{хол}} = 47$ секунд, а гаряча вода ($T \approx 90^\circ\text{C}$) витекла з посудини за час $t_{\text{гар}} = 38$ секунд. З підвищенням температури густина води зменшується. Табличні значення такі ([8], табл. 5 на с. 550): $\rho(T \approx 20^\circ\text{C}) \approx 998 \text{ кг/м}^3$, $\rho(T \approx 90^\circ\text{C}) \approx 978 \text{ кг/м}^3$. Обчислення за формулою (11) дали такі результати:

$$\eta(T \approx 20^\circ\text{C}) = \frac{\rho(T \approx 20^\circ\text{C}) t_{\text{хол}} g R^4}{8 R_1^2 L \ln\left(\frac{H_0}{2R}\right)} \approx \rho t \cdot 2,143 \cdot 10^{-5} \approx 1,005 \cdot 10^{-3} \text{ Па} \cdot \text{с} ,$$

що співпадає з табличним значенням в'язкості води для $T \approx 20^\circ\text{C}$ ([8], табл. 10 на с. 551),

$$\eta(T \approx 90^\circ\text{C}) = \frac{\rho(T \approx 90^\circ\text{C}) t_{\text{гар}} g R^4}{8 R_1^2 L \ln\left(\frac{H_0}{2R}\right)} \approx \rho t \cdot 2,143 \cdot 10^{-5} \approx 0,797 \cdot 10^{-3} \text{ Па} \cdot \text{с}$$

тобто в'язкість води зменшується на $0,03 \cdot 10^{-3}$ Па·с при підвищенні температури на кожні 10°C . Метод має дуже хорошу точність і дозволяє демонструвати зміну в'язкості різних рідин від зміни температури, адже для цього необхідні лише термометр і секундомір.

Метод 3. Диференційні рівняння перенесення речовини (процес дифузії) подібні до диференційних рівнянь теплопровідності:

$$j(t, x) = \frac{dm}{dt} \frac{1}{\rho S} = -D \frac{dC}{dx} . \quad (12)$$

У формулі (12) застосовані такі позначення: $j(t, x)$ – швидкість перенесення речовини (густина потоку речовини), dm – маса речовини, яка переноситься за час dt , ρ – густина речовини, яка переноситься, S – площа, через яку речовина переноситься, D – коефіцієнт дифузії, dC – зменшення відносної концентрації на проміжку dx вздовж напрямку дифузії. Густина потоку речовини залежить як від часу, так і від координати, тому рівняння (12) може мати аналітичний розв'язок лише

для дуже спрощених моделей, які, проте, фізично правильно відображають відповідне явище. Таким явищем може бути дифузія вздовж дислокаційних трубок з одночасним проникненням у об'єм. Тоді замість рівняння (12) отримуємо таке рівняння, яке може бути розв'язане аналітично [2]:

$$\frac{dy(t)}{dt} = \frac{A}{y(t)} - B_d \frac{y(t)}{\sqrt[3]{t}}. \quad (13)$$

Це рівняння може бути спрощене таким чином:

$$\frac{dz(t)}{dt} = 2A - \frac{2B_d}{\sqrt[3]{t}} z(t), \quad \text{де} \quad z(t) = u(t)v(t) = y^2(t), \quad (14)$$

$$\frac{du(t)}{dt} v(t) + u(t) \left(\frac{dv(t)}{dt} + \frac{2B_d}{\sqrt[3]{t}} v(t) \right) = 2A. \quad (15)$$

Припущення $\frac{dv(t)}{dt} + \frac{2B_d}{\sqrt[3]{t}} v(t) = 0$ дає такий розв'язок:

$$v(t) = e^{-3B_d \sqrt[3]{t^2}} = e^{-m^2}, \quad \text{де} \quad m^2 = 3B_d t^{2/3} \quad \text{або} \quad m = \sqrt{3B_d} t^{1/3}. \quad (16)$$

Подальший процес розв'язування наведено у роботі [2].

Остаточно отримуємо:

$$y(t) = \sqrt{\frac{A}{B_d} \sqrt[3]{t} - \frac{Ae^{-m^2}}{\sqrt{3B_d^3}} \frac{\sqrt{\pi}}{2i} \frac{1 - e^{-\frac{4}{\sqrt{\pi}}mi}}{1 + e^{-\frac{4}{\sqrt{\pi}}mi}}}, \quad (17)$$

де i – уявна одиниця, тобто $i^2 = -1$. Це рівняння є точним розв'язком рівняння (13), а наближений закон, який фізично правильно відображає дифузію вздовж дислокаційних трубок з одночасним проникненням у

об'єм, такий: $y(t) = \left(\frac{A}{B_d} \right)^{1/2} t^{1/6}$, тобто глибина проникнення пропорційна

кореню шостого степеня з часу дифузії.

Висновок. Запропоновані методи складання та розв'язування диференціальних рівнянь для конкретних фізичних задач, а саме: для опису процесу пірнання олівця у воду, для опису процесу витікання рідини через горизонтальний капіляр з вертикальної посудини, для

Література:

1. Yarmolenko M.V. (2018). Analytically Solvable Differential Diffusion Equations Describing the Intermediate Phase Growth, *Металофізика і новітні технології*, 40 (9), 1201-1207 [англійською мовою].
2. Yarmolenko M.V. (2018). Intermediate phase cone growth kinetics along dislocation pipes inside polycrystal grains, *AIP Advances*, 8(9), 095202-1–095202-5 [англійською мовою].
3. Yarmolenko M.V., Gusak A.M., Gurov K.P. (1993). A model of growth of an intermediate phase in bi- and polycrystals, *Journal of Engineering Physics and Thermophysics*, 65(3), 876 – 881 [англійською мовою].
4. Gusak A.M., Yarmolenko M.V. (1993). A simple way of describing the diffusion phase growth in cylindrical and spherical samples, *Journal of Applied Physics.*, 73 (10), 4881-4884 [англійською мовою].
5. Yarmolenko M.V. (1997). Describing the Diffusion Phase Growth in Polycrystals: Analytical Solution, *Defect and Diffusion Forum*, 143-147, 1567-1572 [англійською мовою].
6. Ярмоленко М.В. (2016). Принципи інтерактивного навчання основ фізики на основі віртуальних лабораторій, *Науковий огляд*, 9 (30), 139 – 149.
7. Устілкін В.В., Люта М.В, Розломій І.О. (2016). Дослідження мов програмування JAVA та C# для серверних платформ та робочих станцій, *Науковий огляд*, 9 (30), 5 – 13.
8. Гаркуша І.П., Горбачук І.Т., Курінний В.П. та ін. (2003). Загальний курс фізики: Збірник задач, *К: Техніка*, 560 с.

References:

1. Yarmolenko M.V. (2018). Analytically Solvable Differential Diffusion Equations Describing the Intermediate Phase Growth, *Metallofiz. Noveishie Tekhnol.*, 40 (9), 1201-1207.
2. Yarmolenko M.V. (2018). Intermediate phase cone growth kinetics along dislocation pipes inside polycrystal grains, *AIP Advances*, 8(9), 095202-1–095202-5.
3. Yarmolenko M.V., Gusak A.M., Gurov K.P. (1993). A model of growth of an intermediate phase in bi- and polycrystals, *Journal of Engineering Physics and Thermophysics*, 65(3), 876 – 881.
4. Gusak A.M., Yarmolenko M.V. (1993). A simple way of describing the diffusion phase growth in cylindrical and spherical samples, *Journal of Applied Physics.*, 73 (10), 4881-4884.
5. Yarmolenko M. V. (1997). Describing the Diffusion Phase Growth in Polycrystals: Analytical Solution, *Defect and Diffusion Forum*, 143-147, 1567-1572.
6. Yarmolenko M.V. (2016). Pryntsypy interaktyvnogo navchannia osnov fizyky na osnovi virtual'nykh laboratoriy, *Scientific review*, 9 (30), 139 – 149. [in Ukrainian].
7. Ustilkin V.V., Lyuta M.V., Rozlomiy I.O. (2016). Doslidjennia mov programuvannia JAVA ta C# dlia servernykh platform ta robochych stantsiy, *Scientific review*, 9 (30), 5 – 13. [in Ukrainian].
8. Garkusha I.P., Gorbachuk I.T., Kurinny V.P. and others (2003). Zagalniy kurs fizyky: Zbirnyk zadach, *Kyiv:Tekhnika*, 560 p. [in Ukrainian].

РОЗДІЛ VII. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

УДК 811.512.15

ТРАНСЛИТЕРАЦИЯ КАК СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ РЕАЛИЙ В ЯКУТСКИХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЯХ (НА МАТЕРИАЛЕ СЛОВАРЕЙ ИЗДАНЫХ В КОНЦЕ 90-Х ГГ.)

кандидат филологических наук, Акимова А. С.

Институт гуманитарных исследований и проблем малочисленных народов Севера Сибирское отделение Российской академии наук, Россия, г. Якутск

<http://orcid.org/0000-0001-5181-9057>

В статье рассматривается прием транслитерации как способ передачи реалий в якутских терминологических словарях. Материалом исследования послужили якутские терминологические словари изданные в конце 90-х гг. В последних терминологических словарях якутского языка не вооруженным глазом можно заметить широкое использование способа фонетической передачи иноязычного термина. Под фонетической ассимиляцией понимается замена иноязычных звуков звуками принимающего языка. Многие реалии представлены в словарях в фонетизированном написании. Фонетической адаптации с учетом эвфонии подвергаются термины, не только широко распространенные, но и функционирующие с недавнего времени.

Ключевые слова: якутский язык, словарь, термин, транслитерация, фонетическая ассимиляция, реалия.

A. S. Akimova, PhD of Philological Sciences, Transliteration as a method for transfer of realities in yakut terminological dictionaries (on the material of dictionaries published at the end of the 90 years) / Institute for

Humanitarian Research and North Indigenous Peoples Problems of the Siberian Branch of the RAS, Russia, Yakutsk

The article considers the method of transliteration as a way of conveying realities in the Yakut terminological dictionaries. The research material was the Yakut terminological dictionaries published in the late 90s. In the latest terminological dictionaries of the Yakut language with the naked eye, one can notice the widespread use of the phonetic method of transmitting a foreign term. Phonetic assimilation means the replacement of foreign sounds with the sounds of the host language. Many realities are presented in dictionaries in phonetic spelling. Terms phonetic adaptation, taking into account euphony, are exposed, not only widespread, but also functioning recently.

Keywords: Yakut language, dictionary, term, transliteration, phonetic assimilation, reality.

Введение. Якутский язык постоянно и интенсивно обогащается за счет новых, ранее неизвестных говорящим слов. Этот непрерывный процесс появления новых, лексических единиц осуществляется двумя путями – за счет внешних ресурсов путем заимствований и за счет внутренних ресурсов языка путем различных способов словообразования. Заимствованием называют процесс «перемещения различных элементов из одного языка в другой», причем «лексическое заимствование является как бы первой ступенькой иноязычного влияния» [3, с. 133].

Проблема заимствования всегда была одной из самых противоречивых в лексикологии. И в настоящее время у разных авторов можно встретить прямо противоположные оценки заимствования. Одни авторы считают рост числа заимствованных терминов ненормальным явлением, засоряющим язык и препятствующим развитию его словообразовательных возможностей. Другие считают, что заимствование

расширяет состав лексики и не только не подавляет развитие языка, но приводит к развертыванию и совершенствованию собственных ресурсов заимствующего языка. Это проявляется в словообразовании с использованием заимствований, в появлении новых, заимствованных словообразовательных средств и, наконец, в активизации малопродуктивных словообразовательных средств заимствующего языка при калькировании. Таким образом, преобладающее большинство мнений в современной языковедческой литературе склоняется к тому, что заимствование не приводит к «порче» языка и только чрезмерное увлечение заимствованиями может быть вредным.

В системе языка словообразовательные процессы тесно связаны как с лексикой, так и с грамматикой, в соответствии с которой оформляется каждое вновь появляющееся в языке слово. Связь словообразования с лексикой проявляется, в первую очередь, в том, что в нём находят свое отражение все те постоянные изменения, которые происходят в лексике языка в связи с изменениями в общественно-политической жизни. Связь словообразования с грамматикой сказывается в том, что все вновь возникающие слова появляются в языке в виде определенных, уже существующих в нем грамматических категорий.

Терминологическая лексика якутского языка на всем протяжении своего развития активно использовала, как внешние, так и внутренние языковые ресурсы с целью адекватного отражения жизни общества, её реалий и происходящих в ней изменений.

В якутском языке прослеживаются несколько способов передачи русских и других, проникающих через русский язык, заимствований. Наиболее продуктивными внутренними способами передачи заимствованных терминов выступают: эквивалентный перевод и адаптированная (фонетизированная) передача. Внешние же источники пополнения терминологической лексики представлены, главным образом: прямыми

и смешанными заимствованиями, словосложением и разными видами калек и полукалек.

Формулировка цели статьи и задач. В данной статье мы подробнее рассмотрим прием транслитерации как способ передачи реалий в якутских терминологических словарях. Материалом исследования послужили терминологические словари изданные в конце 90-х гг. это: «Русско-якутский юридический словарь» [1], «Краткий русско-якутский словарь экономических терминов» [2], «Русско-саха общественно-политический словарь» [5]. В данных терминологических словарях изданных в конце 90-х гг. не вооруженным глазом можно заметить широкое использование способа транслитерации.

Транслитерация является одним из ведущих методов передачи реалий. Данный способ позволяет ввести в текст звуковые подобиya иностранной речи. Однако при переводе реалия будет обладать полностью затемненной формой, и ее семантика сможет выявиться только через контекст. Но так как зачастую минимальный контекст не раскрывает семантику слов-реалий, переводчик вынужден либо вводить краткое пояснение в текст, либо сопроводить текст комментарием.

В отношении фонетического оформления заимствуемых слов также принято разумное решение о постепенном подчинении их действующим фонетическим нормам якутского языка [6, с. 133].

Под фонетической ассимиляцией понимается максимальное приближение фонетических, графических, грамматических и лексических характеристик лексемы к соответствующим нормам принимающего языка. Процесс лексической ассимиляции убедительно прослежен в работах А.Е. Кулаковского, [4, с. 311-455].

Под фонетической ассимиляцией понимается замена иноязычных звуков звуками принимающего языка. Многие термины-заимствования представлены в словарях в фонетизированном написании.

Фонетической адаптации с учетом эвфонии подвергаются термины, не только широко распространенные, но и функционирующие с недавнего времени, типа *расписка* 'араспыиска'; *фальсификация* 'бассыыбайдааһын'; *постоянный* 'бастайааннай'; *приговор* 'бириигэбэр'; *правило* 'быраабыла'; *протест* 'бырачыас'; *вотум* 'буотум'; *допрос* 'доппурус'; *доллар* 'дуоллар'; *девиз* 'дэбиис'; *граница* 'кыраныысса'; *масса* 'маасса'; *банкрот* 'монкуруут'; *мэрия* 'мээрийэ'; *шефство* 'сиэптэһии'; *спонсор* 'успуонсар'; *штраф* 'ыстараап'; *энергетика* 'энэргэтикэ'; *опека* 'эпиэкэ' и т.д.

Изложение основного материала статьи. В якутском языке различаются два вида фонетической ассимиляции:

Звуковая конвергенция – регулярная замена двух близких звуков одним, например замена русского иноязычного звука **П** и **Ф** на **Б** например, *процедура* 'боросодуура'; *фабрика* 'баабырыка'; *профессор* 'бэрэпиэссэр'; *фальшивый* 'бассыыбай'; *протокол* 'боротокуол'; *фашист* 'басыыс'; *протест* 'бырачыас'; *федерализм* 'бэдэрэлиисим'; *пропуск* 'боруопус'; *федерация* 'бэдэрээссийэ'; *прописка* 'бэрэпиискэ'; *фестиваль* 'бэстибээл'; *пропаганда* 'бырапагаанда'; *фигура* 'бөгүүрэ'; *промышленность* 'бырамыысыланнас'; *прокурор* 'борокуруор'; *философия* 'бөлөһүөпүйэ'; *проект* 'бырайыак'; *формула* 'буормула'; *продукция* 'бородууксуйа'; *фронт* 'боруон'; *прогул* 'борогуул'; *флаг* 'былаах'; *программа* 'бырагыраамма'; *пошлина* 'буосулуна' и т.д.

Звуковая субституция – замена одного иноязычного звука одним звуком принимающего языка, например твердый русский **Г** в якутском заменяется на **К** типа *гвардия* 'кыбаардыйа'; *генерал* 'кыньараал'; *гильдия* 'киилдьийэ'; *главный* 'кылаабынай'; *голосование* 'куоластааһын'; *грамота* 'кыраамата'; *граница* 'кыраныысса'; *график* 'кыраапык'; *губернатор* 'күбүрүнээтэр'; *губерния* 'күбүөрнүйэ' и т.д.

Русские **Ж, З** в якутском заменяются на **С** типа журнал 'сурунаал'; забастовка 'собостуопка'; жюри 'сүрүү'; завод 'собуот'; жандарм 'сандаарма'; залог 'солуок'; жертва 'сиэртибэ'; застава 'састааба'; заявка 'сайаапка'; зона 'суона' и т.д.

Графическая ассимиляция предполагает отражение графической формы иноязычного термина средствами принимающего языка. Этот процесс сопровождается графическим переоформлением, когда заимствование берётся из языка с иной системой графики. Но даже при заимствовании термина из языка с той же системой графики появляются такие проблемы, как произношение термина по правилам языка – источника или заимствующего языка. Замечено, что фонетическая ассимиляция устного заимствования намного легче чем письменного, так как в последнем случае есть тормозящее влияние иноязычного написания.

Начертание заимствованных слов рассматриваемого периода в основном подчинено правилам якутской орфографии, регламентирующим их правописание. Многие термины-заимствования представлены в словарях в фонетизированном написании. Фонетической адаптации с учетом эвфонии подвергаются термины, не только широко распространенные, но и функционирующие с недавнего времени, типа *анализ* 'анаалыс'; *фальсификация* 'бассыыбайдааһын'; *приговор* 'бириигэбэр'; *протест* 'бырачыас'; *девиз* 'дэбиис'; *контур* 'куонтур'; *пункт* 'пуун'; *банкрот* 'монкуруут'; *мэрия* 'мээрийэ'; *следователь* 'силиэдэбэтэл'; *ярлык* 'дьаралык'; *ярмарка* 'дьаарбанка'; *чек* 'чизэк'; *учет* 'учуот'; *опека* 'эпиэкэ'; *комплимент* 'кэмпилимиэн'; *команда* 'хамаанда'; *заказ* 'сакаас'; *парламент* 'парылааман'; *табель* 'таабыл'; *талант* 'талаан'; *ячейка* 'эчиэйкэ'; *юстиция* 'үстүүссүйэ' и т.д.

Выводы. Транслитерация считается одним из самых распространенных способов передачи реалий. Переводчики достаточно

часто прибегают к этому способу, так как он не только позволяет сохранить национальный колорит, но и препятствует искажению смысла передаваемого понятия.

Как видно из вышеприведённых примеров вместе с фонетическим адаптированием заимствованных терминов передается красота, музыкальность и эстетика якутского языка, в недавнем прошлом не принимавшаяся во внимание. Благозвучность и красоту родного языка следовало бы не только беречь, но и приумножать.

Литература:

1. Алексеев Б.Н., Никонов В.П. (2000). *Русско-якутский юридический словарь.*, Под. редакцией А.Г. Нелунова., Якутск, Бичик, 96 с.
2. Быганова В.И. (1998). *Краткий русско-якутский словарь экономических терминов.* Якутск, ООО Литограф, 68 с.
3. Крысин Л.П. (2004). *Русское слово, свое и чужое: Исследования по современному русскому языку и социолингвистике.*, М., Языки славянской культуры, С. 133.
4. Кулаковский А.Е. (1979). *Научные труды.* Якутск., Якутское кн. изд-во, С. 311-455.
5. Оконешников Е.И. (1998). *Русско-саха общественно-политический словарь.* Якутск, ООО Литограф, 154 с.
6. Слепцов П.А. (1986). *Якутский литературный язык. Истоки, становление норм.* Новосибирск., Наука, С. 133.

References:

1. Alekseev B.N., Nikonov V.P. (2000). *Russko-jakutskij juridicheskij slovar'* [Russian-Yakut Law Dictionary]. Yakutsk, Bichik. [in Russian].
2. Byganova V.I. (1998). *Kratkij russko-jakutskij slovar' jekonomicheskikh terminov* [Brief Russian-Yakut Dictionary of Economic Terms]. Yakutsk, ООО

Litograf. [in Russian].

3. Krysin L.P. (2004). *Russkoe slovo, svoe i chuzhoe: Issledovanija po sovremennomu russkomu jazyku i sociolingvistike* [Russian word, one's own and another's: Studies on the modern Russian language and sociolinguistics]. – Moscow, Jazyki slavjanskoj kul'tury. [in Russian].
4. Kulakovskij A.E. *Nauchnye trudy* [Scientific works]. Yakutsk, Jakutskoe kn. izd-vo. [in Russian].
5. Okonешnikov E.I. (1998). *Russko-saha obshhestvenno-politicheskij slovar'* [Russian-Sakha socio-political vocabulary]. Yakutsk, ООО Litograf. [in Russian].
6. Slepcev P.A. (1986). *Jakutskij literaturnyj jazyk. Istoki, stanovlenie norm* [Yakut literary language. The origins, the formation of norms]. Novosibirsk, Nauka. [in Russian].

РОЗДІЛ VIII. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА

УДК 7:76.01+766

ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ АСПЕКТЫ РЕКЛАМНОЙ ГРАФИКИ

доктор искусствоведения, профессор, Прищенко С. В.

<http://orcid.org/0000-0003-3482-6858>

Национальная академия руководящих кадров культуры и искусств,
Украина, г. Киев

Рекламную графику проанализировано как продукт культуры в контексте актуальных тенденций развития рекламного дизайна – комплексной творческой деятельности, а современный процесс проектирования представлено как синергию социокультурных,

семиотических и стилистических аспектов. Научная новизна работы состоит в междисциплинарном исследовании, в аргументации влияния художественных стилей на рекламу, выявлении проблем визуализации рекламных идей и их решения с помощью арсенала цвето-графических и образных средств в совокупности с компьютерными технологиями. Особое внимание уделено стилистическим трансформациям рекламной графики и современным принципам гармонизации визуально-информационной среды, в результате чего сделан вывод, что простому иллюстративному сопровождению коммерческой информации пришли на смену новые художественные стили, использование креативных рекламных технологий, активизация процессов брендинга и ребрендинга. Художественно-образная система рекламной графики представлена как модель, в рамках которой рекламное обращение должно иметь четкую коммуникативную структуру, визуальную семантику, оригинальность, контрастность и динамическое равновесие цвета, эстетический уровень, стимулировать интеллектуальную и эмоциональную активность потребителя. Теоретически обобщены закономерности визуального языка рекламы от афиши (плаката) до цифровых медиа, а медиадизайн определен как качественно новый этап социокультурного проектирования и наиболее перспективный вид дизайна в XXI в.

Ключевые слова: рекламная графика, стилистика, образность, эстетика рекламы, визуальные коммуникации, рекламный дизайн, медиадизайн.

S. V. Pryshchenko, Prof. Dr. in Art Studies, The art-aesthetic and communicative aspects of Advertising Graphics / National academy of Management in Culture and Arts.

Advertising Graphics is analyzed as a product of Culture in the context of current trends in the development of Advertising Design – integrated creative activity, and the contemporary design process is presented as a synergy of socio-cultural, semiotic and stylistic aspects. The scientific novelty of this work consists in an interdisciplinary study, in the argumentation of influence the art styles on Advertising, in the identification of problems of visualization advertising ideas and their solutions using an arsenal of colour-graphic and figurative means in conjunction with computer technologies. Particular attention is paid to the stylistic transformations of Advertising Graphics and the principles of harmonization the visual-info space, as a result of which it was concluded that new artistic styles, the use of creative advertising technologies, and the intensification of branding and rebranding processes replaced the simple illustrative accompaniment of commercial information. The art-image system of Advertising Graphics is presented as a model within which the advertisement should have a clear communicative structure, visual semantics, originality, contrast and dynamic colour balance, an aesthetic level, and stimulate the intellectual and emotional activity of the consumer. Thus, the aim of our study was achieved: the regularities of visual language of ads from affichies (posters) to digital media are theoretically generalized, and media design is defined as a qualitatively new stage of designing – the socio-cultural designing as the most perspective kind of Design among others in the XXIst century.

Keywords: advertising graphics, stylistics, imagery, aesthetics of advertising, visual communications, advertising design, media design.

Введение. В первом десятилетии XXI в. произошли существенные изменения в понимании роли дизайна и рекламы в связи с процессами глобализации и одновременной этнокультурной идентификации, гиперпотреблением и параллельным снижением общекультурного

уровня, значительным расширением коммуникативного пространства. На основе анализа современных рекламных обращений можно четко выделить две основные тенденции: первая – идеологическая ориентация потребителей среднего класса на «жизнь в стиле люкс», вторая – ориентация на массового потребителя, быстрое привлечение внимания, чрезмерная яркость и пестрота рекламных объявлений. «Консюмеризм стал идеологией постмодерна, средства массовой информации пропагандируют гедонистический стиль жизни и потребительский тип личности» [1].

Целенаправленное формирование общества потребления создало принципы современной рекламы. Идеология как теоретическое, концептуальное выражение интересов определенных социальных групп, целей и путей их реализации имеет решающее значение для продвижения товаров или услуг. Массовая культура не является культурой отдельного класса или социальной группы, она не имеет национальных признаков, поскольку ориентирована на массового пользователя, общедоступна и не требует особенных знаний. Следует напомнить малоизвестный факт, что про декаданс массовой культуры ещё в 1970-х годах писал искусствовед В.Глазычев. Анализируя тенденции западных концепций массовой культуры, он подчеркивал идеологичность их конструкций, которые имеют четкую и однозначную направленность на консюмеризм, на определённые универсальные ценности «членов единого клуба потребителей»: всеобщность массовой культуры придаёт ее характеристикам абсолютную доминантность, вытесняя и подавляя элитарно-культурный идеал творческой личности и замещая его идеалом «человек потребляющий» (*homo-consumens*) [2].

Реклама становится знаком, и продается не сам товар, а его символическое отождествление. Ж.Бодрийяр критиковал современное общество, ставшее обществом потребления, в котором всё

материализуется в знаках и вещах. Он выделил два вида потребления: один вид удовлетворяет необходимые потребности человека, другой является знаковым потреблением, своеобразным кодом, языком социального общения, большей частью демонстративным и бесконечным. Бодрийяр считал, что китч имеет свою основу как тип массовой культуры – художественные формы теперь не создаются, а лишь повторяются. Философ пришел к выводу, что современное искусство пребывает в состоянии «оцепенения» – в нем варьируются давно известные формы, происходит бесконечная их комбинация. Покупая, человек реагирует теперь не на отличия товаров или услуг, а на отличия их знаковой сущности. Для китча коммерческая ценность, следующая из его массовости и популярности – неотъемлемый и определяющий фактор [3].

В условиях социокультурной динамики можно наблюдать некоторую «размытость» стилевых направлений или полное их отсутствие, что обобщенно определяется термином «постмодернизм» как наличие характерного эклектизма в постиндустриальном обществе. Известный философ и культуролог В.Бычков обращает внимание, что современная эклектика приобретает самостоятельную эстетическую ценность. Начиная со второй половины XX в. постмодернизм стал преобладающим типом мировоззрения, стал большим, чем направление или стиль в современном искусстве. Это, скорее, определенный исторический период в развитии культуры [4].

Постмодернизм имеет собственные типологические признаки: использование готовых изобразительных форм, распространение фотографии и компьютерных спецэффектов (постеризации, соляризации, изменения цветового диапазона, светящихся букв, цветных контуров, прозрачности, имитации большого количества материалов и техник), заимствование идей из других видов искусств,

ремейк, интерпретация, комбинация, фрагментарность, эпатаж, инсталляция, коллажность и тиражирование. Сейчас рамки постмодернизма расширены, происходит формирование новых стилистических тенденций в архитектуре, искусстве, дизайне и рекламе за счет синергии в использовании разнообразных элементов, распространении юмора, иронии и придания старым формам нового контекста, сущность цветовой гармонии усложняется, но нередки и кричащие, диссонирующие цвета, увеличивается количество жанров, переосмысливаются художественные традиции, абсурд становится стратегией современного искусства, не исключают друг друга, а сосуществуют и оказывают взаимное влияние разные культурные системы.

Однако, в условиях нарастающей урбанизации можно назвать лишь немногие примеры удачного использования этномотивов. Рекламная продукция постмодерна и пост-постмодерна создается с использованием стилистических принципов постмодернизма – историзм, эклектизм и гротеск являются основными творческими подходами. При этом современного потребителя уже трудно заинтересовать простыми изображениями товаров – актуальными становятся и дополнительное эстетическое удовольствие, и апелляция к определенной расшифровке рекламных обращений. По мнению болгарского рекламиста Х.Кафтанджиева суть постмодернистских подходов состоит в том, что «... не существует хороших и плохих коммуникаций, знаковых систем, кодов и прочее, – их ценность определяется исключительно конкретной коммуникативной ситуацией» [5, с. 8].

Рекламная графика как составляющая художественно-проектной культуры на современном этапе требует активизации дизайн-мышления и концептуализации методологических основ проектирования в новых условиях постиндустриального общества и глобального

информационного поля. Художественные аспекты рекламы и рекламной графики приобретают все более важное значение в связи с тотальной компьютеризацией проектных процессов, быстрым развитием цифровых медиа и, зачастую, низким эстетическим уровнем визуально-информационной среды. В контексте рекламного дизайна все более актуальными становятся проблемы эстетической оценки рекламных предложений и проектное прогнозирование, а профессионализм дизайнера рекламы определяется не только графическими навыками и компьютерными программами, но и теоретической подготовкой. Главным требованием к дизайнеру, кроме художественного вкуса и генерации идей, становится способность анализировать эстетические, художественно-образные и коммуникативные проблемы, предвидеть развитие рекламной графики по технологическим направлениям и стилистическим тенденциям (общим – относительно развития или появления нового стиля, и узким, например, возможной стилистики рекламы, упаковки, WEB-дизайна, выставок), делать выводы про эффективность проведенных рекламных компаний и презентаций, ребрендинг торговых марок или предприятий, интегрировать дизайн-маркетинг и креативные рекламные технологии в проектировании, находиться на перекрестке культурной идентичности и инноваций. Виделив три базовых компонента профессионализма дизайнера (графический, социокультурный и маркетинговый) отметим, что без двух последних можно быть прекрасным художником-графиком, но не дизайнером рекламы.

Принципиально новый вид коммуникаций – мультимедийный – получает собственные смыслы, значения и образы, а роль виртуальной реальности и цифрового продукта в истории культуры уже нельзя игнорировать. Мировая практика показывает, что с усилением межкультурного общения происходит не только сближение критериев

эстетической оценки произведений искусства, но появляются и предпосылки для возникновения региональных, своеобразных стилей. В связи с этим можно говорить про определенные закономерности эстетической оценки, которая применительно к объектам рекламного дизайна имеет свои особенности – своеобразие композиционных приемов и ориентацию на целевые группы потребителей. Оценка эффективности рекламы может быть экономической, социальной, психологической (эстетической) – в последнем случае затраты смогут окупиться только через некоторое время и определить их невозможно достаточно точно [6]. При этом позитивным моментом становится создание имиджа и «эмоционального фокуса» бренда.

Цель статьи – теоретически обобщить художественно-эстетический уровень рекламной графики на основе систематизации визуальных средств и комплексного определения их функциональных и цвето-графических особенностей в современном коммуникативном пространстве.

Методология исследования основана на мультимодальном и транссистемном подходах с использованием социокультурного, аксиологического, компаративного, синергетического и семиотического методов на примере анализа рекламной графики от афиши (плаката) до цифровых медиа. Типизация тут определена как способ художественного обобщения, а визуальный язык рекламы – как логическое отражение социокультурного состояния общества в определенные периоды.

Изложение основного материала статьи. Рекламный дискурс детерминирован типом коммуникативной деятельности, которая происходит в мировом художественном пространстве и активно формирует визуальные смысловые конструкции [7]. Научная новизна работы состоит в аргументации влияния художественных стилей на

рекламу, выявлении проблем визуализации рекламных идей и их решения с помощью арсенала цвето-графических и образных средств в совокупности с компьютерными технологиями. Благодаря использованию креативных рекламных технологий (гиперболы, метафоры, аллегии, ассоциации или метонимии) суммарный эффект намного больший, чем по отдельности каждое из выше перечисленных средств.

Теоретической базой данной работы являются научные публикации междисциплинарного характера, в частности, В.Бокуса [8], Е.Бральчика [9], В.Бычкова [10], А.Вейла [11], В.Вылкановой [12], Э.Глинтерник [13], О.Ивановой [14], М.Кастельса [15], А.Костиной [16], Дж.Лалла [17], Г.Лолы [18], Ю.Лотмана [19], Дж.Мюллера-Брокманна [20], В.Патрик [21], Дж.Симонсена [22], Б.Хофмана [23], Е.Черневич [24], А.Шолохова [25], П.Шуликова [26], А.Якунина [27]. В отличие от научного уровня работ этих авторов, научно-популярный и тем более популярный жанры в Интернете демонстрирует вольную трактовку многих понятий, упрощенно-механистический перенос художественных стилей (а) или стилей дизайна среды (б) на сферу визуальных коммуникаций, например, а) «знак имеет стиль авангарда», б) «логотип в стиле хайтека». Также отсутствует четкое определение понятия «стилистика рекламной графики» и его составляющих, поэтому уточнение терминологии, на наш взгляд, является важной частью данной статьи.

Проведенный мониторинг выявил синонимичность и общую суть терминов «рекламный/ коммерческий/ коммуникативный дизайн», «рекламная/ коммерческая графика», «графический дизайн и реклама» с одним уточнением – если графический дизайн рассматривать в семиотическом аспекте, то он, как вид проектной деятельности, является формой функционально направленных коммуникаций по созданию визуальных знаковых систем – рекламных образов. В данном

контексте рекламная графика есть совокупностью художественно-графических и композиционных средств для реализации коммерческих или социальных идей, а рекламный дизайн (в Европе и Российской Федерации употребляется термин «коммуникативный») и веб-дизайн – специфическими разновидностями графического, которые сформировались в самостоятельные направления в середине 1980-х гг. Термин «рекламная графика» используется в Европе, «коммерческая графика» – в странах Америки и Азии [28, с. 51].

Рекламная деятельность фактически берет своё начало с середины XV в. с развитием технологий печати, – афиши и вывески становятся элементами наружной рекламы. На этом этапе ещё нельзя полностью отделить средства изобразительного искусства от средств графической стилизации, которые появились в рекламе в XIX в. Особую роль на формирование стилистики рекламной графики в Украине сыграли орнаментика и колористика народных художественных промыслов: вышивки, ковроткачества, писанкарства, росписи, керамики, резьбы по дереву. В целом, рекламная графика прошла сложный путь развития, эволюционировав от простого иллюстративного сопровождения информации до заимствования художественных стилей конца XIX – первой половины XX в. (ар нуво, ар деко, абстракционизма, экспрессионизма, футуризма, кубизма, символизма, функционализма, фовизма, украинского авангарда) и, в последствии, массовой и популярной культур во второй половине XX в. (рационализма, сюрреализма, гиперреализма, поп-арта, оп-арта, швейцарского интернационального стиля, минимализма, психоделики):

- I этап – *изобразительный* (XV–XIX в.), наиболее продолжительный, реклама тогда мало чем отличалась от изобразительного искусства, преобладал реализм;

- II этап – *формальный* (I пол. XX в.), основывался на использовании средств авангардного искусства, большей частью конструктивизма и супрематизма;
- III этап – *синтетический* (II пол. XX в.), объединял разнообразные изобразительные средства предыдущих этапов и сформировал постмодернизм;
- IV этап – *образно-ассоциативный* (начало XXI в. – 2020 г.), в приоритетах которого художественная образность, эмоциональность и оригинальность изобразительных средств, дополненных компьютерными спецэффектами.

Й.Фраскара определяет визуальные коммуникации как более широкую сферу, изучение которой предполагает анализ закономерностей визуального восприятия на основе гештальтпсихологии, теории цвета, семиотики и эстетики. Термин «визуальные коммуникации» углубляет суть дизайна и относит его к сфере проектирования объектов для передачи информации в конкретных обращениях по принципам целесообразности, структурирования, эстетичности и необходимости дальнейшей оценки их эффективности [29, с. 3].

Знаковая рекламная информация имеет три компонента теории семиотики [30]: прагматический (влияние рекламной информации на поведение потребителей), семантический (связь знаков с рекламируемыми объектами) и синтаксический (сочетание знаков). Семиотика стала основой теории графического, и затем, рекламного дизайна в системе визуальных коммуникаций. Исходя из этого, реклама должна соответствовать важному принципу семантической целостности, который состоит из физических (материальных) носителей, психологических и символических элементов, а также устойчивых внутренних связей – цветные иллюстрации, заголовки, текстовые блоки,

знаки/ логотипы объединяются в общий образ, взаимодействуют и определяют его эффективность.

Автор статьи рассматривает рекламную индустрию с точки зрения её эстетического уровня в условиях кризиса потребления конца XX – нач. XXI вв. К существенным недостаткам рекламной графики мы относим: цветовую дисгармонию, пестроту, преобладание стереотипности, примитивности, вульгарности и фактическое отсутствие национальных образов – сегодня преобладают и становятся *культурными доминантами* поп-арт, китч, эклектика. Сравнительный анализ показывает, что визуальные элементы рекламы выполняют не только иллюстративно-декоративную функцию, а формируют визуально-вербальную модель, язык которой опирается на методы постмодернистского искусства. Функции цвета в рекламе рассматриваются нами как поэтапное восприятие: выразительная – на этапе привлечения внимания, психоэмоциональная – на этапе появления эмоций и обобщения объектов до простых геометрических фигур, информативная – на этапе формирования интереса потребителей, позитивно-эстетическая – на этапе принятия решения про покупку.

Анализируя стиль как совокупность средств художественной выразительности в архитектуре, изобразительном и декоративном искусствах, дизайне, определим стилистику рекламной графики средствами организации плоскости/ пространства: 1. композиционными (смысловым центром, визуальным равновесием элементов, симметрией/ асимметрией, статикой/ динамикой, ритмом, контрастом/ нюансом); 2. колористическими (монохромными/ ахроматическими/ контрастными/ теплыми/ холодными); 3. шрифтовыми; 4. стилевыми (наличием признаков определенного стиля, исторического, например,

готики/ классицизма/ барокко, модерна или географического – африканского/ японского/ египетского/ украинского модерна).

Рекламная практика показывает, что те производители, коммерсанты и дизайн-структуры, которые сумели применить к дизайну рекламной продукции научную основу, достигли уровня брендов. Оставив за рамками нашего исследования финансовые аспекты рекламы, отметим, что в этом процессе имеют значение психологическое влияние на потребителя, научная разработка систем аргументации, качественная и оригинальная визуализация, творческие подходы. Предварительное тестирование элементов рекламы должно быть направлено не только на выявление уровня привлечения внимания, но и на формы коммуникаций с целевыми аудиториями, создание семантических полей, сохранение традиций и формирование новых трендов в культуре потребления, например, экологичности и сознательных ограничений.

Эстетические критерии объектов рекламного дизайна пока остаются дискуссионными, хотя еще со времен СССР они были определены как зависящие от заданий визуальной рекламы и художественных средств, так как плакат, каталог, упаковка, витрина или щит имеют только им присущие выразительные свойства и формы создания рекламного образа, поэтому эстетические требования к каждому рекламному носителю разные. При этом, рекламная информация должна иметь привлекательность, оригинальность, лаконичное и понятное раскрытие характеристик товара/ услуги/ компании/ личности, нестандартный ракурс на рекламируемый объект, контрастное и динамическое решение в цвете, обеспечивая функциональность рекламного обращения в контексте продвижения определенной идеи или продукта.

Э.Бергантини, рассуждая о принципах использования цвета в дизайне, подчеркивал, что среди большого количества возможных

комбинаций ахроматических и хроматических цветов, чрезвычайно важным является «цветовое настроение» объекта как выражение эмоций. Поэтому его рекомендацией дизайнерам по визуализации идей было избегать таких эстетических критериев как «красивый» или «ужасный» [31]. Эстетические параметры и критерии являются исторически изменчивыми, но по ним можно классифицировать или оценивать продукты культуры, в частности: концептуальность, иллюстративность, экспрессивность, декоративность, пластичность, оригинальность, гармоничность, эклектичность, китчевость. Эстетическая эффективность рекламы намного медленнее во времени по сравнению с коммерческой, и, по нашему мнению, зависит:

1. от цвето-графического решения рекламного обращения и совокупного влияния трёх его составляющих – цвета, вида изображения (фото/ рисунок/ компьютерная графика или их комбинация) и текста;
2. от размера рекламного обращения, его контрастности и лаконичности;
3. от рекламного носителя – печатного/ электронного/ наружного и конкретных мест его размещения в визуально-информационной среде.

Как альтернатива глобализационным процессам с их стремлением к стандартизации и унификации культур, активизируются процессы самоидентификации наций. Одним из актуальных направлений в исследованиях является изучение влияния этнотрадиций на современный дизайн. Баланс национальных и интернациональных элементов в рекламных коммуникациях также занимает важное место, в зависимости от специфики компании, продукта или услуги [32, с. 40].

К таким эстетическим параметрам, как цвето-тональный контраст, общая цветовая гармония, композиционный центр, целостность

композиции, зрительное равновесие, оригинальность рекламной идеи, образность, лаконичность текстовой и изобразительной информации и ее структуризация, графическое качество рекламного обращения, необходимо добавить и наличие стилевых признаков, в частности этностилистики. Анализируя рекламную графику как базовое средство рекламного дизайна, в т. ч. с использованием этнохудожественных традиций, целесообразно определить эстетические параметры как *культурно-эстетические*, и в дальнейшем дифференцировать их с учетом национального или интернационального принципов. Для оценки объектов в этностиле выделим также цветовую семантику и региональную специфику. Концептуально иерархию визуальных данных представлено в табл.1.

Таблица 1

**Алгоритм для культурно-эстетической оценки
объектов рекламного дизайна**

Эстетические параметры	Базовые характеристики рекламного обращения
1.Цвето-тональный контраст	Насыщенные, унитарные цвета (синий, желтый, красный) или более сдержанные, сложные, но тоже контрастные оттенки, которые выделяют рекламу среди других объектов в пространстве или на плоскости
2.Цветовая гармоничность	Полихромия, ограниченная цветовая палитра или ахроматическое решение
3.Целостность композиции	Продуманное и сбалансированное сочетание изобразительных и текстовых элементов, корпоративной идентификации, их соподчиненность главному в рекламном обращении
4.Оригинальность рекламной идеи	Нестандартность в использовании визуальных образов при их одновременном понимании целевыми группами
5.Лаконичность	Структурированность и содержательность рекламного обращения, отсутствие лишних декоративных элементов
6.Визуальные средства	Наличие цветовой семантики и ассоциативности в геометрических, орнаментальных и шрифтовых элементах, рисунках, фотоизображениях, целесообразное использование комп.

	спецефектов
7.Качество выполнения рекламного изображения	Техническое качество рисунка, фото, полиграфии, web-графики или анимации
8.Стилистика	Наличие стилевых признаков, по которым рекламу можно отнести к определенному стилю или сформировать новый
9.Этностилистика	Целесообразное использование этномотивов и национальной колористики в рекламе, их творческая интерпретация, региональная художественная образность, связь утилитарного и эстетического

На сегодняшний день определены методы оценки качества рекламной продукции для выявления эффективности рекламы в процессе проведения рекламных кампаний. Довольно часто используют ассоциативные тесты, которые должны вызывать ассоциации с определенными производителями или торговыми марками. Но цветовые ассоциации пока что остаются за пределами дизайн-маркетинговых исследований на постсоветском пространстве, не смотря на известный факт про то, что цветовые сочетания по сравнению со словом вызывают более эмоционально-яркие и широкие ассоциации. Внедрение предварительного колористического анкетирования может дать практическую пользу при запуске рекламных кампаний: при выведении новой торговой марки на рынок, при брендинге и ребрендинге, при экспорте товаров в другие страны с учетом национальной цветовой символики. При разработке таких цветовых тестов автором статьи выявлена закономерность – гармоническое восприятие зависит от визуального равновесия цветовых оттенков. Поэтому гармонию цвета в рекламе можно принять за один из главных признаков позитивного впечатления и эстетический параметр №2, т. е., благодаря контрастности цвета (№1) мы выделяем рекламное обращение среди многих других, но про его эстетичность принимаем решение именно на основе возникшего чувства гармонии или дисгармонии.

Вопрос эстетической оценки всегда имел и будет иметь значение на потребительском рынке. Для его решения начали использовать универсальные научные методы, в т. ч. и квалиметрические, с помощью которых качество может оцениваться по одной или нескольким характеристикам. Однако, необходимо учитывать методологическое единство категорий «качество» и «количество». Это означает, что качество разработки рекламной продукции (РП) с целью эмоционально-образного выражения конкретной идеи можно оценивать средствами количественных измерений, основные этапы которых нам представляются такими:

- выбор параметров, влияющих на эстетическое качество РП;
- установление критериев для выбранных параметров РП;
- обоснование и создание плана мероприятий по улучшению эстетического качества РП.

Предложенный метод может быть применен ко всем средствам рекламного информирования: рекламно-полиграфической и сувенирной продукции, наружной рекламе, упаковке, web-ресурсам. Тестирование в фокус-группах должно происходить уже на начальных этапах визуализации рекламных идей. Такая дизайн-маркетинговая оценка в соответствии с рыночной ситуацией является комплексом взаимосвязанных характеристик. Дизайн рекламной продукции должен учитывать такие факторы:

- 1) функциональный – предполагает соответствие формы и материала объекта его назначению в процессе использования, например, буклета или рекламного календаря;
- 2) социокультурный – предполагает ориентацию на определенную группу потребителей (возраст, пол, национальность, образование, социальный статус, культурный/ финансовый уровень), так как

очень сложно разработать универсальную рекламу и не всегда это экономически оправданно;

- 3) эстетический – предполагает создание РП по законам гармонии и красоты;
- 4) эргономический – предполагает учитывать возрастные антропометрические особенности человека и удобство использования (например, носителями фирменного стиля и рекламными сувенирами);
- 5) экономический – предполагает разумную стоимость тиражирования РП, которая состоит из предназначения (имиджевого или информативного), экономных форматов РП;
- 6) экологический – предполагает «чистоту» материалов и технологий/ вторичное сырье, возможность их дальнейшей утилизации, поскольку глобальная экологичность и экологическая социальная реклама становятся всё более актуальными.

Концепция развития рекламного дизайна состоит в расширении и углублении дизайн-мышления, внедрении рассмотренных методов в практику. Методологически важным для комплексного анализа современной рекламы является понимание того, что она в большей степени уже должна иметь имиджевый, а не примитивно-информативный характер. Этапы проектирования рекламной продукции состоят из определения, прежде всего, рекламной концепции, целевой аудитории, региона/ страны и разработки соответствующей визуализации средствами рекламной графики с учетом предложенного алгоритма культурно-эстетической оценки. Полученные нами научные результаты имеют значение на трех уровнях:

- 1) концептуально-прогностическом (общепромышленном), который влияет на развитие рекламного дизайна и способствует продвижению новой концепции социокультурного проектирования;

2) проблемно-теоретическом, поскольку для успешной реализации модели подготовки конкурентноспособных специалистов необходимо создание методологии исследований рекламной графики как продукта культуры;

3) дисциплинарном, т. е. развивает интегрированный учебный курс «Дизайн рекламы» для магистратуры художественных вузов.

Подводя итоги проведенного анализа эволюции рекламной графики, необходимо обозначить перспективы её развития на ближайшее время в традиционных и цифровых медиа. В период господства компьютерных технологий, которые проникли во все сферы жизни, современный человек получает огромный объем разнообразной рекламной информации, из-за чего возник термин «рекламный клаттер» (рекламный «шум» как чрезмерное количество визуальной рекламы на определенную единицу площади и сложность её усвоения на физическом и психологическом уровнях). В связи с этим необходимы рациональные подходы к усвоению нужной и полезной информации, к визуальной идентификации объектов. Известно, что мозг человека предпочитает простую и наглядную информацию, которая должна подаваться в доступной форме, что и является заданием рекламной графики в системе визуальных коммуникаций. Теоретик и практик рекламы А.Романов подчеркивает увеличение роли компьютерных технологий в современном обществе и прогнозирует преобладание электронных медиаканалов, их доступность, быстроту и мобильность. Рекламный продукт он определяет результатом реализации креативной, технологической и организационной компонент дизайн-деятельности для удовлетворения социальной необходимости в информации [32, с. 20].

Европейская теория мультикультурализма находится в явном кризисе. Культурная интеграция как форма кросс-культурного взаимодействия в полной мере не реализовалась, так как мигранты

восточных и африканских стран стойко сохраняют свои национальные культуры и не имеют интереса к художественным ценностям Европы. Глобализация охватила и медиа, цифровая культура использует разнообразие форм и стилей, но без самоопределения идентичности. Болгарский исследователь Р.Стефанова считает, что в информационную эпоху этот процесс, безусловно, в какой-то мере использует традиционные культурные формы, формирует глобальные изобразительные средства и символы, создает общие культурные принципы и новый интеркультурный диалог [34, с. 58].

Специалисты рекламной сферы Ф.Шарков и В.Гостенина обобщают ситуацию: компьютерные технологии, глобальные коммуникации, постиндустриальная среда, манипулирование, нейролингвистическое программирование, импорт технологических приемов, вестернизация, трансфер идей и ценностей, порожденных одной культурой и переход в другие, пренебрежение собственной культурой, дилемма «национальное – транснациональное», – вот приметы нашего времени [35, с. 158–159].

А.Асанович обращает внимание, что в Интернете композиция направлена на коммуникативность значений, а конструктивная структура – на визуальную выразительность компьютерной графики. Дискуссия идет сейчас не про технологические проблемы, а про появление нового типа культуры. Насыщенные образами видео и анимация создают социокультурные условия для расширения новых художественных практик [36, с. 100].

Объекты рекламного дизайна отличаются от предметного по культурным, социальным, экономическим, политическим, географическим характеристикам и формируют новую профессиональную сферу деятельности – *медиадизайн*. Большинство украинских и российских публикаций по этой теме рассматривают медиадизайн с точки зрения информационных технологий, лингвистики,

программирования или развития социальных сетей. Среди зарубежных работ по визуальной эстетике цифровых медиа отметим работы Дж.Джулера и Б.Дрюниани [37], С.Мориарти и К.Смит [38], К.Спеджен [39], С.Хеллера [40]. В силу высокой степени аллегоричности своих образов реклама создает идеальный, особенный мир и демонстрирует, что именно мы потребляем через вещи. От информирования реклама перешла к убеждению, сейчас её цель – *управление потреблением* и преобразование коммерческих отношений с человеком в личностные. Предложен даже термин «кибернетика рекламы» в контексте управления рекламными процессами в постиндустриальном обществе, – польский исследователь Р.Тадеушевич отмечает, что реклама является не только важным элементом современной экономики и общественной жизни, но и культуры [41].

В рекламных коммуникациях преобладает цифровая среда, виртуальный мир (VR) не имеет границ, товары, услуги и образование переходят в онлайн, рекламные плакаты становятся анимированными, появилась дополненная реальность (AR) – новые по сути продукты современной культуры: цифровые презентации культурных событий, музеи мультимедийного искусства, цифровизация мирового художественного наследия, виртуальные выставки и путешествия. Л.Манович обращает внимание, что компьютерные технологии и наука всё больше формируют культуру, а электронные медиа (мультимедиа) открывают новую страницу в истории дизайна и рекламы. Векторная и растровая графика позволяют создавать визуализации любого уровня сложности и без проблем вносить в них изменения. Современные каналы коммуникаций уже не могут быть другими, поэтому часть «мульти» отпадает как устаревшая. Появление термина «гипермедиа» – каналов, оснащенных большим количеством визуальных и звуковых средств, означает оперативный доступ к информации. Общей

тенденцией в культуре под влиянием компьютеризации исследователь считает отличия в процессе проектирования, поскольку дизайнерам новых медиа необходимо учитывать багатofакторность постмодерна [42].

Литовский философ Т. Качераускас презентует концепцию креативного общества и отмечает, что важными становятся оригинальность, семантика, эстетика и социальный контекст, а творчество требует всё больших знаний и умений в современном обществе, наполненном технологиями и медиа. Компоненты креативности, их социокультурная оценка проблематичны и трудно определяемы с использованием эмпирических методов. Автор приходит к выводу, что креативное мышление, интеллектуальный капитал, инновации, культурные кластеры способствуют региональным и урбанистическим исследованиям и развитию креативных индустрий. Новые медиа создают пространство, в котором массовая коммуникация и творчество неразрывно связаны. Для этого нужны дальнейшие междисциплинарные исследования взаимосвязей между визуальными элементами и продуктивностью, эмоциональными реакциями, обучением, адаптацией, потреблением, рекламой, маркетингом и усвоением информации [43, с. 26–35].

Сфера рекламного дизайна переходит от проектирования интерфейсов и продуктов к проектированию взаимодействия между людьми и брендами. Речь уже идет не только про дизайн, а про *проектирование ценностей*, которые создают компании для своих клиентов [46]. Интернет становится главным каналом коммуникаций. Новые рекламные технологии по более эффективному использованию существующих инструментов и креатива в рекламе на сегодняшний день являются важными элементами дизайн-маркетинга для компаний, культурных и образовательных институций. Используя компаративистику, зарубежные исследователи анализируют гипермедиа

и предлагают создание всемирного онлайн-банка рекламных изображений, в том числе и для образования. Не считая Интернет единственным источником рекламы в будущем, они прогнозируют, что смешанные форматы, эмбиент-реклама будут служить мостиком для ожидаемого, но еще полностью не определенного цифрового общества. Таким образом, визуальные исследования рекламных материалов имеют огромный потенциал для дополнения методов изучения и понимания социального мира [47, с. 17].

Второе десятилетие XXI в. еще сохранило значение плаката как одного из основных рекламных носителей для размещения в интерьерах общественного, культурного и коммерческого назначения, в наружной рекламе (на билл-бордах, сити-лайтах, сити-бордах, в метро, на транспорте, в аэропортах и на вокзалах). В перспективе особенно эффективной рекламная графика будет на нестандартных конструкциях и в интерактивных формах взаимодействия с человеком: тематических сайтах, социальных сетях, анимационных проектах и презентациях, компьютерных играх. Количество печатной рекламы с каждым годом уменьшается, уступая место цифровым медиа. Интерактивность становится платформой персонализированной рекламы будущего.

Концепция нового урбанизма и устойчивого развития с функциональными, социокультурными и экологическими приоритетами, мини-парками, открытыми публичными пространствами скорее всего изменят количество рекламы, её форматы, формы и стилистику. Так, за 2018–2019 гг. в Украине существенно уменьшилось количество больших форматов, уродующих исторические районы Киева и других областных центров. В качестве рекламных носителей остаются сити-лайты, но увеличивается количество светодиодных экранов. Цифровые форматы в наружной рекламе Европы и США уже становятся нормой и имеют определенные преимущества: большую аттрактивность, большую

частоту изменений видеоряда. В Лондоне, например, вводят рекламные терминалы с информационными табло и выходом в Интернет, что обеспечивает быстрый просмотр рекламы. В США на щитах при появлении людей срабатывают фотодатчики и включаются голосовые приветствия с переходом к рекламным слоганам, новейшие объемные конструкции с несколькими экранами одновременно демонстрируют рекламные ролики. Web-ресурсы перестали быть только средством информации – пользователи Интернета и мобильных приложений теперь обращают внимание дизайн интерфейсов. Современные компьютерные технологии всё активнее используют в рекламе видео и анимацию, пропускная способность интернет-каналов уже позволяет полностью перейти в смартфонах на новый формат – мобильную видеорекламу. Телевидение стремительно теряет свою популярность и пока что остается необходимым для старшего поколения. Эстетика цифровых медиа приобретает важность для потребления, коммуникаций, обучения, развлечений, культурного отдыха. Рекламная графика активно трансформируется в web-графику, влияет на методологию и формирует новую парадигму проектирования с целью реализации коммуникативных заданий и развития визуальной культуры на базе компьютерных технологий.

Цветовая выразительность объектов получает главный статус для потребления, дизайн-маркетинга и масс-медиа [44; 45]. Однако, почти все проблемы стилистики, характерные для печатной рекламы XX ст., перешли в цифровой мир. Сейчас для производства и коммерции более важно выпускать не товары и услуги, а *образы*, которые можно легко усваивать и перенимать. Визуальные потоки побеждают вербальные, наступает новое, фрагментарное, «клиповое» мышление, основанное на эмоциональной платформе и построенное на одновременном восприятии большого количества разнообразных элементов,

вариативности их понимания. Визуальный язык становится определяющим, он транслирует идеи, активно влияет на сознание, способствует формированию визуальной компетентности, умению читать и критически анализировать знаки, расширяет когнитивный потенциал, позволяет рекламе сохранять связь с социокультурной динамикой.

Исследуя мультимедийный дизайн, Д.Фрёбиш отмечает, что новые технологии привели к революции в сфере коммуникаций – от первой печатной рекламы до смешения и интерактивности графических средств. Наиболее эффективна, по его мнению, комбинация графики, фото, текста, анимации и объемных форм. Для цифровых медиа, как и печатных, важными остаются композиция, ракурс, цвет, техника исполнения, эмоциональность. И добавляются новые составляющие: художественная обработка изображений, кодирование цветом, компьютерные спецэффекты, в частности, фотографика, наложения, коллажирование [48, с. 200–201].

Среди стилистических тенденций в рекламной графике следующего десятилетия обозначим:

- сохранение четко выраженных стилей (функционализма, минимализма, неопримитивизма, винтажа, поп-арта, пиксель-арта);
- доминирование компромисных вариантов (смешения, сознательной эклектики, вариативности восприятия);
- одновременное сосуществование нескольких стилей (поликультурность, полистилизм);
- концептуальные поиски новых стилей;
- возврат к истокам этнокультур, творческую интерпретацию их элементов в дизайне рекламной продукции для отдельных

категорий (продуктов питания, одежды, обуви, аксессуаров, текстиля, предметов декора, туризма).

Выводы. Выявленный недостаточный эстетический уровень рекламных носителей подтвердил необходимость развития медиадизайна – дизайна визуально-информационной среды, качественно нового этапа социокультурного проектирования коммуникаций, наиболее перспективного вида дизайна среди других в XXI в. Очевидной является значимость рекламной графики в процессе визуализации и развития медиаресурсов. Исследовательский вектор основывался на комплексном анализе рекламной графики в координатах художественно-проектной культуры, как базового средства дизайна и соответствующей трактовке эстетических параметров объектов рекламного дизайна как культурно-эстетических, дифференцируя их с учетом национального или интернационального принципов. Поскольку рекламная продукция предназначена для практического использования разными типами потребителей, пока сохраняется необходимость в традиционных медиа с одновременным постепенным исчезновением печатной рекламы и трансформациями наружной в сторону всё большей её цифровизации. Визуальные средства рекламы являются не константными, а динамическими, направленными на повышение эффективности продвигаемых идей, товаров, услуг, компаний и персон. В ближайшем будущем видеореклама разных форматов за счет движения, звука, насыщенного цвета и развития сюжета станет наиболее популярной и в городской, и в виртуальной среде.

Анализируя рекламную графику в широком контексте, особое внимание обращая на художественно-эстетические аспекты рекламы как формы визуальных коммуникаций, подчеркнем – реализация рекламной идеи обусловлена ориентацией на целевую аудиторию с учетом определенных эстетических идеалов и этнокультурных традиций.

Процессы глобализации породили сложную и противоречивую ситуацию в общемировой культурной среде, для которой характерны диффузные обогащения, вестернизация, эклектика, китч, формирование псевдонациональных проявлений. Современные рекламные обращения должны иметь четкую коммуникативную структуру, оригинальную визуализацию, эстетический уровень, стимулировать интеллектуальную и эмоциональную активность потребителей.

Таким образом, рекламный дизайн является частью социокультурного пространства, в котором взаимодействуют искусство и компьютерные технологии, формируются взаимоотношения мировых и региональных производителей. При этом возникают новые проблемы взаимодействия популярного и традиционного, массового и индивидуального, западного и восточного стилей жизни, особенностей культуры, для чего необходимо понимание процессов, которые происходят в современном дизайне: его целей, ценностей, тенденций. Сегодня это не просто «украшательство» товаров или услуг, а поиски баланса национального и интернационального, сохранение культурного наследия и его творческая интерпретация в современной рекламной индустрии, ежедневное воспитание общества. Последствия глобальной экономики становятся всё более серьезными для людей и окружающей среды, а дизайн и реклама сталкиваются с всё более увеличивающимся дисбалансом ресурсов и потребления, и в будущем должны опираться на социокультурные принципы гармонического сосуществования индивида, общества, государства, экономики, культуры и искусства.

Дальнейшие междисциплинарные поиски необходимы для уточнения и дополнения научных подходов к развитию медиадизайна, а также реализации современных дизайн-концепций и рекламных платформ с учетом интернациональной, национальной и региональной специфики.

Литература:

1. Зверева, Е. (2011). Роль масс-медиа в распространении консюмеризма как идеологии постмодерна. <http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_5/Zvereva_2011_5.pdf> (2019, декабрь, 28).
2. Глазычев, В. (1970). Проблема «массовой культуры». *Вопросы философии*, 12. <http://www.glazychev.ru/publications/articles/1970_problema_mass_cult.htm> (2019, декабрь, 30).
3. Бодрийяр, Ж. (1995). *Общество потребления*. Москва: Изд. Рудомино.
4. Бычков, В. (2003). *Лексикон нонклассики. Художественно-эстетическая культура XX века*. Москва: РОССПЭН.
5. Кафтанджиев, Х. (2005). *Гармония в рекламной коммуникации*. Москва: Эксмо.
6. Лидовская, О. (2008). *Оценка эффективности маркетинга и рекламы*. Санкт-Петербург: Питер.
7. Ильинова, Е. (2011). Рекламный дискурс: ценности, образы, ассоциации. В кн.: *Рекламный дискурс и рекламный текст: коллективная монография*. Москва: Наука, 38–57.
8. Bockus, W. (1986). *Advertising Graphics*. New York: Macmillan.
9. Bralczyk, J. (2008). Reklama i kultura. W ksieg.: *Jezyk na sprzedaz, czyli o tym, jak jezyk sluzycie reklamie i jak reklama uzywa jezyka*. Gdansk, 135–140.
10. Бычков, В. (2008). *Художественный апокалипсис культуры. Строматы XX века*. В 2-х т. Москва: Культурная Революция. Т. 1.
11. Weill, A. (2004). *Graphics: A Century of Poster and Advertising Design (New Horizons)*. London: Thames and Hudson.

12. Вълканова, В. (2001). *Графичен дизайн. Нови оформителски концепции*. Софийски университет «Св. Климент Охридски», 2001. [на болг. языке].
13. Глинтерник, Э. (1995). Становление и развитие рекламной графики в России: торгово-промышленный плакат и товарный знак в конце XIX – начале XX в.: автореф. дис. канд. иск.: техн. эстетика и дизайн. Санкт-Петербургская государственная художественно-промышленная академия.
14. Иванова, О. (2003). Синергетический подход к исследованию культуры постмодернизма: автореф. дис... канд. культ. Санкт-Петербург.
15. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
16. Костина, А. (2011). *Массовая культура как феномен постиндустриального общества*: монография. 5-е изд. Москва: Изд-во ЛКИ.
17. Лалл, Дж. (2002). *Мас-медіа, комунікація, культура: глобальний підхід*. Пер. з англ. Київ: Вид-во «К.І.С.»
18. Лола, Г. (2011). *Дизайн-код. Культура креатива*: монография. Санкт-Петербург: Элмор.
19. Лотман, Ю. (2001). *Семиосфера*. Санкт-Петербург: Искусство.
20. Müller-Brockmann, J. (1971). *History of Visual Communication*. Niederteufen.
21. Patrick, V. (2011). *Advertising visuals. Art in Advertising. Encyclopedia of Creativity*. San Diego, 18–23.
22. Simonsen, J. (2010). *Design Research: Synergies from Interdisciplinary Perspectives*. Taylor and Francis.
23. Hoffman, B. (2003). *The Fine Art of Advertising*. New York: Harry N.Adams.
24. Черневич, Е. (1975). *Язык графического дизайна*. Москва: ВНИИТЭ.

25. Шолохов, А. (2011). Образно-художественные аспекты формирования визуального содержания в рекламной графике: автореф. дис. канд. иск.: техн. эстетика и дизайн. Москва: ВНИИТЭ.
26. Шуликов, П. (2011). *Изкуство и реклама. Промислен канон и културен брендинг*. Варна: Словесност, 2011. [на болг. языке].
27. Якунин, А. (2015). Междисциплинарный подход к анализу визуальных коммуникаций: от частных задач к единой методологии исследования. <<http://www.mediascope.ru/1703>> (2020, январь, 15).
28. Прищенко, С. (2018). *Художньо-образна система рекламної графіки*: монографія. Київ: НАКККиМ.
29. Frascara, J. (2004). Visual Communications. In book: *Communication design: principles, methods, practice*. New York: Allworth Press.
30. Barnard, M. (2005). *Graphic Design as Communication*. London – New York: Routledge.
31. Bergantini, E. (2010). *Farbe im Design*. Gossau: Cavelti.
32. Герасимов, Н. (2005). Актуальность этнонационального фактора при проектировании современных коммерческих коммуникаций: матер. научной конф. «Время дизайна». Санкт-Петербург: Петербургский инст. печати, 40–42.
33. Романов, А. (2010). *Разработка рекламного продукта: теоретические и прикладные аспекты*. Москва: ИНФРА-М.
34. Стефанова, Р. (2008). Интернет, идентичност и интеркултурният диалог. *Годишник ЮЗУ*. Благоевград: Юго-Западен ун-т «Неофит Рилски», 56–59 [на болг. языке].
35. Шарков, Ф., Гостенина В. (2007). *Технологии рекламы*. Москва: РИП-Холдинг.
36. Асанович, А. (2003). Виртуальная действительность. *Труды Московского архитектурного института*, 3, 98–101.

37. Джулер, Дж., Дрюниани Б. (2003). *Креативные стратегии в рекламе*. Санкт-Петербург: Питер.
38. Moriarty, S., Smith K. (2005). Visual Semiotics Theory. In book: *Visual communication. Theory, Methods and Media*. New Jersey: Lowrence Erlbaum Associates.
39. Spurgeon, C. (2008). *Advertising and New Media*. London – New York: Routledge.
40. Heller, S. (2001). *Graphic Style: from Victorian to Digital*. New York: Harry N.Adams Publ.
41. Tadeusiewicz, R. (1999). Cybernetyka reklamy. W ksieg.: *Sztuczna inteligencja – jej nowe oblicze*. Warszawa, 331–342.
42. Manovich, L. (2002). *The Language of New Media*. MIT Press.
43. Качераускас, Т. (2017). Креативность и концепция креативного общества в социологии. *Вестник Российской академии наук*, 10, 26–35.
44. Дегтярев, А. (2006). *Изобразительные средства рекламы: слово, композиция, стиль, цвет*. Москва: ФАИР-ПРЕСС.
45. Назайкин, А. (2004). *Иллюстрирование рекламы*. Москва: Эксмо.
46. *Visualizing culture: analyzing the cultural aesthetics of the WEB*. (2015). New York: International Academic Publ.
47. *Visual Research Methods: Image, Society, and Representation*. (2007). Antology, ed. G.Stanczak. Los Angeles: SAGE Publications.
48. Fröbisch, D. (1997). *Multi Media Design*. München: Laterna magica.

References:

1. Zvereva, E. (2011). Rol` mass-media v rasprostranении konsyumerizma kak ideologii postmoderna. Rietrived from http://www.jourssa.ru/sites/all/files/volumes/2011_5/Zvereva_2011_5.pdf. [in Russian]. (2019, Desember, 28).

2. Glazychev, V. (1970). Problema «massovoj kul'tury». *Voprosy filosofii*, no. 12. Retrieved from http://www.glazychev.ru/publications/articles/1970_problema_mass_cult.htm. [In Russian]. (2019, Desember, 30).
3. Bodriyyar, Z. (1995). *Obshestvo potrebleniya*. Moscow: Rudomino. [in Russian].
4. Bychkov, V. (2003). *Leksikon nonklassiki. Hudozhestvenno-esteticheskaya kul'tura XX veka*. Moscow: ROSSPEN Publ. [in Russian].
5. Kaftandzhiev, H. (2005). *Garmoniya v reklamnoj kommunikaczii*. Moscow: Eksmo Publ. [in Russian].
6. Lidovskaya, O. (2008). *Ocenka effektivnosti marketinga i reklamy*. St. Petersburg: Piter Publ. [in Russian].
7. Il'ina, E. (2011). Reklamnyj diskurs: czennosti, obrazy, assocziaczii. In *Reklamnyj diskurs i reklamnyj tekst*. Kollektivnaya monografiya, 38–57. Moscow: Nauka Publ. [in Russian].
8. Bockus, W. (1986). *Advertising Graphics*. New York: Macmillan. [in English].
9. Bralczyk, J. (2008). Reklama i kultura. In *Jezyk na sprzedaz, czyli o tym, jak jezyk sluzы reklamie i jak reklama uzywa jezyka*. Gdansk, 135–140. [in Polish].
10. Bychkov, V. (2008). *Khudozhestvennyj apokalipsis kul'tury. Stromaty XX veka*. 2 vols. Moscow: Kul'turnaya Revolyucziya Publ., vol. 1. [in Russian].
11. Weill, A. (2004). *Graphics: A Century of Poster and Advertising Design (New Horizons)*. London: Thames and Hudson. [in English].
12. Vilkanova, V. (2011). *Grafichen dizajn. Novi oformitelski koncepczii*. Sofijski Univ. «Sv. Kliment Okhridski». [in Bulgarian].
13. Glinernik, E. (1995). Stanovlenie i razvitie reklamnoj grafiki v Rossii: *torgovo-promyshl. plakat i tovarnyj znak v koncze XIX – nach. XX veka*.

- Thesis of PhD diss., Sankt-Peterburgskaya gosudarstvennaya khudozhestvenno-promishlennaya akademiya. [in Russian].
14. Ivanova, O. (2003). *Sinergeticheskij podkhod k issledovaniyu kul'tury postmodernizma*. Thesis of PhD diss. St. Petersburg. [in Russian].
 15. Castells, M. (2009). *Communication Power*. Oxford University Press.
 16. Kostina, A. (2011). *Massovaya kul'tura kak fenomen postindustrial'nogo obshchestva*. Monografiya. 5-e izd. Moskow: LKI Publ. [in Russian].
 17. Lall, Dz. (2002). *Mas-media, komunikacziya, kul'tura: global'nij pidkhid*. Kyiv: K.I.S. Publ. [in Ukrainian].
 18. Lola, G. (2011). *Dizajn-kod. Kul'tura kreativa*. Monografiya. St. Petersburg: Elmor Publ. [in Russian].
 19. Lotman, Y. (2001). *Semiosfera*. St. Petersburg: Iskusstvo Publ. [in Russian].
 20. Müller-Brockmann, J. (1971). *History of Visual Communication*. Niederteufen. [in English].
 21. Patrick, V. (2011). *Advertising visuals. Art in Advertising. Encyclopedia of Creativity*. San Diego, 18–23. [in English].
 22. Simonsen, J. (2010). *Design Research: Synergies from Interdisciplinary Perspectives*. Taylor and Francis. [in English].
 23. Hoffman, B. (2003). *The Fine Art of Advertising*. New York: Harry N.Adams. [in English].
 24. Chernevich, E. (1975). *Yazyk graficheskogo dizajna*. Moskow: VNIITE. [in Russian].
 25. Sholokhov, A. (2011). *Obrazno-khudozhestvennye aspekty formirovaniya vizual'nogo sodержaniya v reklamnoj grafike*. Thesis of PhD diss. Moskow: VNIITE. [in Russian].
 26. Shulikov, P. (2011). *Izkustvo i reklama. Promishlen kanon i kulturen branding*. Varna: Slovesnost Publ. [in Bulgarian].

27. Yakunin, A. (2015). Mezhdisciplinarnyj podkhod k analizu vizual`nykh kommunikaczij: ot chastnykh zadach k edinoj metodologii issledovaniya. Rietrived from <http://www.mediascope.ru/1703>. [in Russian]. (2020, January, 15).
28. Pryshchenko, S. (2018). *Khudozhn`o-obrazna sistema reklamnoyi grafiki*. Monografiya. Kyiv: Nacional`na akademija upravlinnja kul`turi i mistectv. [in Ukrainian].
29. Frascara, J. (2004). Visual Communications. In *Communication design: principles, methods, practice*. New York: Allworth Press. [in English].
30. Barnard, M. (2005). *Graphic Design as Communication*. London – New York: Routledge. [in English].
31. Bergantini, E. (2010). *Farbe im Design*. Gossau: Cavelti. [in English].
32. Gerasimov, N. (2005). Aktual`nost` etnonaczional`nogo faktora pri proektirovanii sovremennykh kommercheskikh kommunikaczij. Mater. nauch. konf. «Vremya dizajna». St. Petersburg: Peterburgskij inst. pechati, 40. [in Russian].
33. Romanov, A. (2010). Razrabotka reklamnogo produkta: teoreticheskie i prikladnye aspekty. Moskow: INFRA-M Publ. [in Russian].
34. Stefanova, R. (2008). Internet, identichnost` i interkulturniyat dialog. *Godishnik YuZU*. Blagoevgrad: Yugo-Zapaden Univ. «Neofit Rilski» 56–59. [in Bulgarian]
35. Sharkov, F., Gostenina V. (2007). *Tehnologii reklamy*. Moskow: RIP-Holding Publ. [in Russian].
36. Asanovych, A. (2003). Virtual`naya dejstvitel`nost. *Trudy Moskovskogo arkhitekturnogo instituta*, no. 3, 98–101. [in Russian].
37. Dzhuler, Dz., Dryuniani B. (2003). *Kreativnye strategii v reklame*. St. Petersburg: Piter Publ. [in Russian].

38. Moriarty, S., Smith K. (2005). *Visual Semiotics Theory*. In book: *Visual communication. Theory, Methods and Media*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates. [in English].
39. Spurgeon, C. (2008). *Advertising and New Media*. London–New York: Routledge. [in English].
40. Heller, S. (2001). *Graphic Style: from Victorian to Digital*. New York: Harry N.Adams. [in English].
41. Tadeusiewicz, R. (1999). Cybernetyka reklamy. In *Sztuczna inteligencja – jej nowe oblicze*. Warszawa, 331–342. [in Polish].
42. Manovich, L. (2002). *The Language of New Media*. MIT Press. [in English].
43. Kacherauskas, T. (2017). Kreativnost' i koncepcija kreativnogo obshhestva v sociologii. *Vestnik Rossijskoj Akademii Nauk*, no. 10, 26–35. [in Russian].
44. Degtyarev, A. (2006). *Izobrazitel'nye sredstva reklamy: slovo, kompozicziya, stil', czvet*. Moskow: FAIR-PRESS Publ. [in Russian].
45. Nazajkin, A. (2004). *Illyustrirovanie reklamy*. Moskow: Eksmo. [in Russian].
46. *Visualizing culture: analyzing the cultural aesthetics of the WEB*. (2015). New York: International Academic Publ. [in English].
47. *Visual Research Methods: Image, Society, and Representation*. (2007). Antology, ed. G.Stanczak. Los Angeles: SAGE Publications. [in English].
48. Fröbisch, D. (1997). *Multi Media Design*. München: Laterna magica. [in English].

ЗМІСТ

РОЗДІЛ I. ПИТАННЯ ЕКОНОМІЧНИХ НАУК

НАУКОВО-ТЕХНІЧНИЙ БАЗИС ФОРМУВАННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВА

кандидат економічних наук, Колесніков А. П. 6
аспірант, Стахурська С. В.
студент, Тимчук І. П.

ТРАНСФЕР ЦИРКУЛЯРНОЇ МОДЕЛІ ЕКОНОМІКИ ДО БУДІВЕЛЬНОЇ ГАЛУЗІ

кандидат технічних наук, доцент Шпакова Г. В. 19

РОЗДІЛ II. ПИТАННЯ БУДІВНИЦТВА ТА АРХІТЕКТУРИ

HOUSING TYPES FOR HIGHLY QUALIFIED MIGRANTS: OVERVIEW OF APARTMENT OPTIONS

О. Khymytsia, Master student of Architecture, 29
Н. Hnat, PhD,
V. Babyak, Assistant Professor

РОЗДІЛ III. ПИТАННЯ МЕДИЧНИХ НАУК

РАЦІОНАЛЬНА ВЗАЄМОДІЯ ЛІКАРСЬКИХ ЗАСОБІВ З УРАХУВАННЯМ ПРИНЦИПІВ ФАРМАКОКІНЕТИКИ

доктор медичних наук, професор Білай І. М., кандидат 40
фармацевтичних наук Михайлюк Є. О., кандидат медичних
наук, доцент Красько М. П., доктор медичних наук, професор
Дарій В. І., кандидат медичних наук, Білай А. І.,
кандидат фармацевтичних наук Остапенко А. О.

РОЗДІЛ IV. ПИТАННЯ СОЦІОЛОГІЇ

ELECTRONIC SERVICES AS A TECHNOLOGY OF SOCIAL WORK IN THE CONTEXT OF THE ELECTRONIC MANAGEMENT INTRODUCTION IN UKRAINE

47

*V. Popovych, Doctor of Philosophy Sciences, PhD, Associate
Professor*

O. Syzonenko, graduate student

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ ПОЛІТОЛОГІЇ

АНАЛІТИЧНИЙ ЕКСКУРС В МЕТОДИЧНІ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ

доктор філософських наук, професор, Гончарук-Чолач Т. В.

кандидат історичних наук, доцент, Чигур Р. Ю.

58

Джугла Н. В.

РОЗДІЛ V. ПИТАННЯ ТЕОЛОГІЇ ТА БОГОСЛВ'Я

КОГНИТИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА, КОНЦЕПТУАЛЬНЫЕ МЕТАФОРЫ И ВОПЛОЩЕННАЯ ГЕРМЕНЕВТИКА ДЖОНА САНДЕРСА

73

магістр релігієзнавства, Картаєв В. В.

РАДИКАЛЬНА ОРТОДОКСІЯ: РЕІНТЕРПРЕТАЦІЯ ТРАДИЦІЇ

аспірант, Шевчук П. В.

90

РОЗДІЛ VI. ПИТАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

- CRITERIA, INDICATORS AND LEVELS CHARACTERISTICS OF PROFESSIONAL COMPETENCE FORMATION OF FUTURE PENITENTIARY OFFICERS IN UKRAINE** 101

V. Anishchenko, PhD in Engineering sciences, Associate Professor

- ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ ДИЗАЙНУ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ ХУДОЖНЬО-ГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН** 131

аспірант, Горянський В. В.

- АНАЛІТИЧНИЙ ОГЛЯД ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ З АГРОІНЖЕНЕРІЇ В УМОВАХ ІНФОРМАЦІЙНО-ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА** 141

кандидат технічних наук, доцент, Доценко Н. А.

- ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА У РАМКАХ РЕАЛІЗАЦІЇ ТАКСОНОМІЇ БЛУМА У ХХІ СТОЛІТТІ** 151

кандидат педагогічних наук, доцент Лебідь І. В.

- ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАНСФОРМУВАННЯ СКЛАДНИКІВ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЗА СТАНДАРТАМИ БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ** 165

кандидат історичних наук, Нагрибельний Я. А.

- АКСІОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА** 181

кандидат педагогічних наук, Хижко О. В.

**ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ДИФЕРЕНЦІЙНИХ РІВНЯНЬ
ДЛЯ НАВЧАННЯ ФІЗИКИ В УНІВЕРСИТЕТІ**

*кандидат фізико-математичних наук, доцент,
Ярмоленко М. В.* 191

РОЗДІЛ VII. ПИТАННЯ ФІЛОЛОГІЧНИХ НАУК

**ТРАНСЛИТЕРАЦІЯ КАК СПОСОБ ПЕРЕДАЧИ РЕАЛИЙ В
ЯКУТСКИХ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИХ СЛОВАРЯХ
(НА МАТЕРИАЛЕ СЛОВАРЕЙ ИЗДАНЫХ В КОНЦЕ 90-Х ГГ.)**

кандидат филологических наук, Акимова А. С. 199

РОЗДІЛ VIII. ПИТАННЯ МИСТЕЦТВА

**ХУДОЖЕСТВЕННО-ЭСТЕТИЧЕСКИЕ И КОММУНИКАТИВНЫЕ
АСПЕКТЫ РЕКЛАМНОЙ ГРАФИКИ**

доктор искусствоведения, профессор, Прищенко С. В. 206

журнал «Науковий огляд»
Journal «Scientific review»

Підписано до друку 15.02.2020
Формат 60x84/16.Гарн. Times New Roman.
Папір офсетний. Друк різнографія.
Тираж 300пр.

© Центр міжнародного наукового співробітництва «ТК Меганом»
Свідоцтво ДР №325712
02192, м. Київ, вул. Юності 9/144.
т/ф. +38044-525-62-99
e-mail: nauogl@gmail.com